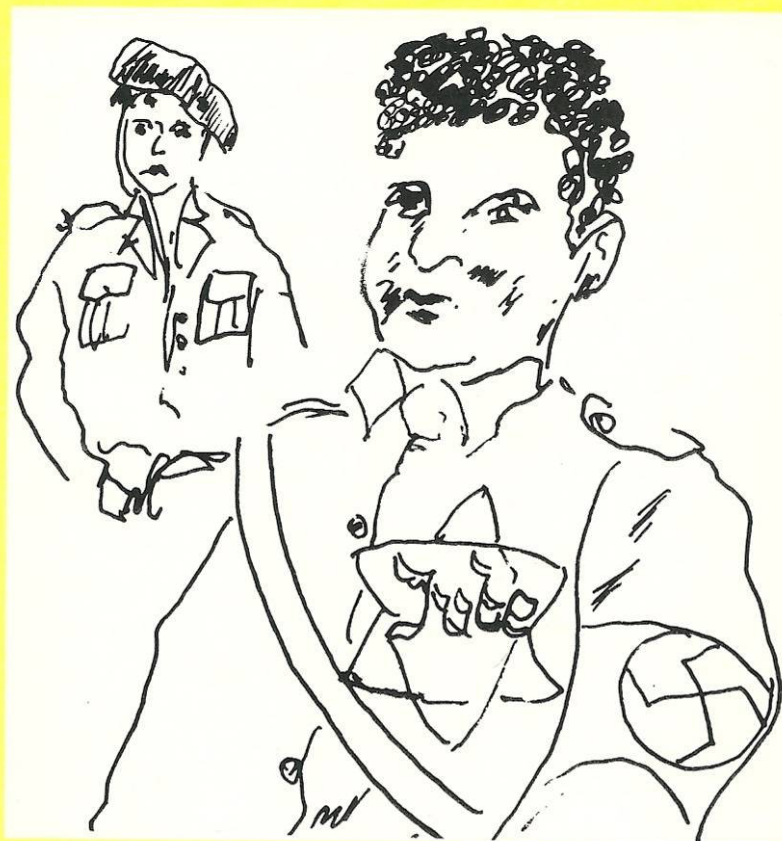

WOLSTER ICHAK

KÜZDELMES ÚT

A szegedi nagytemplom

Pistuka

Jichák Wolster:

KÜZDELMES ÚT

©

TARTALOMJEGYZÉK

ELŐSZÓ.....	5
SZEGED.....	6
PÁPA.....	13
VISSZA SZEGEDRE.....	20
GATTERSCHLAG.....	28
GMÜND	34
THERESIENSTADT	48
ÚJSZEGED.....	52
ALIJÁZUNK.....	60
SALZBURG	69
LEIPHEIM.....	72
MAINKOFEN	79
ÁTKELÉS A BRENNEREN.....	83
MILÁNÓ	86
NEMI.....	89
METAPONTO	92
MOLEDET.....	95
CIPRUS.....	99
KÖSZÖNET.....	110

ELŐSZÓ

Egy történetet sok formában lehet elmesélni. A régmúlt emlékei filmként peregnek lelki szemeim előtt. Valóság és képzelet egyszerre játszik bele minden részletükbe.

Itt azokat az élményeket próbálom leírni, amik velem estek meg, még gyermekkoromban és a soah idején.

A címet: „Küzdelmes út” a Tórából merítettem. Amikor Izrael fiai kivonultak Egyiptomból, a Fáraóhoz bementek tanácsosai, és így szóltak hozzá:

– Miért engedted el őket? Szükségünk van rabmunkásokra!

– Nem juthatnak messze – felelt a Fáraó. – Túl küzdelmes az útjuk, előttük a sivatag és a tenger.

Én is ilyen utat küszködtem végig, ahol alig láttam esélyt a túlélésre. Mégis sikerült átugranom az akadályokat, és eljutottam az ígéret földjére.

Sorsom nem csupán az én és családom története, de egyben kitekintés is az akkori Európára.

Tanulságom lényege az, hogy nem szabad megadni magam, harcolni kell, mert van kiút minden gondból, minden veszélyből.

SZEGED

A sárga villamosok csilingelésükkel azt hirdették, hogy Szeged a nagyobb magyar városok közé tartozik. A Tisza Lajos körúton haladva a villamosvezetők minden sarkon megnyomták a csengőt, ugyanúgy, mint a portások szokták a szállodában.

Mama, hivatalos nevén özvegy Adler Gyuláné, mindig villamossal ment ki a zsidó temetőbe. Heti kötelessége volt ez az utazás. Én, a hétéves, nála nevelkedő unokája minden alkalommal elkísértem... édesanyám sírjához!

Ez a villamos vitt bennünket a városszéli temetőbe. Élmény volt rajta minden utazás, az emlékezés mégis szomorúsággal tölt el.

Amíg Mama kicserélte a virágokat és a vizet a virágcserepekben, én ott álltam szótlánul, lehajtott fejjel. Nem tudtam sírni, de gombóc volt a torkomban. Ez arra emlékeztetett, amikor kivették a mandulámat: ültem egy fodrászszékhez hasonló alkalmatosságban, kezemet a szék támlájához kötözték, a szám tátva, kipeckelve. Az orvos velem szemben lábával nyomta a lábamat. Fájdalmat egyáltalán nem éreztem, hála a helyi érzéstelenítésnek.

– Pistuka, mire vársz? – korholt nagyanyám. – Készülődj, jön a villamos!

– Igen, mama – válaszoltam szófogadóan. Búcsút vettem édesanyámtól és a többi drága rokontól. A családi sírhelyen nyugszik nagyapám, Adler Gyula, a tekintélyes, nagy bajszú férfiú. Tőle kaptam második nevemet, a Gyulát. Nem szoktam használni, de kisgyerek koromban nagyon büszke voltam rá. A másik oldalon feküdt Klárika. A nagynéném lehetett volna, de meghalt gyermekkorában. Mint gyermek a gyermeket, nagyon közel éreztem magamhoz.

Az édesanyám sírján friss földhalom domborult. Mama néhány virágcserepet helyezett rá. Próbáltam emlékezni anyámra, de csak homályos képek villantak fel róla. Erzsébet volt a neve, de a családtagok és az ismerősök Bözsinek hívták. Kövérkés, alacsony, jó hangú asszony volt. Mondták, hogy a nagy templom kórusában is énekelt. Pápára kerülván sokat fagyoskodott. Egyszer a kandalló mellett állt, és meggyulladt a szoknyája. A szőnyegre vetette magát, elkezdett gurulni rajta, vagy talán bele is hengergőzött. A lényeg: sikeresen eloltotta a tüzet! Sajnos, később kiderült, hogy fehérvérűségben szenved. Erre akkor csak egyetlen gyógymód létezett: sok májat és sok spenótot enni. Rajta ezek sem segítettek: Szegeden halt meg, a kórházban.

Mama hirtelen megrántotta a kabátomat:

– Hagyd abba az ábrándozást, megyünk!

A fekete vaskapunál találkoztunk Rosenstock úrral, a temető hitközségi felelősével. Magas, sovány ember volt. Szürke öltönyt viselt, filckalapot hordott, és bottal járt.

– Jó napot kívánok, nagyságos asszony! – köszöntötte mély tisztelettel a minden szombaton és ünnepnapon templomba járó Mamát.

– Hát hogy van a fiatalúr? – próbálkozott kedveskedni velem is.

– Nem vagyok úr, csak gyerek – feleltem durcásan, és, biztos, ami biztos, hátraleptem. A felnőttek ugyanis szerették megcsipkedni az arcomat. „Milyen szép gyerek – szokták mondani. – Piros az arca, és fekete a szeme. Te nem mosod a szemedet!” Hű, de szellemes!

Rosenstock úr nyájasan számolt be Mamának, hogy gondoskodnak anyám sírjáról és a családi sírhelyről. Mama megköszönte, és a villamoshoz siettünk.

A gettókorszakban találkoztam még egyszer Rosenstockkal. Akkor már zsidó rendőr volt. Én betöltöttem a tizenkettőt, szünet volt az iskolában, de leventére kellett járnom, kötelező volt.

Nekünk, zsidó gyerekeknek külön alakulatot állítottak fel. A sárga csillagon kívül sárga karszalagot is kellett viselnünk. A városi futballpályán gyakorlatoztunk. Egy honvéd őrmester volt a parancsnok. Közölte, a pályát kell megtisztítanunk. Görnyedve dolgoztunk, puszta kézzel, gyökerestül téptük ki a gázt. Az őrmester ostort tartott a kezében.

– Aki egy fűszálat is otthagyt, az a hasán csúszik vissza érte! – fenyegetőzött, s közben egyet-egyet suhintott az ostorával. Mellettem egy kicsi, vékony gyermek kúszott. Tominak hívták. Nyögött, és nehezen haladt előre. Ezt látva az őrmester az ostorral Tomi hátára vágott, társamnak kiserkedt a vére. Azonnal talpra ugrott az egész csapat, a rémülettől megdermedtünk. Az őrmester káromkodott, talán magában megbánta a tettét.

– Tűnjetek el, piszkos zsidók! – ordította. Fölemeltem, magamhoz öleltem a kis Tomit. Véres volt a háta. A többiek futva távoztak, mi elindultunk a kórházba. Útközben letéptem magunkról a sárga csillagot és a karszalagot.

– Mi történt? – kérdezte a bejáratnál az ápolónő.

– Véres sebek vannak a hátán – mondtam.

Hosszasan vizsgált bennünket (véres volt az én ruhám is), majd anélkül, hogy további kérdéseket tett volna fel, Tomit bevitte az ápolószobába.

Öreg este volt, amikor a gettó kapujához érkeztünk. Rosenstock, mint zsidó rendőr ott állt a bejáratnál.

– Hol jártatok? Hogy mertétek megszegni a kijárási tilalmat?

Fenyegetően felemelte a botját, de amikor meglátta a véres ruhát rajtunk, megijedt.

– Semmit se láttam! Tűnjetek el gyorsan!

Hazamentünk. Ekkor találkoztam utoljára Rosenstockkal. Úgy hallottam, ő sem tért vissza a nagy utazásból.

De térjünk vissza hétéves koromra! Ekkorra már másodszor éltem Szegeden. Első alkalommal még csak négyéves voltam, nyaralni érkeztem a Tiszához. Akkor is Mamánál laktam, azonban időm nagyobbik részét Ágnes unokatestvéreméknél töltöttem.

Mamának öt gyermeke volt: három leány és két fiú. A lányok születési sorrendben: Margit néni, a gyermekként elhalálozott Klárka és édesanyám, Bözsi.

A két fiú: Ágnes apja, Dezső bácsi és László, családi becenevén Mackó. Dezső bácsi volt az elsőszülött, jól menő ügyvédi irodát tartott fenn szép nagy lakással. Nyaralásom idején vált el a feleségétől. Én nagyjából egyidős vagyok Ágnessel, alig néhány hónap lehet közöttünk. Az akkori divat szerint Dezső bácsi felvett mellénk egy magyarul nem tudó német lányt, egy fräuleint. Játsoztunk fräulein Emmivel, miközben németül tanultunk tőle.

Dezső bácsi irodája egybeépült a lakással. Az előszobában, hatalmas íróasztal mögött ült a titkárnője, Vilma. Nagy, fekete írógépével, ősz hajával, széles keretű szemüvegével maga volt a megtestesült hivatalosság.

Dezső bácsi volt a család feje, ő intézte a Mama ügyes-bajos dolgait. Emlékszem, egyszer Mama eldöntötte, hogy nekem esedékes egy új télikabát. Kézen fogott, és elvitt Dezső bácsi irodájába. Amikor beléptünk az előszobába, Vilma aggódva nézett ránk.

– Tisztelt Ádlerné asszony! Az ügyvéd úr most nagyon el van foglalva. Fontos emberek vannak nála. Talán jöjjenek később... – tette hozzá némi bizonytalansággal a hangjában.

– Nem érdekel, hogy ki van nála! – csattant fel Mama. – Mondja meg neki, jöjjön ki! Ha nem, én megyek be hozzá!

A titkárnő bekopogott, s néhány perc múlva Dezső bácsi ott állt Mama előtt.

– Mi van, Mama?

– Télikabát kell a gyerekeknek! – bökött felém. Dezső megértette, hogy nincs helye ellentmondásnak.

– Kis türelem – mondta, és visszament a szobájába. Hamarosan egy magas férfi jött ki tőle. Szürke öltönyt viselt, és egyenesen hozzám fordult.

– Utaztál már autón? – kérdezte.

– Még nem – lelkesedtem.

– Akkor gyérünk – kacsintott a Mamának –, elautózzunk a szabóhoz!

Ekkor ültem életemben először autóban. A második szintén Dezső bácsival kapcsolatos, de azt majd később mesélem el.

Ágival sokat játszottunk, miután a fräulein elment. Egyedül maradtunk a lakásban. A szalonban Dezső bácsiéknak volt egy nagy fekete zongorájuk. Bár senki sem tudott zenélni, de ez volt a divat. Mi eleinte az írógépbillentyűket ütögettük, de zongorázni érdekesebb volt. Lassan sikerült a do-re-mi szerint muzsikálni: „Boci, boci, tarka, se füle, se farka”...

Édesanyám halála után Ágnes már nem Szegeden élt. Budapestre költözött az anyjával. Mi Mamával az Attila u 3. számú házban laktunk, nem messze a zsidónegyedtől. Ez emeletes ház volt. Nagy, nehéz fából faragott kapu nyílt az udvarra. Mi az emeleten laktunk egy saroklakásban. Másfél szoba, véce a folyosó végén.

Mackó és Magda a Korona u. 9-ben, a nagy templom mellett élt. Szép nagy lakásuk, amely Magda fodrászszalonját is magában foglalta, az udvar belső oldalán volt. Sokat jártunk oda, főleg péntek este és szombaton az istentisztelet

után. Az első évben Mama haragudott rájuk, mert ők mindjárt az anyám temetése után házasodtak össze. Később belenyugodott, és megbékélt velük. Én is próbáltam segíteni a szalonban, amíg egyszer rá nem ejtettem a burát egy nő fejére. Ezután Magda lemondott a segítségemről. Pedig ő formázta szépre az én hajamat is, büszke lehettem a frizurámra.

Esténként legtöbbször náluk gyűlt össze a család, a nők beszélgettek a konyhában, Dezső és Mackó a kis kerek asztalnál ült, kártyáztak, és megvitatták a politikai helyzetet és a sporteseményeket.

Egy ilyen este az egész család aggódva, szótlanul üldögélt a konyhában. Kérdeztem, mi a baj, de senki sem felelt. Szavaikból kivettem, hogy Mackó párba-jozni ment. A párbaj már tilos volt, de még előfordult. Mackó tudott vívni, ezért a kardot választotta.

– Miért kellett ez neki? – sopánkodott Mama.

– Lezsizózták – mondta Dezső.

Teltek-múltak az órák, de végül hazaért. Csak egy-két karcolás esett a karján.

Mama húgának Ila néni volt a neve. Sokszor ültek együtt a parkban egy zöld padon, és megtárgyalták a helyzetet. Ila néni családját férje, Róbert bácsi és leánya, Évike képezte. A nagy fia, Frici, később Efrájim, már Palesztinában élt.

A Ligeti családnak volt egy vendéglője a Tisza-parton. Nyáron odajártunk ebédelni. Mama, Magda és én először mindig fürödni mentünk a Tiszára.

Mackó általában el volt foglalva, Dezső később jött, és Évike is csatlakozott hozzánk. A Tiszán volt egy úszóház, benne öltözőkabinok és egy úszómedencét képező kosár. Ennek külső részén móló nyúlt ki a szabad Tiszára.

Magda a kosárban tanított engem úszni, Évike a nagy Tiszán csónakázni. Dezső bácsinak volt saját csónakja, s mivel ő mindig később érkezett, Évike kölcsönvette a csónakot, és vittük a Tiszára.

Az evezés árral szemben nehéz volt. Teljes erőből húztam a két evezőlapátot a guruló széken. Viszont az árral lefelé csorogni nagyszerű érzés.

Utána ebédelni mentünk Ila néni vendéglőjébe. A bejáratnál volt az ivó, ott állt a pult mögött Róbert bácsi, és mérte a bort. Idős, pirosposzsgás arcú ember volt, sokat ivott a vendégekkel együtt. Az ivó mellett volt a magyar szoba, parasztosan kifaragott székekkel és hímzett terítős asztalokkal. A falakon magyar ruhás párok ropták a csárdást. Mi ebbe a magyar szobába ültünk be.

Ebéd után hazafelé a Virágh cukrászdába mentünk. Ott kaptam „sarokházat” és nagyszerű fagyaltot.

Évikét 18 évesen már felvették az egyetemre. Jó barátok voltunk, a korkülönbség ellenére. Sokat tanultam tőle.

Azután eljött az ősz. Mama beíratott engem a zsidó elemi iskolába.

Miután decemberben születtem, csak 7 éves koromban kerültem első osztályba. Az első tanítási napomra Mama készített nekem egy szép uzsonnatáskát az iskolatáska mellé. Örömmel ültünk be az osztályterembe, és izgatottan vártuk

a tanító néni. Ő belépett, köszöntött minket, az új tanulókat, felálltunk és imádkoztunk, majd leültünk, kíváncsian várva, mi lesz az első lecke. A tanító néni a padok között sétált, és egyszerre azt kérdezte:

– Hozott mindenki jó uzsonnát, amit kedves szülei készítettek neki? Tegyétek a padra, és mi majd megnézzük, ki mit kapott.

Sétálva nézegette a padokat, és egyszerre megállt mellettem.

– Látjátok – mondta hangosan –, ez a kisfiú árva, az édesanyja meghalt, de van neki jó nagymamája, aki gondoskodott róla.

A gyerekcarcok felém fordultak. Nem értettem, mit akarnak tőlem, zavartan néztem körül. A helyzet olyan kellemetlen volt, hogy egyszerre sírva fakadtam, és kiszaladtam az iskolából.

Amikor Mama megtudta, mi történt, nagyon megharagudott a tanítónőre. Szokása szerint kézen fogott, és elvitt a hitközségre a főrabbihoz. A zsidó iskola természetesen a hitközséghez tartozott.

Nem tudom, mit beszélt a rabbival, de a rabbi kijött hozzám. Frenkel rabbi magas, széles ember volt, fekete köpenyt viselt. Odahajolt hozzám, és azt mondta:

– Tudd meg, fiam, hogy a Jóisten az árvák apja, és Ő mindig gondoskodni fog rólad.

Több mint 70 év telt el azóta, és én sohasem csalódtam ebben.

Margit néni volt a Mama legidősebb leánya. Ő Jugoszláviában lakott, Szabadka mellett volt egy paprikamalma. Háromszor ment férjhez.

Első férje gazdag ember volt. Neki volt az első saját gépkocsija a környéken. A második férjről nem tudok semmit, de a harmadik, egy olasz kereskedő, meglogott a malom készpénzével.

A parasztok kocsival hozták a fűzött piros paprikát. A malomban megőrölték a paprikát, becsomagolták, és elküldték szerte a nagyvilágba.

Margit néni Mamával többször meglátogattuk.

Az utazás a vonaton mindig nagy élmény volt számomra. Átkeltünk a határon, a határállomáson felszálltak a jugoszláv rendőrök, és ellenőrizték az utasokat, de Mama felkészült. Elővette a papírokat, és erélyesen rám szólt:

– Ne mozdulj innen!

Általában a vizsgálat baj nélkül, de feszült izgalomban telt el.

Amikor utoljára Margit nénihez érkeztünk, ő már csak Juliskával, a cseléd-asszonnyal élt együtt. Tanyája két épületből állt egy nagy udvar két oldalán: a bejárat mellett a lakóház és a másik oldalon a malom, ami már zárva volt. Margit néni nagy örömmel fogadott minket. Este vacsora után kiültünk az erkélyre beszélgetni.

Juliska felhúzott egy görögdinnyét a kútból, ahol hűtötték. Nagyon finom volt.

Másnap délelőtt az udvarra egyszer csak begurult néhány lovas szekér. Minden kocsin parasztemberek ültek.

Margit néni elsápadt, Mama felállt, Juliska keresztet vetett. Az első kocsis leszállt a bakról, és fenyegetően ezt kiáltotta:

– Követeljük a pénzt, ami jár nekünk a paprikáért!

Mama már tudta, hogy az olasz vőlegény meglépett a pénzzel.

Habozás nélkül fordult felénk:

– Jó emberek! Figyeljete! – szólt emelt hangon –, én tudom, hogy ide-uszítottak titeket. Azt mondták, menjete a zsidó nőhöz, ő egyedül van, majd megijed, és mindent odaad, amit csak akartok. Ez a malom éveken át szolgált benneteket. Megélhetést adott! Van itt valaki, aki a múltban nem kapta meg a pénzét?

Senki sem mozdult. Mama folytatta:

– Én most Szegedre megyek, és elintézem a pénz átutalását. Térjete haza nyugodtan!

Az elől álló ember levette a kalapját, a többiek suttoztak. A feszültség feloldódott. Juliska újra keresztet vetett, Margit néni megkönnyebbülten felsóhajtott. A szekerek elhagyták a tanyát.

Másnap visszautaztunk Szegedre. Margit nénivel nem találkoztam többé. 1995-ben a feleségemmel meglátogattuk Mackóékat Szegeden. Mackó mesélte el nekem, mikor látta utoljára Margit nénit.

Ő 44-ben munkaszolgálatos volt, egy vasúti pályán dolgoztak. Egyszer csak megállt ott egy deportáló vonat. Hirtelen a vagon kis ablakában Margit néni arcát pillantotta meg. Mackóék épp kenyeret csomagoltak a hadsereg részére. Mackó felkapott egy kenyeret, és odafutott a vonathoz. A vonat már mozogni kezdett, de ő felugrott egy kiálló vásra, és bedugta a kenyeret a drótozott ablakon. A keretlegény ráfogta a puskát, de nem lőtt. Amikor Mackó a földre esett, még látta a távolodó vagon ablakában Margit néni mosolygó arcát. Ezt a képet nem tudja elfelejteni. Margit néni nem tért haza Auschwitzból.

Erő bácsi, Mama fivére Budapesten lakott. Gazdag ember volt. Az első világháborúban mint magas rangú katonatiszt vett részt, és sok kitüntetést kapott. A háború után kereskedelemmel foglalkozott. Szép lakásban éltek az Andrássy úton. Erő bácsi a katonai múltja ellenére kedves, barátságos ember volt, felesége, Ilike, viszont sznob viselkedésű, hisztérikus asszony. A leányuk férjhez ment, és 1940-ben született egy kis leánya, Zsuzsi.

Őket is meglátogattunk Mamával.

Erő bácsiék közvetlen szomszédja egy fiatal pár volt, Ottó és Piroska. Ottó kerekesszéken közlekedő, gyermekparalízisben szenvedő fiatal ügyvéd volt. A felesége, Piroska, szép magas, vörös hajú asszony, ápolta. Ők nagyon jóban voltak Erő bácsival. 1944-ben, amikor elvitték a zsidókat, Erő bácsi a hősi múltja miatt „kivételezett” volt. Ez annyit jelentett, hogy ő a lakásában maradhatott, de a feleségét és a leányát elvitték. A kis Zsuzsi 4 éves volt, és ők úgy mentették meg, hogy egy nyílást csináltak a két lakás között a szekrényen keresztül. Amikor a németek beállítottak, Erő bácsi betette a szekrénybe Zsuzsikát, aki onnan átosont Ottóékhoz.

Akkori szegedi tartózkodásomról sok kedves emléket őrzök.

A családi összetartozást, a templomot, az iskolát és főleg a Mamával közös élményeket.

PÁPA

Szeged hírs város, az Alföld fővárosa, nevezetessége a halászlé, a szegedi paprika és a Pick szalámi. Így ez a város Magyarország dicsősége. Pápa viszont csak egy városka minden különlegesség nélkül. Az egyetlen nagy épület az Esterházy-kastély, azt mondták, száz szobás. Mellette egy kis gazdaság terült el, ahol főleg teheneket tartottak, és tejet árultak. Naponta kiküldtek egy lovaskocsit, az osztotta a tejet. Én az Esterházy grófok történetéből csak annyit tudtam, hogy tejet árulnak.

A pápaiak a nagy kastélyról nem beszéltek sokat, kivéve, amikor lángra lobbant. Miután a németek elfoglalták Lengyelországot, a magyarok azt mondták, hogy ők semlegesek, mert a németek szövetségesek, a lengyelek meg barátok, így Pápán csak lengyel menekülteket fogadtak be, a zsidókat az Esterházy-kastélyba gyűjtötték. Valakinek ez sem tetszett, és felgyújtotta az épületet.

Szép széles utca vezetett a vasútállomástól a főtérhez. Ez volt a város középontja, mint a legtöbb kisvárosban. Kéttornyú templom állt a kör közepén, körülötte sarokházak és üzletek. A főtérből sugárutak ágaztak a különböző negyedek felé. Az Eisler cég üveg- és porcelánáruháza, ahol apám dolgozott, szintén a főtéren állt.

Miután majdnem két évet töltöttem Szegeden, visszaköltöztem Pápra, ahol korábban, még édesanyám halála előtt laktunk.

Apám Aradon született 1905-ben. 1930-ban átszökött Szegedre. Nem akart román katona lenni. Ott ismerte meg anyámat, és összeházasodtak. Én Szegeden születtem 1931 decemberében.

Dezső nagybátyám akkor elintézte apám állampolgárságát, és a család keresett neki munkahelyet. Egy rokon, aki Pápán lakott, szerzett állást az Eisler cégnél. Így telepedtünk meg Pápán.

Édesanyám halála után apám visszaköltözött Pápra, erre a munkaadói kötelezték. Két évig, mialatt én a Mamánál éltem, egy ismerős keresztény családnál lakott a Tókert utcában, utána én is oda kerültem vissza.

Még körülbelül egy évig laktunk ott, amíg újra nem nősült. A Gál család, így hívták új felesége hozzátartozóit, egy idős párból, egy fiatal nőből és kisfiából állt. A férfi a vasúton dolgozott, felesége vezette a háztartást, és a nálam idősebb fiú iskolába járt. A Tókert utca kis házai földszintesek voltak, virágos kert a bejáratnál és baromfiudvar a ház mögött. Jóska, a fiú többször elhozta a barátait, akikkel a bekerített baromfiudvarban szokott játszani. Egy nap, amikor kiléptem a házból, odahívtak.

Összeszedtek néhány barackmagot, bemártották a kacska ürülékébe, úgy kínálták nekem. Miután nem fogadtam el, nevetve ajánlották, hogy játsszam velük.

Jóska volt a csoport vezetője.

– Van egy új vendégünk – kiáltotta. – Gyere, Pista, játszani!

– Milyen játék? – kérdeztem.

– Indián kultusz – felelte. – Te leszel a főnök, a csíf.

Körbeálltak libatollal a kezükben. Nem tudtam, hogy miről lesz szó, és beálltam a kör közepébe.

– Vedd le az ingedet! – parancsolta Jóska –, az indiánok nem viselnek inget.

Levettem. A körben állók elkezdtek énekelni, táncos lépésekkel bemártották a tollakat a piszokba, és a hátamra céloztak.

– A zsidógyerek be van szarva – kántálták lelkesen.

Kitörtem a körből, és szaladtam hazafelé. A bejáratnál megálltam. Nem akartam a házat bepiszkolni, még kevésbé akartam, hogy a háziasszony ne vessen rajtam. Szerencsémre a ház mellett volt egy esővízgyűjtő fahordó. A legjobb megoldás volt egyenesen beugrani a hordóba, azt csináltam. A hordó vize korántsem volt olyan tiszta, amilyennek kívülről látszott, de mást nem tehettem. Már zöld volt, és amikor odaértem, két béka ugrott ki belőle.

A vasutas bácsi megígérte az apámnak, hogy megbünteti Jóskát, pedig ő máskor nem avatkozott a családi ügyekbe. Minden reggel felvette egyenruháját, és elindult aznapi munkahelyére, délután meg hazajött. Levetkőzött, elterült a fotelban, tömte a pipáját. Viszont a felesége volt a háziasszony, aki mindennel törődött. Az édesanyám magunk között úgy hívta, „siksze”, cseléd, de az apám ellenkezett, ő naiv ember volt, hitt a tiszta barátságban, ami, később kiderült, keserű tévedés volt.

Apám cionista volt. Még édesanyám halála előtt tanult meg angolul és héberül. Szerzett könyveket, szótárakat, alijára készült. A közbejött események ezt megakadályozták.

Én inkább magyar akartam lenni. Szerettem volna március 15-én magyaros Bocskai-ruhát viselni, kokárdát a mellemen, és kivont karddal szavalni a „Nemzeti dalt”.

– Kell egy kard nekem – mondtam –, ha kardom lesz, nem fognak zsidózni.

– Neked anya kell – mondta apám csendesen.

– Édesanyám meghalt.

– Tudom, ezért akarok veled beszélni.

Akadozva kezdte magyarázni, hogy megismert egy fiatal nőt, és el akarja venni feleségül. Természetesen nincs olyan ember a világon, aki édesanyámat pótolni tudná, de nekünk családra van szükségünk. Margitnak hívják, nagyon jó és kedves teremtés. Ha megismerem, én is szeretni fogom. Újra család leszünk mi hárman.

– Ugrott a kard – mondtam magamban.

Margit harminc éves fiatal leány volt. Felnőtt kisasszony, magas, sovány és jóképű, egyszerű, szerény ruhát viselt. Lassan és tagoltan beszélt, mindez fiatalon is komoly megjelenésűvé tette.

Az első találkozás sokféle gondolatot ébresztett bennem. Olvastam már jó és rossz mostohákról. Vajon mi vár rám?

Végül minden rendbejött. Margit olyan szeretettel bánt velem, mintha saját fia lennék. Az esküvő is szerény volt, az ő családjából jelen volt a nővére és a szülei, az apám részéről csak én.

Az egyik nagy sugárút, a Korvin utca a zsidónegyedhez vezetett. Az első négy ház után volt egy elágazás, egy terelőút a másik negyedhez, mi abban béreltünk lakást, a Szent Ilona utcában, a Barát templom mellett. Az elágazásnál lakott Beck Bözsi, Margit nővére. A ház külső oldalán volt Bözsi férjének, Krausz bádogosnak a műhelye. Az udvar túloldalán, a lakásban Beck Bözsi kalapszalonya.

A szalont a kapu felett nagy cégtábla hirdette. Odajártak a pápai elegáns nők kalapot vásárolni. Margit is a szalonban dolgozott.

A mi lakásunk egy földszintes házban volt. Az első szép, nagy lakásban a házigazdáék laktak, a másik két lakást bérbe adták. Mi a második lakásban laktunk, ez egy konyhából és egy hálósobából állt. A harmadik lakásban egy öreg pár, a férfi nyugdíjas vasúti munkás. A véce az udvaron közös volt, és a bejáratnál volt a vízcsap.

A zsidó iskolába íratlak be. Utcánkól egy sikátor vezetett a zsidónegyedhez. Pápán ultraortodox hitköztség működött, nem úgy, mint Szegeden, ahol neológ társaság volt.

A zsidónegyedben kis házsor közöl emelkedett ki a nagy templom, mellette volt az „Éc Hájim-Jesiva”, ott tanultak a „bóherok”, ifjú pajeszos zsidók, fekete kalappal a fejükön, és hosszú fekete kabátjukból kicsüngött a hosszú rojt, a „cicit”. A zsidó iskola emeletes ház volt. A gyerekeknek szintén pajeszt és fekete „kipát” viseltek. Csak három barátom és én tértünk el tőlük.

Bár mi nem származtunk ilyen vallásos házból, sapkát és cicitet kötelező volt hordani, de nem volt pajeszunk, és nem jártunk a héderbe. Ezért minket „Poséj-iszroel”-nak neveztek, és köteleztek külön Tóra tanórákat venni. Ott három nyelven kellett énekelni a Tóra szövegét, „vájomer, hatgezá”, így énekeltük.

Az iskolában a tanítók ferde szemmel néztek ránk, az utcán a bóherok okvetetlenkedtek, és a negyeden kívül hazafelé a „sejgecek”, a magyar kamaszok vártak, hogy megverjenek.

Ők jelentették a legnagyobb fenyegetést. Kis csoportokban álltak az utcasarokon, és vártak rám. Eleinte, amint messziről megláttam őket, szaladni kezdtem, de ez nem mindig sikerült. Elgáncsoltak és összevissza rugdostak. Elhatároztam, hogy küzdeni fogok. Kardom ugyan nem volt, de készítettem magamnak egy buzogányt: az almát, amit kaptam uzsonnámmhoz, betettem egy harisnyába, és azzal harcoltam ellenük.

Beállt a tél, és napjaink rutinszerűen teltek. Reggel iskolába mentem, az apám pedig munkába, Margit a kalapszalontra. Délben én egyenest Bözsihez siettem, mert Margit nála dolgozott késő délutánig. Ott ebédeltünk, és ott készítettem a leckét. Bözsinek volt egy kisfia, Józsika, vele kellett játszanom.

Apám szintén estefelé ért haza, ilyenkor agyagszobrokat készített. Elhozott az üzletből egy porcelánszobrot, gipszből mintát gyúrt, majd kisütötte egy különleges kályhán, amit ő épített samott téglából a raktárban, végül befestette. Szakasztott olyan lett, mint az eredeti porcelán. Az apámnak remek kézügyessége volt, gyöngyös írása, technikai tehetsége. Faragott nekem elemes favonatot, ami körbeszaladta a szobát. Anyám szépen énekelt, én nem örököltem tőlük semmilyen tehetséget.

1940-ben született Frigyes testvérem. Most már négyen voltunk. Margitnak a csecsemőt is gondoznia kellett, ezért ő kevesebbet dolgozhatott a kalapszalomban. Délután nekem kellett vigyázni a csöppségre.

Egy időben gennyes sebek jelentek meg a lábamon. Akkoriban még nem volt penicillin vagy másféle antibiotikum. Eleinte valamiféle sárga kenőccsel kezelték, de az nem segített, a sebek terjedtek tovább. Így beutaltak a kórházba. A kórházban lefektettek egy több mint húszágyas kórterembe. A betegek nagy része sárgaságtól szenvedett. Mindenféle ember senyvedett ott, fiatalok és idősek, én voltam az egyetlen gyerek, ráadásul zsidó.

Minden reggel elvittek kezelésre. Először alkohollal megtisztították a sebeket, egy olyan fehér rudat, amit lápisznak hívtak, rájuk dörzsöltek, hogy kiégesse őket, azután a sárga kenőcs következett, végül bekötözték. Ez a gyógy mód ijesztő volt és fájdalmas.

A délelőtti orvosi látogatás után nem maradt teendő. Az ágyam mellett egy evangélikus pap feküdt, csak vele tudtam beszélgetni.

Nálunk a zsidónegyedben szokásos volt a nem zsidókat közös néven nevezni. A nem zsidó férfi volt a „gój”, a nem zsidó nő a „siksze”, a nem zsidó kamasz „sejgec”, és az antiszemitát, aki gyűlölte a zsidókat, „rose”-nak hívták. Rása héberül gonoszt jelent.

A kórteremben két-három rose feküdt. Fiatal emberek voltak, és folyton köztözködtek velem. Szerencsémre a pap megvédett. Imádkoztam, hogy kerüljenek már ki innen, később jutott eszembe: inkább azért kell imádkozni, hogy én kerüljek el.

Volt a szobában egy öreg bácsi, hontalan koldus. A kórházban enni kapott, és volt meleg ágya, ezért nem akart meggyógyulni! Főleg attól tartott, hogy beállít egy orvos, és azt mondja:

– Maga már nem beteg, menjen haza!

Ezért, ha fehér köpenyt látott, elkezdett jajgatni. Egy nap az egyik rose fehér köpenyt öltött, és odament az ágyához. A bácsi nem ismerte meg.

– Fáj a hasa? – kérdezte a rose.

– Igen, nagyon fáj – felelt az öreg.

– Hoztam magának orvosságot – nyújtott neki oda néhány pirulát egy pohár vízzel. – Nyelje le!

Az öreg lenyelte a pirulákat, a szobában senki nem avatkozott bele.

A pirulák erős hasmenést okoztak. Rövid idő után az öreg szaladt a vécére, de már későn, útközben fellocsolta a terem padlóját.

Karácsonykor apácák látogattak meg minket, énekeltek, idéztek a bibliából, aztán kiosztottak mindenkinek egy zacskót. A zacskóban egyebek közt találtam két narancsot.

Életemben először láttam és kóstoltam narancsot. Még jobban meglepődtem, amikor megláttam a cédulát rajta.

– Ez a mienk! – kiáltottam fel.

– Mi az, hogy mienk? – csodálkozott a rose.

– Ide van írva: Jaffa, Palesztinából.

– Micsoda?! A narancs Spanyolországból jön!

– De a cédulán írva van, hogy Jaffa – ellenkeztem.

– Üssön a szájára! – fordult a rose a paphoz. – Hogy engedi, hogy egy zsidógyerek beleavatkozzon az ünnepünkbe?!

– Jaffa, az Palesztinában van. Jó, hogy kaptunk narancsot a szent földről.

– Szégyellje magát! Maga keresztény pap? Mindjárt azt mondja, hogy Jézus is zsidó volt.

– Igen! Jézus zsidó volt! – kiáltottam közbe.

Nem tudom, honnan, de hirtelen egy nagy pofont kaptam. Vér csorgott az orromból. Szerencsémre az ápolónő kivitt a szobából, át a kezelőszobába.

Nemsokára behegedtek a sebeim, és hazamehettem a kórházból.

Időközben az antiszemitizmus egész Magyarországon elterjedt. Pápára helyeztek egy ejtőernyős csapatot, akik nyíltan verték a zsidókat.

Az iskolában hallottuk, hogy szakállas tanítónkat leszúrták. Félve jártunk az utcán. Egymás után vezették be a zsidótörvényeket.

1942-ben hoztak egy törvényt, ami megtiltotta a zsidók foglalkoztatását. Az Eisler cégnél nagyon szerették apámat, hiszen éveken át dolgozott náluk teljes odaadással. De hát a törvény az törvény, sajnálattal elbocsátották. Komoly összegű végkielégítést adtak neki. Naiv ember lévén elhatározta, hogy a pénzből üzletet nyit. Pedig akkor már megjelent a másik törvény is, aminek alapján zsidó nem lehetett üzlettulajdonos sem. Ezért a Gál családhoz fordult. A régi jó barátok beleegyeztek, hogy az üzletet az ő nevükben nyissa ki. Így hát kibérelt egy helyiséget a főtér mellett, háztartási árut akart eladni nagyban. Megvette az árut, és már kezdte berendezni az üzletet, amikor egyszer csak behívták munkaszolgálatra. Gálék erre, se szó, se beszéd, beültek az üzletbe. Margitnak nem volt miből élni, és amikor elment hozzájuk egy kis pénzt kérni, elkergették. Azt mondták neki:

– Ne jöjjön ide! Ez nagyon veszélyes!

A helyzet reménytelen volt. A bádigos műhelyt és a kalapszalont bezárták, nem maradt semmilyen megélhetési lehetőség. Margit levélben fordult Szegedre a Mamához, és kérte, vegyen engem magához, mert ő nem tud tartani. Ez mentette meg az életemet, mert később, a vidéki internálások során a pápai zsidókat egyenesen Auschwitzba vitték. Margit és Frici nem kerültek haza.

Apám bevonult munkaszolgálatra. A munkaszolgálati alakulat a magyar hadsereg kötelékében volt, a század parancsnoka és a tisztikar magyar katonákból állt. A zsidók katonasapkát és sárga karszalagot kaptak, egyenruhát nem. Az apám századát rövid belső szolgálat után kivitték az orosz frontra. A túlélők vallomásaiból tudom, hogy nagyon kegyetlenül bántak velük. A katonai koszt nagy részét ellopták, így a zsidók éheztek, nehéz fizikai munkát kellett végezniük, kegyetlen büntetéseket kaptak, kikötést, ütés-verést. Nyáron indultak el, aztán beköszöntött az orosz tél. A fronton aknaszedésre kényszerítették őket, sokan haltak meg a felrobbant aknától.

Apám sem jött vissza.

Mielőtt Szegedre utaztam Mamához, elmentem meglátogatni jó barátomat, Lalit. Mi mindketten „Poséjiszroel”-ek voltunk, az „Echájimisták” így nevezték, mi nem lobogtattunk pajeszt, nem voltunk vallásosak, mint a többi. Lali apjának volt egy szappangyára, így, bár őt bezárták, és elvitték munkaszolgálatra, a család egyelőre nem maradt nincstelen. Ő mint gazdag és cionista a Kasztner csoportjába írta be a családját. Lali édesanyja kedvesen fogadott, korábban már többször jártam náluk.

- Mi nemsokára utazunk Svájcba – mondta Lali örömmel.
- Én megyek Szegedre – válaszoltam.
- A nagymamádhoz? – kérdezte az anyja.
- Igen, ott talán tanulhatok gimnáziumban, itt nem vesznek fel zsidókat.
- Hát, itt már nincs mit csinálni!

A háború után találkoztam Lalival a balatonboglári üdülőtáborban, amit a Hanoar Hacijoni szervezett. Az üdülés végén Pápara utaztam vele. A közlekedés akkoriban nem volt egyszerű, a körülbelül 130 kilométernyi távolság háromnapos utazásba került. Pápa szomorú képet mutatott, a zsidónegyed üres volt. A valamikor pezsgő utcán nem járt egy lélek sem. Csak mi, a két Poséjiszroel. A nagy templom csupasz falai elkeserítő látványt nyújtottak. A hitközségi irodában volt a hazatértek listája, azon sem találtam senkit a családból.

– Menj haza ebédelni – mondtam Lalinak. – Én még körül akarok itt nézni. Majd megyek este.

- Ebédelj nálunk! – kérlelt. – Édesanyám biztosan vár.
- Este ott leszek, nem vagyok éhes.

Elváltam Lalitól. Elmentem a mi házunkhoz. A házat lebombázták. Vele szemben a keresztény Barát templom épségben maradt.

Beléptem, minden sértetlen volt. Az öreg pap ott ült az oltár mellett, és kíváncsian nézett rám. Már hozzászóltam, hogy minden régi ismerős első percben megdöbbenve pillant rám, mint egy életre kelt hullára.

– Én vagyok a szomszéd zsidófiú – mutatkoztam be.

– Igen – emelte fel a fejét. – Honnan jöttél? A házatok le van bombázva.

– A németek vendége voltam. Látom, hogy a templom épen maradt.

– A szentek vigyáztak rá. Mária meg Assisi Szent Ferenc – mondta tudálékosan. – A zsidó ház romba dőlt. Ez égi jel!

Elmentem a Tókert utcába. Csak Gálné asszony volt otthon. A ház és az udvar nem változott. Ő is hűledezve fogadott, de miután megértette, hogy egyedül maradtam, senki más nem jött vissza a családból, megnyugodott. Megkínált egy pohár tejjel, és elkezdte mesélni, hogy sokat szenvedtek a háború alatt, meg utána, főleg az oroszoktól. Azt is mondta, hogy ők kaptak egy lapot, úgy látszik, Margittól. (Tudnivaló volt, hogy a németek Auschwitzban lapokat osztottak az érkező zsidóknak. A lap hátán már nyomtatva volt a szöveg: „Itt vagyunk a munkatáborban, jól bánnak velünk, ha akarnak nekünk csomagot küldeni, lehetséges”. Mindenkinnek egy keresztény ismerőse címét kellett írni a lapra, ezzel akarták a németek álcázni a gyilkolást.)

Ők is kaptak postán egy ilyen lapot, és azáltal, hogy elfogadták a lapot, hősie-sen viselkedtek. Sokan ellenszegültek, és nem vették fel a postát, mert féltek, hogy a Gestapo zsidóbérencként fogja őket kezelni. Csomagot nem küldtek, mert azt mondták, hogy úgysem kapják meg. (Tehát tudták, mi történik a táborban.)

Az üzletről nem beszéltem, másnap reggel utaztam Szegedre.

Évek teltek azóta, és nem volt semmi kapcsolatom Lalival. Próbáltam keresni Pápán vagy bárhol másutt Magyarországon, de sikertelenül. Egyszer egy itteni barátom Amerikába utazott a leányát meglátogatni Michiganbe. Egy nap nem jól érezte magát, és a leánya elhívta a szomszédban lakó orvost, hogy megvizsgálja.

Ő nem beszélt angolul, így az orvos azt mondta:

– Beszélj magyarul!

Elkezdtek beszélgetni, és kiderült, hogy az orvos pápai, Dr. Buxbaum. A barátom említette, hogy van egy barátja Izraelben, aki szintén pápai, és írt egy memoárt a gyerekkoráról Pápán. Az orvos lelkesedett, és arra kérte, hogy szö-
ljon nekem az érdekében, ha hazatért, hogy küldjek neki egy példányt. Így is lett, elküldtem neki. A könyvemben Laliról is szó esett.

Kis idő múlva csengett a telefonom.

– Halló, ki beszél?

– Gyerekkori barát!

– Lali!

Így újítottuk fel a kapcsolatot. Lali Jeruzsálemben lakik, és a barátságot azóta is tartjuk.

VISSZA SZEGEDRE

A vasúti közlekedés Pápáról Szegedre általában egy egész napot vett igénybe. Budapesten át kell menni a másik pályaudvarra és onnan Szegedre. Amikor Margit elküldött Mamához, először utaztam egyedül. Nevelőanyám ellátott útravalóval és utasításokkal.

Miután elbúcsúztam tőle és Frici öcsémtől, elhelyezkedtem a vonaton. Büszke voltam rá, hogy egyedül utazhattam, mint egy felnőtt. A vonat zakatolt, az ablakon túl szaladt a táj az ellenkező irányba. Budapesten minden nehézség nélkül eligazodtam. Amikor Szegedre értem, rögtön villamosra szálltam, és a Mama lakásába siettem. A lakás be volt zárva. A szomszéd asszony kilépett a folyosóra, és összecsapta a kezét.

– Pistuka, ők az állomáson vártak!

Nem tudtam, hogy kik azok az ők, de gondoltam, hogy ha Mama nem lát engem az állomáson, hazajön, csak meg kell várni. Úgy is lett, Mama és Ila néni, a testvére rövid idő múlva lihegve mászták a lépcsőt.

– Nem kell értem az állomásra menni – mentegetőztem.

– Egyedül ideértél, elfelejtettem, hogy te már nagy gyerek vagy, 12 éves!

Bementünk a lakásba. A régi ismerős lakásban nem változott semmi.

– A lábaim már nem olyanok, mint valamikor –, sajnálkozott Ila néni. Ha tudta volna, hogy még mit fognak ezek a lábak kibírni, nem hitte volna el.

Mint ahogy már írtam, Ila néni a Mama ellentéte volt. Mama állandó energikus, harcra kész, határozott. Ila néni csendes, békeszerető, a család tagjai mindig neki panaszkodtak. Jó társa volt a Mamának, együtt vezették a családot.

Így kerültem vissza Szegedre. Ezután egyelőre semmi sem változott. Szombaton mentem a Mamával Istentiszteletre, utána Mackóékhoz. Mackót már elvitték munkaszolgálatra, de a fodrászszalon ekkor még működött.

– Pistukának gimnáziumba kell mennie – mondta Mama Magdának.

– Nincs rá lehetőség, nem vesznek fel zsidót.

– Talán próbáljuk meg a polgárit – ajánlotta Mama.

A polgári iskolába felvettek. Ez ugyan nem volt olyan nívós középiskola, mint a gimnázium, de jó pénzért zsidó tanulókat is hajlandók voltak felvenni. A polgári első évfolyama három – A, B, C – osztályra volt osztva. Az A osztályban a katolikus, jómódú gyerekek tanultak. A B osztályban a katolikus városi szegénygyerekek. A C osztályba viszont paraszt gyerekek, reformátusok és zsidók jártak. Reggel fel kellett állni, imádkozni, ez nem zavart, mert csak a jó Istenhez szólt. Az utolsó óra végén szintén. A baj ott kezdődött, amikor beállított egy pap hittant tanítani. Elővette a Bibliát, és kérdéseket tett fel belőle. A paraszt gyerekek nem tudtak semmit, és nem feleltek, csak mi, zsidók jelentkezünk. Ő rám mutatott, és én mindenre tudtam válaszolni.

– De ő zsidó! – vetette közbe az egyik gyerek.

– Mi az? Vannak itt zsidók? – kiáltotta haragosan.

Mi szótlánul felálltunk.

– Reformátusok is! – mondta valaki.

– A zsidók meg a lóformátusok ki az osztályból! – kiabálta a pap.

Kimentünk. A folyosón már tízen voltunk. Tulajdonképpen nyertünk azon, hogy legyalázta a reformátusokat. Ők ezután szövetségeseink lettek. Ez segített rajtunk télen, amikor a tanítás végén hógolyóval akartak minket megmosdatni. A reformátusok velünk együtt küzdöttek.

A magyarok nehezen tanulnak idegen nyelvet. Én, miután a Fräuleintől is tanultam németül, első voltam a német órákon. A német nyelvtudás politikai szempontból is nagyon fontos volt, úgyhogy a tanítónő velem akarta bizonyítani sikerét.

Egy nap véletlenül kiderült, hogy mi ugyanabban a házban lakunk. Mi a Mamával az első emeleten, ő pedig lent egy földszinti lakásban. Összefutottunk a bejáratnál.

– Kisztihand – köszöntöttem.

– Á, te vagy, az én jó tanulóm – csodálkozott. – Mit csinálsz itt?

– Én itt lakom – feleltem.

Ő rám nézett mérlegelve, miként kezeljen.

– Te jó tanuló vagy németből – mondta végül –, érdemes kihasználni a lehetőséget, hogy szomszédok vagyunk. Adhatok neked privát leckét.

– Meg kell kérdezmem a nagymamámat, nála lakom.

– A német nyelv ma nagyon fontos és szükséges.

– Megkérdezmem a nagymamámat.

Közben a házfelügyelő felesége is felfigyelt ránk.

– Ő nálam tanul németül –, magyarázta neki a tanítónő.

Miután a tanítónő bement a lakásába, a néni a földre köpött.

– Phú, német, német, de a zsidó pénz jó neki!

A családi tanács úgy döntött, hogy tanuljak németül. Ila néni azt mondta, hogy ha nem is használ, nem árt. Azonkívül, ha ellenkezünk, a tanítónő megharagszik, és bosszút állhat rajtam az iskolában. Manapság jobb fizetni.

Így aztán hetente kétszer jártam hozzá németre. Az iskolában keveset tanultunk, de nála sokat. Főleg a kiejtésen dolgoztunk (a magyar nyelvnek különleges dallama van, ezért legtöbbször nem úgy ejtik a más nyelveket, ahogy kellene). Én itt megtanultam a helyes kiejtést. Ez később sokszor segített rajtam.

A téli napok lassan teltek, és a politikai helyzet napról napra rosszabbodott. Zsidótörvényeket hirdettek ki, egyiket a másik után. A zsidók bíztak Horthyban, hogy nem fogja engedni a magyar zsidóság kiirtását, mint Lengyelországban.

Horthy volt a kormányzó, de a jobboldali pártok tették ki a kormány többségét. (Kapott a kormányzó sok kitüntetést, de a szava már nemigen számított.)

Ila néni azt szokta mondani, hogy a végén már csak egy bohóc lesz.

Szálasi nyilas pártja lesben ált, várta türelmesen az alkalmat, hogy a hatalmat megszerezze.

Hitler zöld utat adott Horthynak, hogy visszafoglalja Erdélyt és Bácskát.

Horthy fehér lovon bevonult a felszabadított területekre, és a magyarok büszkén énekelték:

„Édes Erdély, itt vagyunk,
Érted élünk és halunk!
Győz a szittyá fergeteg,
A rohanó sereg!”

A kormányzót örömmel fogadták a visszacsatolt területeken, még az ottani zsidók is. Senki sem vette észre, hogy ezzel alkalom nyílt ezeknek a zsidóknak a kiirtására. Az antiszemita nem vártak vele. Az idegenek transzportálása című törvény alapján minden zsidónak be kellett bizonyítani, hogy előzőleg volt magyar állampolgársága. Aki nem tudott állampolgársági igazolványt bemutatni, azt a kamenyec–podolszki internálótáborba vitték, onnan éjjel a Duna-partra. Ott lőtték halomra őket három napon át. A hadminiszter ezt a gyilkolást megszakította ugyan, de a táborban maradt zsidókat átadták a németeknek.

A jugoszláv felszabadított területről 1944 februárjában érkezett az első transzport. Családok, anyák és gyerekek. Körülbelül 500 zsidó érkezett Szegedre. A nagy templom bekerített udvarára zsúpolták be őket. Februárban még hideg volt. Mi vittünk nekik takarókat és ennivalót. Margit néni nem találtuk ott.

Pali, Margit néni fia kikeresztelkedett, és feleségül vett egy szerb leányt. Két gyerekük lett, Szabadkán laktak. Egyszer voltam náluk Mamával látogatóban. Őt is elvitték munkaszolgálatra, mint a többi zsidót, az egyetlen különbség az volt, hogy neki fehér karszalagot adtak sárga helyett. Később a századát feltették egy ócska hajóra, amelyik vele együtt elsüllyedt.

– Fel kell készülni – mondta Ila néni csendesen. – Nemsokára mi is sorra kerülünk.

– Nem szabad elkeseredni – mondták az okosok. – Csak az idegen zsidókat toloncolják ki! Mi magyar állampolgárok vagyunk, minket nem fognak bántani.

Sorra következtek a további transzportok. A szörnyű kép már megszokottá vált. Kakastollas csendőrök vigyáztak rájuk. A zsidó nagytemplom, a szegedi hitközség büszkesége, átmeneti táborrá változott. A hitközség igyekezett segílyt nyújtani, ételt vittek nekik, orvosságot, meleg ruhát. A hatóság megengedte a segítséget, ez könnyítette a munkájukat. Így kezdődött az együttműködés a zsidó vezetőség, majd a Judenrat és a kiirtó apparátus között.

Tavaszkodott. Márciusban süttött a nap, és elolvadt a hó. Ila néni azt mondta, folytassuk az életet, mintha mi sem történt volna. De nem lehetett.

Egy szép nap motorbiciklik zajára ébredtünk. Március 19-én a németek bevonultak Magyarországra. Nem volt semmi ellenállás. A magyar hadsereg zöme már régen az orosz fronton ontotta véré.

A lakosok csodálkozva nézték a felvonulást az ablakokból, aztán a tömeg kitódult az utcára, és üdvözölte a győzhetetlen német hadsereget. Horthy már nem ellenkezett, sőt ő maga is szónokolt, és kijelentette, hogy a németek a magyar nép védelmére jöttek hozzánk.

A magyar zsidóság sorsa megpecsételődött.

A család aggódva gyűlt össze Ila néninél a szobában. Nagy volt az izgalom a családi gyűlésen.

– Kár, hogy Dezső hiányzik – mondta Mama.

– Dezsőt elvitték az éjjel – jelentette Évike, aki ebben a percben lépett be.

– Hogyhogy?! – csodálkozott Mama. – Csak tegnap jöttek be!

– A Gestapo már kész listával érkezett – felelte Évike. – Első dolga volt összeszedni a kommunistákat és a szocialista párt vezetőit. Köztük Dezsőt, akit mindenki ismer.

Mama felpattant.

– Két dolgot kell rögtön csinálni – parancsolta. – Évike és Pistuka, indulás Dezső irodájába. Minden papírt el kell égetni és az értékes tárgyakat kihozni...

Ebben a percben kinyílt az ajtó, és egy német tiszt lépett be.

– Schön – mondta, és körülnézett. A falon levő rajzokra mutatott. – Itt ülnek az arisztokraták – folytatta németül.

Ila néni szintén németül felelt. Megértette a célzást, köszöntötte, és odahívta az asztalhoz. A tiszt leült:

– Ez az első eset, hogy magyarok németül beszélnek velem.

– Mindjárt hozok magának valami jót – mondta Ila néni, és kiment a konyhába.

Mama hallgatott, csak a szemével intett, hogy induljunk.

– Auf Wiedersehen (viszontlátásra) – búcsúztam a tiszttől, és Évikét kézen fogva húztam a kijárat felé.

– Te is beszélsz németül? – kapta fel a fejét. – Hol tanultál?

– Volt fräuleinom – feleltem.

– A te korodban? – nevetett.

Siettünk Dezső lakására.

Dezső bácsiról nem tudtunk semmit, csak a háború végén. Mama azért küldött oda minket, hogy sürgősen égezzük el az iratait, mert félt, hogy bíróság elé állítják, és felhasználják a papírokat ellene. Ez is jellemző volt az általános naivitásra. Még maga a Mama, aki pedig racionálisan gondolkozott, sem sejtette, hogy intézték a hasonló ügyeket. A németek a foglyoknak semmiféle bírói eljárást sem indítottak, egyenesen Buchenwaldba szállították őket. Dezső bácsinak szerencséje volt, hogy vissza tudott jönni onnan.

Évikével együtt sikeresen bejutottunk a lakásba. (Dezső hagyott kulcsot a bejáratnál.) Tüzet gyújtottunk a kandallóban, és égettük a papírokat. Az értékes tárgyakat összeszedtük, de azok nagyok voltak, híres festmények, perzsaszőnyegek, rádió, írógép és ezüst holmi.

Kopogtak az ajtón. Megrezzentünk: a németek?

Kinyílt az ajtó, és egy fiatalember lépett be.

– A nagyságos asszony küldött, hogy segítsen átvinni a holmikat – mondta.

Mama mindenre gondolt. Lecsillapodtunk.

– Itt lent van egy Mateosz kocsis, arra felrakjuk a holmit, és elszállítjuk a zálogházba.

A Mateosz autó egy háromkerekű gépkocsi volt. Elöl ült a sofőr, hátul meg volt egy rakterület, oda tettünk be mindent a zongorán kívül, mert az túl nagy és nehéz volt.

– Nem baj – mondtam Évikének. – Majd a németek fogják blattolni rajta a Boci, boci, tarkát.

Megérkeztünk a zálogházba. Lerakodás után nyugtát kaptunk. Így „mentettük” meg Dezső bácsi értékeit.

Ekkor utaztam másodszor autóval.

A német megszállás a sárga csillagos törvényt hozta. Mama és Ila néni ültek egész nap, vágták a sárga vásznat, és varrták a csillagot a kabátokra. Ezután következett a gettó.

Szegeden bekerítették a zsidónegyedet, ez lett a gettó. Minden zsidónak, aki nem ott lakott, be kellett költözni a gettóba. Mackóék lakása a gettón belül volt, ezért Mamával és Ila néni családjával oda hurcolkodtunk. A hely nagyon szűkös volt, de ezt családi körben el lehetett viselni.

A fodrászszalon ekkor már nem működött, a burákat és a székeket kitettük az udvarra. Matracokat fektettünk a padlóra. Mama nagyon sajnálta az ő kényelmes ágyát, de nem volt hely rá. A gettóban senki sem dolgozott, nem volt üzlet, és nem lehetett élelmet kapni. Nekünk egyelőre volt tartalékunk, Ila néni vezette a konyhát, nem éheztem.

A gettó zárva volt, kívülről magyar csendőrök vigyázták. A belső ügyekért a zsidótanács felelt. Előzőleg nagy viták folytak a zsidó vezetőségről. Egyesek azt mondták, hogy a zsidótanács szükséges, mert várható, hogy hosszú időt töltünk a gettóban, és a zsidó vezetőség ki tudna járni az ott lakók számára bizonyos kedvezményeket. A másik oldal viszont amellettt tört lándzsát, hogy nem szabad együttműködni a németekkel, hiszen azok célja, mint ahogy Hitler megfogalmazta, a zsidók kiirtása: „ausradieren”. A végén mindez feleslegessé vált, mert egy csendőrtisztet neveztek ki gettóparancsnoknak. A zsidótanács tagjait nem kérdezték meg, akarják-e vagy sem, rájuk szegezett fegyverrel kísérték be őket az irodába. Senki sem mert ellenkezni. Utána megszervezték a „Juden-polizei”-t, a zsidó rendőrséget, ahogy azt Rosenstock úrral kapcsolatban említettem.

Minden nap megjelent egy új hirdetés, rendelet arról, hogy mi tilos. A gettóban kevés felnőtt férfi volt. Az apákat munkaszolgálatra vitték, a családokban csak nők és gyermekek maradtak. A zsúfoltságban az anyák ennivaló és ruházat szűkében ügyel-bajjal is alig tudtak gyermekeikről gondoskodni. Így az ilyen célú próbálkozásokat nekünk, a nagyobb gyerekeknek kellett vállalnunk.

Nálunk Évike és én voltunk a tevékenyek. Az egyetlen lehetőség ennivalót felhajtani az volt, ha kijártunk dolgozni. Naponta szerveztek egy csoportot mindenféle városi munkára. Ezeket nem fizették, de jólesett kicsit kijutni a gettóból és felfrissülni, ahogy mondták. Természetesen sokan felhasználták vásárlásra a kintléteket. A bejáratnál azonban zsidó rendőrök álltak, és vizslatták a bejövőket. Ha találtak náluk árut, azt elkobozták.

Magda, aki állapotos volt, szólt Ila néninek, hogy tojást szeretne. A nagyanyáknál törvény volt, hogy amit egy állapotos asszony kíván, azt feltétlenül elő kell teremteni. Ila néni ismert kint egy asszonyt, aki tojást árult. Jelentkeztem Évikével együtt kinti utcasöpítésre. Ila néni odaadta nekem a címet meg a pénzt, így én a söprés végén felkerestem azt az asszonyt. Vettem tőle friss tojást, amit ő egy kis kosárba rakott. Miután ilyen kosárral lehetetlen volt bemenni, beraktam a tojásokat az ingem alá. Vigyázva haladtam lépésről lépésre, nehogy összetörjenek. Hátról Évike ügyelt rám. Lassan, de biztosan mentünk előre, amíg a gettó bejáratához nem értünk.

– Hé, te kisfiú! – kiáltott rám a zsidó rendőr. – Látom, nagy a hasad. Gyere ide!

Próbáltam odább lépni, mint aki nem hallotta, de ő elélem állt. Megértettem, hogy elveszi a tojást, de nem akartam ilyen ajándékot adni neki. Visszafordultam Évikéhez, ő bólintott, hogy ért. Kitárt karral ráugrottam, erősen megöleltük egymást. A tojáslé lecsurgott közöttünk, mindketten összekenyődtünk vele. A zsidó rendőr mérgelődött, de nem tehetett semmit. Szaladtunk haza.

– Jó Isten! – csapta össze a kezét Ila néni.

Röviden elmondtuk, mi történt.

– Előre a fürdőszobába – parancsolta. – Majd hozok nektek tiszta ruhát.

Bementünk a fürdőszobába, megtöltöttük a kádat, és levetköztünk. Évike 18 éves leány volt, én 12 éves fiú. A tojáslé sürgetett, nem gondoltunk semmire. Beugrottam a megtelt fürdőkádba, és Évike utánam. A tojáslé már rászáradt a bőrömre, Évike egy szivaccsal dörzsölt. A mellei úsztak a vízben.

Meleg, különös érzés fogott el. Szenvedélyesen néztem rá.

– Pistuka! – korholt erélyesen.

– Bocsánat – mentegetőztem.

Szégyelltem magam, és hátat fordítva kiszálltam a kádból. Ekkor láttam életemben először meztelen nőt.

Hamarosan kihirdették, hogy másnap reggel kiürítik a gettót. Nem közölték, hová megyünk, de fel kellett készülni. Mindenki egy legfeljebb 10 kg súlyú kis koffert hozhat magával, benne a saját holmit és 24 órára való kosztot. Nem volt

hosszú készülődés. Mama ajánlotta, hogy mindenki vegyen magára még egy öltönyt. Egyelőre nyár van, de ki tudja, hová utazunk és mennyi időre.

Másnap reggel elindult a tömeg. Elöl egy csendőrtiszt lovagolt, kétoldalt kakastollas csendőrök szuronyos puskával. Senki sem mert kiszökni a sorból, mert azt rebesgették: a kakastollasok nagyon gonoszok, jobb nem kikezdeni velük.

Egy órai menetelés után megérkeztünk a téglagyárba. A téglagyár a város külső részén feküdt. A nagy udvar be volt kerítve, hosszú faemelvények, amilyeneket a téglák szárítására szoktak használni, álltak üresen, azokon kellett elhelyezkedni.

A latrinák és vízcsapok az udvar végén voltak. A kerítésen kívül csendőrök vigyáztak ránk. Az udvar felső részén volt egy emelvény, ott ültek egy asztalnál a táborparancsnok és segédei. Onnan hirdették hangszóróval a parancsokat.

Kétszer egy nap osztottak ételt, délben levest, amit ők gulaschnak hívtak, és valami főzeléket hús nélkül, este feketekávé egy darab kenyérrel. Szerencsénkre az időjárás jó volt. Nem fáztunk, de a betonpadlón nehéz volt aludni. Két hétig voltunk a téglagyárban. Örültünk, amikor bejelentették, hogy megyünk tovább.

Kora reggel újra sorba álltunk, és kimasíroztunk a vasútállomásra. A pályaudvartól kissé távolabb külön vágányon állt egy szerelvény. Marhaszállító tehervagonok, nyitott ajtókkal és fatáblás ablakokkal. A csendőrök egyszer csak eltűntek, helyüket német SS katonák foglalták el minden vagon mellett. Egyikük kutyával őrködött, a másik kettő puskatussal lökdöste fel az embereket a vagonokba.

– Los! Los! – kiabáltak, és tolták őket felfelé. Amikor megtelt a vagon, bezárták az ajtót.

A vagonban szorosan egymás mellett ültünk. Mozdulni sem volt hely, sötét volt, csak a szögesdróttal lezárt kis ablakon át szűrődött be némi fény. Két fiatalember felmászott az ablakra kinézni. A többiek kérték őket, álljanak félre, hadd kapjunk egy kis fényt és levegőt. Egy SS legény két vödröt adott be, egyiket vízzel, másikat ürülésre.

A vonat elindult Auschwitz felé. Már két napja utaztunk így, amikor hirtelen irányt változtattak.

A háború után tudtuk meg, hogy mi történt.

A bécsi polgármester telefonált Eichmann-nak, és kérte, hogy küldjön neki munkásokat. Eichmann megparancsolta, hogy a mi vonatunkat irányítsák Bécs felé. Így menekültem meg másodszor Auschwitztól.

Még háromnapi utazás után megérkeztünk Strasshofba. Ez egy koncentrációs tábor volt Bécs mellett. A vonat megállt a táboron kívül. Leszálltunk, azt mondták, hogy nem kell vinni semmilyen poggyászt, majd ők odaviszik kocsival. Egy kommandó emberei jelentek meg csíkos rabruhában, kiszedték a vagonokból a holtakat. Sokan, öregek, betegek nem bírták ki az utazást, és meghaltak út-

közben. Közöttük volt Róbert bácsi is. Azelőtt túl sokat ihatott a kocsmájában, és ez az utazás végzett vele.

A kommandó emberei lefektették a halottakat az út két szélén egymás mellé. Aztán odaért egy hajtány, kézi permetezővel, bemeszelték a holttesteket. Ezt a képet nem tudom elfelejteni.

Sorban gyalogoltunk a tábor felé, az út két oldalán feküdtek a fehérre meszelt hullák, akadt köztük, aki még lélegzett.

Szerencsénkre a Strasshof Lager átmeneti tábor volt. A különbség közte és a többi tábor között csak annyi, hogy itt nem válogatták szét az érkezőket, nem tetováltak számokat, nem öltöztettek csíkos rabruhába. Barakkokban feküdtünk emeletes faágyakon, és délben „Dörngemüsét” kaptunk, egy olyan levest, ami-ben mindenféle férgek úszkáltak. Így jutottunk először úgynevezett KZ lágerba: elektromos kerítés, őrtornyok és SS katonák kutyákkal.

A transzportot kis csoportokra osztották, és munkahelyekre küldték. Mi, a család, együtt maradtunk.

Strasshofban végül csak néhány napot töltöttünk, de az lesújtóan hatott ránk. A kilátás nem volt biztató.

GATTERSCHLAG

Újból vonatra szálltunk, szintén tehervagonba, de már nem zsúfolták agyon, csak harminc ember utazott vele a korábbi száz helyett. Az ajtót sem zárták be, így láthattuk Ausztria gyönyörű tájait.

A mi csoportunkban együtt volt a család: Mama, Magda, Ila néni, Évike és én. A többiek szintén Szegedről vagy a környékéről szedték össze. Nagyrészt fiatal leányok, asszonyok és kevés férfi. Az idősebbek közül Mamán és Ila nénin kívül velünk utazott Kohén úr, rendezett külsejű, szigorú ember, aki fekete öltönyt és filckalapot viselt. Nem tudom, hogy sikerült vigyáznia a ruhájára az út során. Csoportvezetőnek kineveztük Egont, ő középkorú férfi volt, józan, meg gondolt ember, beteg feleségét és tudóbajos unokafivérét kísérte, ennek ellenére erre a feladatra ő volt a legalkalmasabb.

Amikor megállt a vonat egy erdőszéli völgynél, leszálltunk. A pálya mellett nem álltak SS katonák, csak egy civil ruhás osztrák férfi várt ránk. Csodálkozva néztünk körül, gyanakodva vizsgáltuk a környéket. A helyzet túlságosan jónak látszott, féltünk, hogy álmodunk. Herr Scharf, aki biciklijére támaszkodva állt előttünk, Gatterschlag falu megbízottja volt. Közelebb lépett hozzánk, és megkérdezte, hogy ki ért németül. Ila néni jelentkezett.

Hangosan adta tudtunkra, hogy mi itt munkacsoport vagyunk, naponta fogunk dolgozni. Egy kis tanyán lakunk majd a völgyben, és kell egy felelős csoportvezető, rajta keresztül fogja közölni a parancsait. Mindjárt Egonra mutattunk, aki előlépett.

– Beszél németül? – kérdezte Scharf.

– Jawohl, Herr!

– Most induljunk a tanyára – szólt a megbízott –, ott majd elmagyarázok mindent. Utánam!

A kis tanya két házból és egy szalmaszérüből állt. A kis házakban már voltak emeletes faágyak. Minden ágyra egy szalmazsák és két pokróc jutott. A másik házban volt a konyha. A házak között vécé és egy vízcsapállvány. Amikor Egon visszatért Scharf úrtól, összegyűlt a csoport.

– Először a mi további életünkről – kezdte Egon. – Itt fogunk lakni, mindenki foglaljon el egy ágyat, az öregek lent és a fiatalok fent. Reggel 5 órakor kelünk, és 6 órakor megyünk munkába. Az első munkahely a kőbánya, ott nehéz fizikai munka vár ránk. Úgy kell tervezni a beosztást, hogy az öregek és a betegek kímélve legyenek. Ezt én itt magunk közt megszervezem. A konyhában tartunk egy szakácsot, erre Ligeti nénit javaslom, neki volt vendéglője, és a kis adagokból, amelyeket kapunk, tud jó ételt készíteni. A konyhai ételen kívül mindenki kap majd egyszer egy héten margarint, cukrot és sajtot. Kenyeret szintén hetenként kapunk a falu pékségéből.

Elfoglaltuk az ágyakat, Ila néni megszervezte a konyhát. A másik ház alatt találtunk egy pincét. A pincében volt szalma közt tartott krumpli és mellette három hordó. Némi vizsgálódás árán kiderült, hogy a hordók almabort tartalmaznak. Jobb nem is lehetett volna. Egyetlen kérdés az maradt, hogyan fedezzük azokat, akik gyengék a kőbányai munkához. Kohén úr, Mama, Robi, Egon tüdőbajos unokaöccse és még néhány beteg. Nem volt szabad elárulni, hogy nem bírják ezt a munkát, mert az a halálukat jelentette volna. Végül Egonnak sikerült elintéznie Scharf úrral együtt, hogy a feladatuk a faaprítás lett.

A tanya udvarán farönköket állítottak fel, adtak nekik egy-egy kis baltát, azokkal kellett aprófát vágni. Ez az aprófa a traktorok és a civil autók hajtásához kellett. Így oldottuk meg az öregek problémáját, de maradt még Magda helyzete. Magda akkor állapotos fiatalasszony volt. Nem lehetett favágásra osztani, nehogy felfedezzék terhességét. A kőbányában viszont nagy kövek kellettek a géphez, amelyik törmelékké zúzta őket. Évike és én hordtuk a nagy köveket, Magdának megsúgtuk, hogy csak tegye rájuk a kezét. A munkafelügyelő gyereket látott bennem, és nem szólt rám. Erős gyerek voltam.

A kis tanya nem volt bekerítve. Scharf úr figyelmeztetett, hogy munka után sem szabad elhagyni a helyet.

– Nincs őrség – mondta –, de van felelősség. Ha valaki megszökne, az egész társaság bajba kerülne.

Senki sem akart megszökni, nem volt hová. A kőbányában SS-ek őrködtek, és a munkavezető gondoskodott arról, hogy ne legyen semmittevés. A nagy darálógép állandóan működött, és nem volt szabad üresen forognia. Csak akkor volt szünet, ha robbantottak, két francia robbantotta a sziklát, amikor elfogyott a kő.

Néha jött egy SS tiszt körülnézni és kiválogatni a gyengéket.

Munka után kijártam sétálni az erdőbe. Ila néni kért, hogy szedjek áfonyabogyót. Az erdőben az áfonyabokrok tele voltak kék, édes bogyókkal, és Ila néni ízletes kompótot főzött belőlük. Ezen kívül még sok ötlettel gazdagította a menüt. Például csalánból, ami az utak szélén nőtt, spenótfőzeléket készített.

Kohén úrnak nem tetszett, hogy én az erdőbe járok, félt, hogy megtudják, és megbüntetik az egész csoportot. Panaszt tett Egonnál, és követelte, hogy tiltsa meg. Egon pontosan tudta, hogy milyen szükségem van a nehéz kőcipelés után egy kis levegőre, ezért azt mondta Kohén úrnak, hogy kaptam rá engedélyt felülről. Így szabadon sétálhattam az erdőben. Néha Robit is magammal vittem. Egon hálás volt ezért, mert Robit a tüdőbaja miatt majdnem bojkottálták.

Egy nap az erdőben furcsa hangokat hallottam.

– Gá... Gá...

Így találkoztam egy kislánnyal, Juliskával, aki a libáit őrizte.

Amint egy tisztásra értem, két liba nekem támadt. Elrugdostam őket, amikor mesebeli kép tárult ki előttem: a legelő libák mögött egy fatörzsön egy kisleány ült. Körülbelül velem egykorú, talán kicsivel több vagy kevesebb. Kerek arcú, kék szemű, szőke hajú.

Nyugodtan ült a fatörzsön, és mosolyogva nézte, hogy harcolok a libákkal.

- Jó napot! – köszöntöttem. – Még sohasem láttam libákat legelni!
- Honnan jöttél, zsidógyerek? – kérdezte, miután látta rajtam a sárga csillagot.
- Mi itt vagyunk lent a tanyán.
- Akkor mit keresel az erdőben?

Hirtelen elkomorodott.

- A zsidók csúnyák – mondta keményen.
- Hogy hívnak? – kérdeztem.

Mondott valamit, amit nem értettem, furcsa volt a kiejtése. Az osztrákok nyelik a szavakat, és nehéz követni, csak lassan szoktam hozzá.

- Te Juliska vagy – mondtam neki, ez a név jutott eszembe.
- Mi az a Juliska?
- Egy magyar kislány neve.
- Nem hagyom magamat kicsúfolni! – kiáltott rám.
- Ez egy szép név – mondtam nevetve. – Én Stefán vagyok, Pista.

Láttam rajta, hogy vívódik, egyrészt örül, hogy talált egy beszélgetőtársat, vele egykorú fiút, másrészt arra tanították, hogy minden zsidót gyűlölni kell, így nem barátkozhat velem.

- Neked tilos itt járkálni! – ijesztgetett. – Ha feljelentlek, büntetést kapsz.
- Igaz – bólintottam, és leültem mellé egy fatörzsre. – Azt mondhatják, hogy meg akartam szökni, és lelőnek.
- Igazán bujkálsz?
- Nem, mi itt dolgozunk a kőbányában. Nincs hová szökni, várjuk, hogy a háború véget érjen.
- A háború véget fog érni a Birodalom győzelmével. Utána ki lesztek rádirozva – tette hozzá. – A Führer mondta!
- És amit a Führer mond, az szent igaz?
- Természetesen!
- Jó, akkor én megyek – keltem fel –, maradj itt a libáiddal.

Alig tettem néhány lépést, amikor utánam kiáltott.

- Várjál!
- Jawohl – álltam meg.
- Nem tudom, beszélhetek-e veled. Nem szabad zsidókkal barátkoznunk, de te nem látszol olyannak, amilyennek mondták őket. Itt az erdőben nincs senki, jöhetsz máskor is.
- Jól van, Juliska – nyugtattam. – Találkozhatunk néha itt az erdőben, hogy ne unatkozzunk.

Bár libákat őrzött, Juliska nem volt tudatlan parasztlány. Télen iskolába járt, előzőleg cserkész volt, most a Hitlerjugend mozgalom tagja. Tanult zenélni, olvasott könyveket, túllépett a falusi neveltetés határán, mindezt a Führer jóvoltából. Bármiről lehetett beszélgetni vele.

Az erdőben olykor vigyáznom kellett, nehogy Kohén úr meglásson. Állandóan szemmel tartott. Miután Egon nem adott neki igazat, a Mamához fordult.

– Ez a gyerek nagy bajt fog nekünk okozni – panaszolta. – Nem szabad az erdőben járkálnia!

Mama és Ila néni megnyugtatták, hogy nincs semmi baj, csak áfonyabogyót szedek mindannyiunk számára.

Továbbra is kijártam az erdőbe, és találkoztam Juliskával. Játsoztunk és beszélgettünk mindenről, a Führert kivéve.

Nem akartam megzavarni. Juliska mesélt nekem a faluról, a családjáról. A fivére már katona, mint parasztlegényt nem vették fel az SS kötelékébe, csak a Wehrmachtban szolgál. Azt is elmagyarázta, hogyan működik a Hitlerjugend, ami nem sokára hasznomra vált.

Egy szép nap, amikor kimentem az erdőbe, nagy zajra lettem figyelmes. A kék égen fölöttem légi harc folyt. Két repülőgép hajsolt egy harmadikat. Nem tudtam, hogy melyik német és melyik nem, de ez a különös látvány tetszett nekem.

A kőbányában a robbantási szünetben hallottuk a német rádiót, amely beszámolt a háborús hírekről. Állandóan a „Luftwaffe” (légierő) sikereivel büszkélkedett. „Deutsche Flugzeugen” (német repülő), mondták minduntalan.

– „Jüdische Flugzeugen” – mondtam magamnak. Ez akkor csak álom volt, később beteljesült.

Amint elnéztem a légi harcot, elképzeltem, hogy a győztes repülő a mieink. Ez, sajnos, nem volt igaz, a két német Stuka lelőtte az angol Messerschmidtet. A horizont szélén füstölve esett le az angol repülőgép. Később láttam, hogy két ejtőernyős lebeg a levegőben.

Megígértem Ila néninek, hogy szedek bogyót, így felvettem a kis kosarat, és igyekeztem szorgalmasan megtölteni.

Nem tudom, mennyi idő telt el, egyszerre mozgást észleltem a hátam mögött. Két pilóta állt a tisztáson. Megijedtem: ha ezek németek, akkor végeznek velem, másrészt örülhetek, ha a német gép esett le. Gyorsan kiderült, hogy angolok. Nem tudtam angolul beszélni. Apám tanult a háború előtt angolul, emlékszem, hogy volt egy tankönyve, de én egy szót sem tudtam. Ők sem beszéltek németül. Kézze és pantomimmal értették meg velem, hogy menedék kell nekik az éjszakára. Habozás nélkül intettem, hogy jöjjenek utánam.

Már kezdett sötétedni. Elvezettem őket a szalmaszérűhöz. Szóttlanul bebújtak a szalma alá.

Korán reggel egyszer csak két teherautó állt be puskás katonákkal az udvarra. A katonák legráltak a gépkocsiról, és körülvették a házakat.

– Mindenki feltartott kézzel ki a házból! – szólt a hangszóróból a parancs. Szemünket dörgölve léptünk ki. A katonák a falhoz állítottak. Széttárt lábakkal, két kézzel fogtuk a falat, mialatt a katonák ránk szegezték fegyverüket. Mozdulni tilos volt.

Amíg ott álltunk, átkutatták a házakat, a szalmát is megszurkálták a szuronyukkal. Mivel nem találtak senkit, visszaszálltak az autókra, és elhajtottak.

– Mi történt? – kérdezték sokan.

– Az angol pilótákat keresték – mondta Egon. – Szerencsére nálunk nem találtak senkit. Fogalmam sincs, mi történt volna, ha itt fogják el őket.

Munka után a szérűhöz lopakodtam, túrtam a szalmát, de nem találtam semmit. Jó, hogy időben elmentek. Egyszerre valami kemény a kezembe akadt. Egy tábla csokoládé volt, amerikai csokoládé. Zsebre vágtam, és bementem a házba. A csokoládét kockákra törtem, a borítást elégettem a konyhában.

Mama aggódva nézett rám.

– Túl sokat mászkálsz kint – figyelmeztetett. – Félek, hogy a végén valami bajod esik!

– Én itt unatkozom – feleltem. – A leányok a leányokkal puszognak, a felnőttek maguk között, nekem nincs kivel beszélnem.

– Tudom – mondta megértően. – De a séták a tanyán kívül veszélyesek, azonkívül a nehéz munka után pihenni kell.

– Valami van a szájadban – váltottam témát. Mama kinyitotta a száját. Hirtelen bedugtam a szájába egy csokoládékockát.

– Pistuka! – kiáltott fel. Én az ujjamat az ajkamra tettem, jeleztem, hogy pszt, nem szabad róla beszélni. Mama megértette, és nem kérdezősködött tovább.

Bezárták a kőbányát, és elvittek minket a kaszálóra. Ők hosszú sorokban kaszálták a szénát, de néha esett az eső, és a széna nem tudott megszáradni, ezért fel kellett fordítani a kévét. Ez könnyebb volt, mint követ cipelni, de hosszú sorokat kellett forgatni a favillával. Végeláthatatlan munka volt, mert minden zápor után újra meg kellett fordítani. Amikor a széna mégis megszáradt, össze kellett szedni halomba, és a kis halmokat egyberakni. A halmok hordása érdekes volt. Két hosszú botot csúsztattunk a halom alá, és mint valami hordágyat vittük a közös helyre.

Hogy a forgatás gyorsan haladjon, felfogadtak a sorok közé két-három parasztasszonyt is, akik vezettek bennünket, nem volt szabad lemaradni mögöttük. Örök ugyan nem voltak, de a félelem miatt, hogy kiszűrnek, mindenki nagyon igyekezett lépést tartani.

Évike közeli barátnője, Kati szépen tudott szavalni, és esténként versekkel biztatta társait.

A mezőre traktorral vittek ki. A traktor utánfutója lett a mi közlekedési eszközünk. A traktort egy olasz férfi vezette. Az olaszok a németek szövetségesei voltak, ezért velük azonos bánásmódban részesültek. Az olasz vezető szemet vetett a lányokra.

A németeknél ettől nem kellett tartani, mert a fajelmélet szerint nem volt szabad érintkezniük a zsidókkal. De az olaszoknak nem voltak ilyen gátlásai.

A mezőn nem volt véce, akinek ki kellett menni, behúzódhatott szünetben az erdőbe.

Egyik szünet után felkeltünk, és észrevettük, hogy Kati hiányzik. Évike kért, hogy menjünk az erdőbe keresni, de a parasztasszony ránk kiáltott, így kénytelenek voltunk először elvégezni a sort. Ez volt a leghosszabb sor, amire emlékszem.

Amikor sikerült kilépnünk, rohantunk az erdőbe. Amitől féltünk, megtörtént. Katit megtaláltuk a fák között, meztelenül, véres arccal feküdt a földön.

– Az olasz – mondta nyögve.

Az olasz megerőszakolta. Ő küzdött vele, de az megverte. A ruhája használhatatlanul rongyos és véres lett.

– Fuss a lányokhoz! – kiáltott Évike. – Hozzál valami ruhafélét!

Szaladtam, mindenki lehúzott magáról valamit. A traktor már nem volt ott. Amikor visszajött értünk a munkanap végén, más vezette.

– Jelentsük fel, tegyünk rá panaszt! – követelték többen.

– Nincs értelme – legyintett Kati –, egy olasz barát többet számít, mint egy zsidólány.

Egon elment a faluba, beszélt Scharf úrral. Másnap az olaszt máshová helyezték.

A széna megszáradt, és minket favágásra osztottak. Alacsony rönkön ültünk, előttünk egy magasabb. Fűrészelt, körülbelül húsz centiméter vastag fatörzseket osztottak ki, azokat kellett felaprítani kisbaltával. Vágtuk a fát reggeltől estig, halmozódott a sok aprófa.

Egy nap beállított egy SS tiszt ellenőrizni a munkát. Körüljárt, és nézte, hogy hogyan vágunk. Hirtelen hozzám lépett.

– Nem így kell vágni! – mondta fenyegetően. Elvette tőlem a baltát.

– Fogd meg! – emelte fel a baltát, és egy gyors csapással levágta az ujjamat, amelyik a fát tartotta. Félelmetes csend lett körülöttem. Az ujjam egy szál bőr-darabon lógott. Szótlanul visszaillesztettem a levágott darabot, és bekötöttem az ingem szélével.

– Tanuljanak meg úgy dolgozni, ahogy kell! – mondta a tiszt.

Miután elment, Évike bekötötte az ujjamat tiszta ronggyal. Hihetetlen csoda, de az ujjam teljesen meggyógyult, csak egy vonalnyi sebhely maradt rajta mind a mai napig.

Gatterschlagban három hónapig dolgoztunk. Ez volt a deportálás kezdete. Egy nap felültettek a traktorkocsira, és innen Gmündbe, a közeli városba vittek.

GMÜND

Gmünd kis város, de fontos vasúti központ Bécs és Prága között. A városban sok gyár volt. Minket egy burgonya feldolgozóba vittek. Ebben az üzemben burgonyából sokféle eledel készült. Vonattal hozták a krumplit, és a vagonokat egyenesen egy nagy medencébe ürítették, onnan vízzel különböző részlegekbe szívták fel. A gyárban ezer munkás dolgozott, főleg franciák, orosz és jugoszláv hadifoglyok, lengyelek és ukránok. Ide érkeztünk mi, a magyar zsidó csoport.

A gyár mellett egy bekerített barakktábor állt, oda kerültünk. Minden nemzetnek külön barakkja volt. A franciák ugyan hadifoglyok voltak, de a német-vichyi megegyezés alapján civil munkásoknak számítottak. Haza nem mehettek, de munka után járkhallhattak kint a városban. A franciák zöme szakember volt. Az ukránok örködték, az oroszok csak külső piszkos munkát végeztek SS felügyelet mellett.

Minket a száraz burgonyarészlegbe osztottak. Itt készült a hadsereg részére a szárított krumpli. A folyamat így zajlott: a medencéből felszívott burgonya elosztódott a hámozógépek között, a hámozott burgonya futószalagon egy fémformába ért. A formára lecsapott egy vágókészülék, és a vágott burgonyára gőzfelhőt vezettek. Ez félig átfőzte őket, majd a formák utaztak egyenesen a katlanba, egész nap a benne kanyarogtak. A végső állomáson volt egy álló keret, amely alulról kapott légnyomást, ez pedig a belerázott száraz burgonya-lemezeket felfújta a raktárba.

A nőket a futószalaghoz ültették, hogy kis késekkel vágják ki a hibás részeket. Nekem kellett a formákat kicserélni.

Ez nehéz dolog volt. Lent az utolsó állomásnál a kiürült formákat egy kis kétkerekű kocsira kellett rakni és a kocsit feltolni az emeletre, ahol újra használták.

A gyárban egyik héten nappal, reggel hattól este hatig, a másik héten éjjel, este hattól reggel hatig dolgoztunk. Amikor éjjeli műszakba osztottak, délután még rá kellett dolgozni néhány órát, télen hóseprést, nyáron egyéb testi munkát.

A tábor, ahol laktunk, be volt kerítve, de nem voltak sem őrtornyok, sem örök, csak a bejáratnál egy bódé. Egy civil őr ült benne, és vigyázott, nehogy bárki engedély nélkül elhagyja a tábort. Szervezett csoportban jártunk a gyárba. A tábori fabarakkok belsejében emeletes ágyak álltak, középen vaskályha, a véce meg a vízcsapok odakint.

A tábor konyhájában egy osztrák szakácsnő főzött. Akik a gyárban nappal dolgoztak, ott kaptak ebédet. Egy francia fogoly tolt egy kondéros kocsit, és kiabált:

– La manger, La manger! (étel)

Mindenkinek volt csajkája, abba merte ki az ételt.

Amikor éjjel dolgoztunk, és a táborban voltunk, csoportosan, sorban kellett a konyhára menni ebédért. A tábori szakácsnőnek volt két lánya, ikrek, 16 évesek. Ők délben odaálltak a barakk elé, és bekiáltottak:

– Juden, essen!

Szaladtunk sorakozni a csajkákkal. Az ajtóban egy ukrán állt ostorral a kezében, aki nem sietett, az kapott a hátára.

A gyárban a mi részlegünkön kívül még négy részleg volt, ahol krumplicukor, burgonyaszirup, burgonyaliszt és burgonyapehely készült. A burgonya héjából és a leeső selejtdarabokból pedig állateledel.

A mi részlegünk élén a „Meister”, egy cseh mérnök állt. Mellette volt a „Schreiber”, a német tisztviselő, az egyetlen német a részlegen. Mindent feljegyzett, és kivédte a szabotázszt. Éhezni nem éhezünk, mert ha a krumplit a gőzcsövekre tettük, az megfőzte, azonkívül kaptunk a franciáktól cukrot és szirupot.

Lassan beállt a tél. A gyárban meleg volt, a nagy kazán átfűtötte az egész csarnokot. A táborban viszont nagyon hideg lett, kaptunk ugyan a barakk fűtésére egy hétre egy vödör szenet, de ez nem volt elég. Tehát lopni kellett. Herr Pichler, a „Lagerführer” kijelentette, hogy lopásért halálbüntetés jár, de ahogy Hamlet mondta, lenni vagy nem lenni, azaz megfagyni, ez volt itt a kérdés, így mit tehettünk, mindenki vitt a ruhájában a gyárból széndarabokat. Szerencsénkre visszafelé nem motoztak, és senkit sem kaptak el.

Időközben a ruházatunk is tönkrement. Gatterschlagban fatalpú sarukkal láttak el minket, de harisnya már nem volt, a téli holmink a bőrönddel Strasshofban maradt. Erre is találtunk megoldást.

A burgonyalisztet zsákokban tartották. Ezek a zsákok fehér, félig juta-, félig gyapjúsálból készültek. A franciák segítségével loptunk belőlük, éjjel felbontottuk őket, és a gyapjúsálból Mama, Ila néni és több asszony harisnyát és pulóvert kötött valamennyiünknek. Az volt a bökkenő, hogy nagy veszélybe kevert volna minket, ha egyszerre sokan jelenünk meg fehér ruhában. Mindjárt rájönnének, hogy ez honnan van. Ezért a meleg holmit be kellett festeni különböző színűre.

Itt is a franciák segítettek ki. Ők munka után kimehettek a városba, ahol érdekes módon az egyetlen dolog, amit jegy nélkül lehetett venni, az a ruhafesték volt.

A franciák szívesen segítettek nekünk, mert sok fiatal lány és asszony akadt köztünk, akiknek udvarolgattak.

Nekem volt egy jó barátom, „Lulu”, a lakatos. Törte a német nyelvet, de így is értették egymást. Ő vezette a francia csoportot. Franciák mindenütt dolgoztak, gyárakban, mezőgazdaságban az egész környéken. Szervezett földalatti mozgalomba tömörültek. Lulu megmagyarázta nekem, hogy egyelőre nem szabad szabotálni a munkát, a front még messze van, de nemsokára eljön az idő, amikor ők is a szövetséges csapatok mellett harcolnak majd.

Az egyetlen közlekedési eszköz a gyárban az úgynevezett villanytargonca volt. Ilyen targoncákat láttam valamikor a pályaudvaron, ezek szállították a poggyászt. Elöl állt a hordár, a két karján két cső, ezek kormányzásával fordult jobbra vagy balra, a lábával nyomta a pedált előre vagy hátra. Mögötte volt az akkumulátor és a villanymotor, leghátul a rakterület. Ennek az elektromos targoncának a vezetője szintén francia volt, aki sokszor segített nekünk. A francia foglyok földalatti mozgalma állandó kapcsolatot tartott a különböző munkahelyekkel. Ők cseréltek mindent, ők láttak el minket krumplicukorral, sziruppal és liszttel, más gyárakból ruhát és mindenféle árut hoztak. A fegyvert és a robbanóanyagot az erdőben rejtették el a németek elől.

Beállt a tél. December 7-én lettem 13 éves, Bármicvo korú.

Azon a héten éjjel dolgoztunk. Délelőtt a barakkban összegyűlt a csoport. Kohén úr mondta az első áldást.

– A jó Isten áldjon, és vigyázzon rád – mondta –, és most már mint felnőtt ember, ne csinálj több bolondságot! – tette hozzá.

Mama átölelt, és megígérte:

– Majd ha hazamegyünk, elviszlek a templomba, és megünnepeljük a Bármicvót, ahogy kell!

Évike és Kati szavaltak nekem egy verset. Ila néni készített apró süteményt burgonyalisztból. Magda felkelt megcsókolni, de amikor fölém hajolt, éles sikoltás szaladt ki a száján.

– Szülési fájdalmak! – kiáltotta Mama. Mindjárt fogták Magdát, és lefektették az ágyra.

– Már elmúlt – próbált Magda nyugtatni bennünket.

Mindnyájan ott álltunk sóbálvánnyá merevedve.

– Mi lesz most?! – lebegett a levegőben a kérdés.

– Nem kell megijedni – tért Ila néni magához. – Ti munkába mentek, Mama és én levezetjük a szülést. Minden rendben lesz.

– Talán be kellene jelenteni a táborparancsnoknak – mondta valaki.

– Nem szabad! Még célozni sem rá! – mondta Egon. – Megölnék Magdát a gyerekek együtt. Titokban kell tartani!

Mindenki tudta, hogy igaza van. De mindenki félt, hogy mi történhet, el lehet-e titkolni egy csecsemőt a barakkban? És mi lesz a következménye, ha kiderül?

Nem volt idő gondolkozni, már kiabált is kint az ukrán.

– Rauss, arbeiten! (Kifelé, munkára!)

Kisiettünk, csak a Mama és Ila néni maradtak Magdával.

A gyárban fedezni kellett a három hiányzót. Egon beszélt a Meisterrel, a cseh jó ember volt. A lányok ledolgozták a hiányzók részét is. De a Schreiber nem elégedett meg ezzel. Eddig is arrogáns modorú volt, nem tudom, azért-e, mert ő volt az egyetlen német a sok idegen között, vagy a felelősség miatt. Amikor meglátta a három üres széket, kihívta Egont.

– Was ist das los?! (Mi ez!?) – kiáltott rá. – Három munkás hiányzik!

Egon elkezdte magyarázni, hogy az idős asszonyok betegek, és a többiek elvégzik a munkájukat.

– Krank?! (beteg) – kérdezte megvetően. – Szabotázs!

– Herr Schreiber – szoltam közbe. – Öregasszonyok...

Kifogástalan német kiejtésem meglepte. Lenézett rám. Mondtam magamnak, most vagy bedob a kazánba, vagy megnyugszik. Nem dobott be, de nem is nyugodott meg. Egyszerűen felkapott egy vödör vizet, ami ott állt mellette, és a fejemre öntötte. Nem láttam semmit a fejemen a vödörrel, és a ruhámra folyt a hidegvíz. Levettem a vödröt, és nem tudtam, sírjak-e vagy nevessek.

– Futás munkára! – kiabált utánam.

Lulu ott állt az első állomásnál.

– Mi történt veled? – kérdezte. – Csuromvizes vagy!

– Bármicvói ajándék – mondtam neki, bár tudtam, hogy nem érti meg.

Közben a barakkban egy kislány született. Hanna lett a neve. Magda próbálta szoptatni, de nem volt elég teje. Burgonyából nem lehet tejet csinálni. Próbáltunk tejet szerezni, de nem sikerült, még a franciák sem tudtak felhajtani. Hanna néhány nap múlva éhen halt. Magda a mai napig siránkozik, nem bír bele-törődni.

– Ha lett volna egy-két cigarettám – mondta –, megmenthettem volna...

Pedig az ottani helyzetben lehetetlen lett volna életben tartani. A németek előbb-utóbb elpusztították volna.

Egy reggel furcsa mozgást vettünk észre a kerítés mögött húzódó országúton. Csonttá fogyott, rongyos emberek egy holttestekkel megrakott kocsit toltak. Közelebről nézve láttuk, hogy sárga csillagot viselnek. Tehát zsidók! Megkértük az egyik franciát, menjen ki, és tudakolja meg, mi történik. Néhány óra múlva visszatért, és elmesélte: egy budapesti magyar zsidó transzport érkezett a közeli erdő tisztására. Túlnyomó részben nők. Halálos karaván, gyalog menetek Budapestről idáig. Sokan haltak meg útközben, és akiknek sikerült a táborunkig érni, rettenetes állapotban vannak. A francia hozott egy névlistát, amelyen felfedeztük, hogy Magda édesanyja is közöttük van. Megbeszéltük a francia villanytargonca vezetővel, hogy elviszi hozzá Magdát. Alaposan rákészültünk: szedtünk össze krumplicukrot, főtt burgonyát és pokrócot, azzal Magdát jól be-takartuk. A kocsi simán kijutott a gyárból.

Amikor Magda megtalálta az anyját, az már haldoklott, végül a karjában halt meg. Szomorúan tért vissza a barakkba, kereste a kislányt, de már a csecsemő sem volt ott. Ugyanis amikor az ukrán megszimatolta, hogy valami történik nálunk, odahívta a Lagerführert. Beléptek, és felfedezték a csepp halottat. Pichler intett az ukránnak, az felvette a kis holttestet, és elvitte. Senki sem mert szólni egy szót sem.

Pichler, a táborparancsnok civil ruhát viselt. Filckalapot hordott a fején, horogkeresztes karszalagot a karján.

A piros karszalag jelezte, hogy ő párttag. A pártemberek fontosabbak voltak, mint az egyenruhás tisztviselők.

Még egy párttag járt néha hozzánk. Kiralinak hívták, ő volt a Gestapo küldötte. Magyar szülei után eredetileg Király volt családi neve. Ő már Ausztriában született, és nem beszélt magyarul. Miután mi magyar csoport voltunk, ő a magyar emlékeit akarta felidézni közöttünk. Talán azt hitte, hogy néhány magyar szó alapján ki tudja húzni belőlünk, hogy mi történik a táborban. Velem szeretett beszélgetni, ez apai gesztus volt, ami növelte a többiek bizalmát iránta. Én viszont tudtam, hogy a Gestapo embere, és mindig csak magamról és Magyarországról beszéltem vele.

A tél elmúlt, az időjárás megjavult. Lulu azt mondta: közeledik már a front. E nélkül is tapasztaltuk: minden napra jutott légitámadás. Délelőtt pontosan 11 órakor megszólalt a sziréna. Ilyenkor kiürítették a gyárat és a táborát, mentek a közeli erdőbe. Először a németek a családjukkal, a kis szekeret a gyerekekkel együtt tolták. Utánuk az ukránok meg a lengyelek, azután sorban a többi fogoly. Franciák, belgák és oroszok SS kísérettel. Bennünket bezártak a barakkba.

Körülbelül húsz perc múlva aztán elfeketedett az ég. Fekete felhők helyett nehéz, sötét repülőgépek borították a láthatárt. A levegő gázzal telt meg, nehezen lélegeztünk. Lassan, súlyosan szálltak felettünk a harsányan zúgó gépek, félelmet ébresztettek bennünk.

Néhány napig semmi egyéb sem történt. A bombázó repülőket átrepültek felettünk, úgy látszott, máshol ejtik le a bombáikat.

A harmadik nap aztán megkaptuk: váratlanul hullottak a bombák, sűrűn, mint a záporosó. Ez volt az úgynevezett szőnyegbombázás. Robbanások durrogtak, fénysugarak szikráztak, és tüzek gyulladtak ki mindenfelé. A barakkunk remgett, és táncolt, biztosak voltunk, hogy ez a vég. Mindenki a földön feküdt, én próbáltam bemászni az ágy alá. Csak Kohén úr ült egyenesen, és imádkozott.

Egyszer csak kinyílt a barakk lelakatolt ajtaja. Lulu állt ott, és azt kiabálta:

– Kifelé! Gyorsan!

Felkeltünk, és szaladtunk az erdő felé. Lulu a bombák közt, dacolva az életveszéllyel mentett meg minket.

Futottam mezítláb, görnyedten a szúrós mezőn, miközben a bombák csak úgy záporoztak ránk. A mező közepén volt egy ház, oda akartam eljutni. De mire futás közben egy pillanatra felemeltem a fejem, a ház már eltűnt, találatot kaphatott. Irányt változtattam, egyenesen az erdőbe.

Lihegve feküdtem le egy fatörzs mellé. A repülőgépek már elhagyták a körzetet. Halálos csend uralkodott mindenütt.

Hirtelen remegő sóhajtásokat hallottam a fák közül. Óvatosan egy fatönk mögé kúsztam és mit látok? Pichler, a Lagerführer, a mindenható parancsnok guggol ott, és reszket a félelemtől.

Egyszerre jó érzés fogott el. Ha ő így reszket, akkor mi győzünk! Nem szabad félni, harcolnunk kell!

Másnap találkoztam Luluvel.

– Te azt mondtad, hogy ha eljön az idő, harcolni fogtok – mondtam neki. – Azt hiszem, hogy itt az idő. (Petőfivel szólva: Most vagy soha!)

– Már közel vagyunk – simította meg mosolyogva a fejemet –, de harcolni ésszel kell.

– Csatlakozni akarok hozzátok!

– Egyelőre viselkedj szabályosan, ahogy a többiek. Majd később beszélünk róla.

A gyárat teljesen lebombázták, a feldolgozás megszűnt. A mi barakkunk szerencsére épen maradt.

– Ha itt bombáztak, az azt jelenti, hogy közeledik a front – mondta Kohén úr.

– Es geht alles vorüber (Minden elmúlik egyszer) – énekelte Kati.

– Minden december új májust ígér – folytatta Egon komolyan a dalszöveget. – Igaz, hogy a háború vége közeledik, de ettől az életveszély még nem hárult el a fejünk fölül.

– Igaz – helyeselt Ila néni –, ha nem lesz ránk szükségük...

– Reméljük, hogy lesz – nyugtatta Egon. – Mindenesetre vigyázni kell, nem adni nekik okot a megtorlásra. Dolgozzunk szorgalmasan, most a főcél átvészelnünk ezeket a napokat!

Mialatt nálunk még folyt a vita, lesz-e, nem lesz-e munka, az ukrán bekiabált:

– Rauss! Munkára sorakozz!

A gyárban már nem volt ránk szükség, de a romok vártak.

A bombázás valódi célja a vasútállomás volt, a központi kapcsolat Bécs és Prága között. A németek még aznap besoroztak ezer munkást, hogy legalább a fővágányt megjavítsák. Ott voltak az orosz foglyok, franciák, lengyelek és mi, a zsidók.

Dolgoztunk egész éjjel a német mérnökök vezetésével. Biztos voltam benne, hogy az első vonat, amelyik áthalad a helyreállított vágányon, katonai szerelvény lesz, erősítés a keleti frontra. Meglepetésemre egy zsidóvonat volt.

Másnap Mamának nagyon megfájdult a háta. Alighanem bombaszilánk érte. Ila néni megvizsgálta a sebeit, és határozottan kijelentette:

– Azonnal orvosi kezelésre van szüksége.

– Megyek, megkeresem Jean-Pault, a villanytargonca vezetőjét – keltem fel. – Elviszünk a kórházba.

– Előre! – biztatott Egon – A kórházban van két francia orvos.

Kiszaladtam a barakkból, senki sem állított meg. Az átjáró a gyárhoz nyitva volt, nem őrizték, a gyár területén pedig nagy volt a felfordulás. Mérnökök és technikusok futkostak ide-oda, vizsgálták a károkat. Megtaláltam Jean-Pault, és

megérttettem vele, hogy sürgősen el kell vinni Mamát a kórházba. Ő minden kérdés nélkül elhozta a kocsit.

Mamát hason egy pokrócra fektettük, és elindultunk a kórház felé. A gyárkapuban nem volt baj, az őr már megszokta a villanytargonca áthaladását. Útközben letéptük magunkról a sárga csillagot.

A kórházban is nagy volt még a zűrzavar, sokan sérültek meg a bombatámadás során. Jean a kórház udvarán állította meg a kocsit. Azt mondta, várjunk, ő megkeresi a francia orvost. Egy rendész fordult hozzánk:

– Mit csináltok itt? – kérdezte szigorúan.

– A nagymamám megsebesült a bombázáskor – válaszoltam hibátlan német-séggel. – Szilánkjai vannak.

– Akkor miért álltok itt? Menjetek feliratkozni!

– Ő nem tud menni – mondtam. Jean még nem jött vissza. – Hordágy kellene.

– Jó, én küldök hordágyas embereket, te meg eredj feliratkozni!

Múltak a percek, és Jean nem volt sehol. Közben jött két ember hordággal, gyöngéden rátették Mamát. A rendész rám kiáltott:

– Menj már feliratkozni! Anélkül nem kezelik!

– Már ment valaki az irodába – próbálkoztam. – Még nem jött vissza, kár az időért.

Abban a pillanatban megjelent egy fehér köpenyes orvos.

– Ez az az öregasszony a szilánkkal? – kacsintott rám, mint régi ismerős. A hordágyas embereknek ezt mondta erélyesen:

– Vigyék be a kettes számú rendelőbe!

– Jawohl, doktor Felix!

Én kint maradtam. Tágra nyílt szemmel kerestem Jeant. Nem volt látható, így gondolataimba mélyedtem: vajon mi történik most Gatterschlagban? Juliska biztosan ápolónő lett... De hova tűnt Jean? Mikor fog Lulu nekem választ adni?

Rövid idő után kinyílt az ajtó, doktor Felix és az ápolónő kitámogatták Mamát.

– A nagymamád már jól van – mondta az orvos. – Nem kell hordágy, csak pihenés.

– Köszönöm – karoltam Mamába. Amikor az ápolónő bement a szobába, doktor Felix hozzám hajolt.

– Én is zsidó vagyok – súgta a fülembe.

Lassan lebaktattunk az udvarra. Jean már várt ránk a kocsi mellett.

– Honnan tudtad? – kérdeztem, de ő nem felelt.

Ezután minden nap romeltakarításra mentünk. A bombatámadás lerombolta a várost. Házakat vágott félbe, mintha fejszével hasította volna szét. Emeletes házak elülső fal híján meztelenül álltak, látni lehetett a szobákat, a bútorokat, az emberek holmiját, és tilos volt hozzáérni.

Reggel kivittek minket a piacra, úgy álltunk ott, mint a rabszolgavásáron. A házigazdák jöttek, és kiválasztották maguknak a munkásokat, és bár én erős fiú

voltam, mint gyerek csak a végén keltem el. Ez nem zavart, igyekeztem Mamával és Ila néniével együtt maradni, hogy elvégezhessem helyettük a munka nehezét. Évike is segíteni akart, de őt mindjárt az elején elvitték a többi fiatal lánnyal együtt. Egy nap munka után, ahogy mentem az utcán vissza a tábor felé, hirtelen kinyílt egy házkapu, és egy asszony egy pár cipőt nyújtott nekem. A kezembe nyomta, azzal rögtön visszahúzódott, és bezárta a kaput, nehogy valaki meglássa. Ez a cipő nagyon jól jött nekem, eldobhattam a fatalpú sarut. Később viszont, amikor ezen az utcán álruhában áthaladtam, féltem, hátha az asszony felismer a cipőről.

Egy este Lulu behívott a barakkjukba. Heves szívdobogással léptem be. Lulu és még három francia, akiket nem ismertem, ültek egy alsó ágyon.

– Mielőtt beszélgetnénk – szólt az egyik francia –, jegyezd meg, hogy amit itt hallasz, az hadititok. Nem beszélsz róla senkinek.

– Természetesen – ígértem.

– Hitlerjugendnek akarunk felöltöztetni. A kifogástalan német nyelvtudásod részünkre nagy segítség lehet. Lulu mondta, hogy velünk együtt akarsz harcolni.

– Igen, erre kértem.

– Figyelmeztetlek, hogy ez nem gyerekjáték. A háború még tart, a front messze van, és nem lehet tudni, hogy mikor ér idáig. Ebben a bajos, feszült, gondterhelt helyzetben állandó életveszély les majd rád, kérdés, meddig bírod.

– Ameddig kell! Nincs hova mennem.

– Ez igaz, már nincs munka, a csoportot pedig hamarosan elviszik, nem tudjuk, hogy hová, és mi lesz a sorsuk.

Szomorúan nézett rám, mintha mégis tudná.

– Én nem csak magamat akarom megmenteni – feleltem. – Valóban harcolni akarok!

– A németek okosak – folytatta. – Ők egyelőre még szervezetteren küzdenek. Itt otthon vannak, mi pedig idegen foglyok vagyunk. Elég, ha lehúzzák a nadrágodat, már tudják, hogy zsidó vagy.

Odahúzott az ablakhoz.

– Látod a kerítést? Telnek a napok; amíg itt belül vagy, talán sikerül ezt az időt átvészelned, és felszabadulsz. Kint dzsungel van, ott egyedül leszel.

– Már döntöttem.

– Jó, menj vissza a barakkba! Holnap eredj munkába rendesen. Majd valaki érted jön.

Késő este lett, mire a barakkba értem. Mama ébren feküdt az alsó ágyon.

– Hol voltál? – kérdezte aggódva.

El akartam búcsúzni tőle, de hát semmit sem mondhattam. Azt sem akartam, hogy megrémüljön, ha egyszerre eltűnök.

– Mama – állt gombóc a torkomba –, emlékszel, télen, amikor a polgári iskolába jártam, kijövet a sejgecek megtámadtak hógolyóval.

– Igen...? – Nem értette, mire célzok.

– Te a sarkon vártál rám, amíg én verekedtem velük, és azt mondtad: Harcolnod kell, nem szabad hagyni magad!

Hirtelen felült az ágyban.

– Te, nehogy valami bolondságot csinálj! – és elsápadt.

– Nem csinálok, ne félj, feküdj le nyugodtan. A háború nemsokára véget ér, és hazamegyünk.

Megcsókoltam, és felkúsztam az ágyamra.

Reggel egy lebombázott háznál takarítottuk a romokat. Nem szóltam senkinek semmit, próbáltam nyugodtan viselkedni. Már három napja dolgoztunk itt. A házigazda elégedett volt velünk. A romok nagy részét már elvitték, és a talált holmikat félretették neki. Egész nap feszülten vártam, ki jön majd értem, minden utcai járókelőről azt hittem, ő az. Már majdnem végeztünk, amikor megjelent egy katonatiszt.

– Du! – mutatott rám. – Gyere ide!

– Ajjaj – mondtam magamnak –, az egész dolog megfeneklett, mi lesz most?! Odaléptem hozzá.

– Gyere velem! – parancsolta, és elindult.

Mentünk, nem volt benne semmi feltűnő, egy német tiszt kísért egy zsidógyereket valamilyen munkára. A kórházhoz értünk. A tiszt átvezetett az udvaron egy külső kapuhoz. Bementünk a személyzeti oldalon egy mellékszobába.

– Vetközz le! – parancsolta.

Megrémültem, mi lesz most. Kérdően néztem rá. Egyszerre elmosolyodott.

– Lentement (lassan) – mondta nevetve franciául.

Nagy kő esett le a szívemről. Az ajtó kinyílt, és doktor Felix lépett be. Megkönnyebbültem. Gyorsan levetkőztem, ők meg a ruháimat egy zsákba tették.

– Itt a Hitlerjugend egyenruha – mondta doktor Felix. – Fekete nadrág, barna ing az összes jelvényekkel.

– Nagyszerű! – kezdtem öltözködni.

– Itt egy fehér kis kabát is horogkeresztes karszalaggal – nyújtotta nekem Felix –, ezt viseld itt a kórházban. Ez bizonyítja, hogy te mint önkéntes, a kórház személyzetéhez tartozol.

– Köszönöm!

– A zsebében van az igazolványod, amely szerint Kurt Müller a neved. Tanuld meg. Ha valaki kérdez, az én segédem vagy.

– Jawohl, Herr Doktor.

A tisztnek öltözött francia már elment.

– Most pedig gyere bemutatkozni – mondta Felix.

A személyzet ebédlőjébe mentünk, a vacsora cikóriakávéból és valami kremzliszerű sajtból állt. Doktor Felix ismert személy volt itt, ő mutatott be az orvosoknak meg az ápolónőknek. Egyenruhámban nem ríttam ki a sok fehér köpeny közül.

Így kezdődött az én földalatti tevékenységem. Ettől fogva a kórházban aludtam és ettem, kísértem Felix doktort a viziteken, de igazi feladataim a kórházon kívül voltak.

A francia foglyok földalatti mozgalmát jól szervezték. Folyamatos összeköttetésük volt a szövetséges csapatokkal. Azt tervezték, hogy amikor a front közeledik, ők elfoglalják a fontos stratégiai pontokat, és ezzel megzavarják a német csapatokat. Miután a francia foglyok sok különböző helyen, gyárakban, földművelő gazdaságokban dolgoztak, szükségük volt egy olyan összekötőre, aki bejut mindenhová. Én most, mint Hitlerjugend fiú, megfelelő voltam erre a szerepre.

Másnap reggel doktor Felix ébresztett.

– Heil Hitler! – mondta hangosan, hogy kint is hallják. – Kelj fel, indulás vizitre!

Mielőtt kiléptünk a szobából, kezembe nyomott egy cédulát, és a fülembe súgta:

– Vizit után menj egyenesen erre a címre.

Bólintottam, és zsebre vágtam a cédulát. A vizit alatt szótlanul álltam az orvosok mellett, és kíváncsian vizsgálgattam a betegek arcát. Voltak, akik mosolyogtak rám, gondolván: íme, az ifjúság önként szolgálja a Führert. Mások viszont keserűen néztek rám: még a gyerekeket is meghülyítik!

Amint a vizit véget ért, levettem a fehér kabátot, és elindultam a megadott címet keresni. A várost ugyan nem ismertem, de szerencsémre az utcasarkon állt egy oszlop a város térképével. Nem tudtam, hogy ki fog várni azon a címen, a neve alapján egy német férfi, de bíztam Felixben.

Egy asszony nyitott kaput, kérdő arccal.

– Herr Tischler – mondtam neki a cédula szerint.

Szó nélkül elkísért egy földszinti lakásba. Beléptem a szobába, és kit látok? Lulu állt előttem. Kitért karral öleltük meg egymást.

Miután beszámoltam neki élményeimről, Lulu elmagyarázta, mi a helyzet. Ebből rájöttem, hogy most már tényleg tagja vagyok a szervezetnek.

– A készülődés a megfelelő napra elkezdődött – újságolta halkan. – Most a legfontosabb fegyvert és robbanóeszközöket szerezni. Van rejtékhelyünk az erdőben, ott gyűjtjük. A szövetséges csapatok nem dobhatnak le ejtőernyővel muníciót, mert akkor mindenki tudomást szerez a mozgalomról, ezért a robbanószert idelent szedjük össze.

– De honnan? – kérdeztem.

– A kőbányából. Te dolgoztál ott, ismered. Most be van zárva, senki sincs ott. A robbanóanyag a kis bunkerban van.

– Oda be lehet menni traktorral.

– Nem, az nagyon feltűnő volna. Kirándulást fogunk szervezni. Hat ember tiroli ruhában, hátizsákkal, így sétálunk majd az erdőn keresztül. Te fogsz vezetni.

– Miért én?

- Két okból, először is te ismered az utat, másodszor, ha esetleg találkozunk valakivel, te tudsz vele beszélni.
- Nagyszerű! – örvendeztem. – Szívesen járom az erdőt.
- Majd értesítünk.

Visszamentem a kórházba. Egész úton a gatterschlagi kirándulásról töprengtem: mi lesz, ha véletlenül Juliskával találkozom? De a merész kaland tetszett nekem! Nem rettegve bujkálni, hanem hasznosat cselekedni. Bementem a szobába, és elterültem az ágyon.

- Kurt! – hallottam egy női hangot. Egy ápolónő szólt hozzám.
- Még nem szoktam hozzá az új nevemhez, így nem feleltem mindjárt.
- Kurt! – hívott még egyszer. – Miről álmodozol?
- Bocsánat, kedves nővér – szabadkoztam.
- Láttam, kimentél. Hol voltál?
- A városban, jó levegőt szívni – válaszoltam. – Itt túl sűrű a levegő.
- Messziről láttam a kabátodat, amikor kimentél.
- Figyel engem – gondoltam. – Dolgoztam az éjjel.
- A kórház most tele van. Kell a segítség éjjel is.
- Igen – bólintottam helyeslően, nehogy gyanakodjon.
- Nem mentél ebédelni?
- Fáradt voltam.
- Álmodoztál, és elfeledkeztél az időről. Miről ábrándozol, Kurt?
- Romantikus lányokról.
- Te még kisgyerek vagy, ne add a nagyfiút! A németek olyan nagyképűek és beképzelték!
- Itt a csapda, gondoltam.
- Te nem vagy német? – kérdeztem.
- Én osztrák vagyok! – mondta büszkén.
- Mindnyájan németek vagyunk. Ein Volk! Eine Reich! Ein Führer! (Egy nép, egy birodalom, egy vezér!)
- Ezt tanították a Hitlerjugendben – mondta, azzal otthagytott.
- Nem tudhattam, tényleg náciellenes-e, vagy csak próbára tesz. Mindenesetre örültem, hogy átmentem ezen a vizsgán.

Hajnalban Doktor Felix keltett fel.

- Öltözz fel, és menj ki – szólt –, kint várnak.
- Izgatottan siettem ki, de Lulu helyett Pierre, egy másik ismert francia fogoly várt rám.
- Kirándulni megyünk? – kérdeztem.
- Még nem – felelte –, sürgősen szemügyre kell vennünk a vasúti forgalmat.
- Egy erdős dombra vezetett, ahonnan látni lehetett a pályaudvart. Kezembe nyomott egy kis füzetet és egy ceruzát.

– Itt ülsz egész nap – mondta –, felírod, hogyan járnak a vonatok. Milyen vonat, milyen időközönként, milyen irányba, merről merre. Már amennyire meg tudod ítélni. Adok neked egy kulacs vizet, órát és valami ennivalót.

– Köszönöm.

– A listát add át Felixnek!

Hosszú és unalmas volt a nap. Vonatok jöttek és mentek. Egyszer csak egy tehervonatot láttam közeledni, a szokásos marhavagonokkal. A szerelvény megállt az állomás végén, és egy embercsoport vonult felé. Főleg asszonyok és néhány férfi. Sárga csillag volt a ruhájukon.

– Te jó Isten! – kiáltottam fel. – Ez a mi csoportunk! Hová viszik őket?

Felszálltak a vagonokba, nem ismertem meg személy szerint senkit, de tudtam, hogy ezek ők. Beírtam a füzetbe: A gmündi zsidócsoport elutazott keletre, talán az utolsó állomásra. A vonat elindult, a vagonok ajtaja nyitva maradt, egy villanásnyi ideig látni lehetett az embereket.

Néhány nap múlva került sor a gatterschlagi kirándulásra. Minden terv szerint haladt. Átmentünk az erdőn, és szerencsémre még Juliskával sem találkoztam. A kőbányában senki sem volt, csak a nagy darálógép állt ott árván a törmelék-halmok között. A kis bunkert is könnyen megtaláltuk. A lerakott zöld ládák dinamitot rejtettek.

– Lentement – súgta Lulu mindenkinek. – Robbanóanyaggal óvatosan kell bánni.

A rakodás sikeresen végződött. A csoport elindult a búvóhelyekre az erdőbe. Én egyedül róttam az országutat. A nap is kisütött, szép idő volt. Mentem boldogan, mintha menetelnék, egy indulódalt dúdoltam.

Messziről hallottam egy motorbicikli zaját, az országút üres volt. Néhány perc múlva egy oldalkocsis motorbicikli bukkant elő. Tudtam, hogy ez katonai őr-séget jelent. Mit csinál egy gyerek kora reggel az országút közepén? Lulu azt mondta, hogy a szemtelenség mindig segít. A kezdeményezőnek elsőbbsége van. Megálltam az út közepén, és kinyújtott karral megállítottam őket. A motorbiciklin két katona ült, a mellükön levő fémtábla szerint a katonai rendőrséghez tartoztak.

– Halt! – kiáltottam rájuk. Csodálkozva néztek rám. – Sieg Heil – szavaltam.
– Én a gmündi kórházban szolgállok, vigyenek el oda!

Nem szabad kérni, követelni kell.

– Ülj fel hátul! – mondta a vezető. Egy Hitlerjugend gyerekekkel nem akartak vitatkozni. Tudvalevő volt, hogy ezek fanatikus srácok, akik agymosást kaptak, mindenre képesek.

Felültem a háta mögé. Soha ezelőtt nem utaztam ilyenformán. Félttem, de nem volt más választás. Két kézzel erősen fogtam az ülést, lábaimat a hátsó kerék védőjéhez szorítottam. Szerencsémre egy bőrtábla csüngött az ülésről, ez megvédett a kipufogócső forróságától.

Elvittek a kórház elé.

– Danke schön (köszönöm) – mondtam, és siettem befelé a kórházba, mielőtt bármit kérdezhettek volna.

Doktor Felix örömmel várt.

– Gyere velem vizitálni – kért. – Fontos, hogy itt is lássanak.

– Jawohl.

A kórházi munka viszolyogtatott, a sok vér és nyögés miatt, épp most hoztak a frontról sebesülteket, de ahogy doktor Felix mondta, mutatkoznom kellett.

Másnap találkoztam újra Luluvel.

– Új feladatod lesz – mondta. – Összekötő leszel azokban a gyárakban, ahol még dolgoznak.

– Van még működő üzem a bombázás után?

– Nem sok, de a nélkülözhetetleneket újjáépítették. Nekünk is épp ezekre van szükségünk. A németeknek a fegyvergyárak a legfontosabbak, ezért az ott dolgozó francia foglyokat ki sem engedik. Te vagy az egyetlen lehetőségünk, hogy kapcsolatot tarthassunk velük.

– Mit kell tennem?

– Levelezni úgy tudunk, hogy viszed magaddal, a Völkischer Beobachtert, a náci újságot. Bemész a gyárba, kezdedben az újság, és mielőtt belépnél az irodába, leteszed az újságot az előszobában. Az irodában jelentesz valamit, mi mindig előre megmondjuk, hogy mit és kinek kell jelenteni. Közben ők kicserélik az újságot, kimenet azt hozod nekünk. Egyszerű!

– Megértettem.

– Abban a fontos gyárban meg, ahol a kézigránátokat gyártják, kevés az enni-
való – magyarázta. – Elintéztük, hogy az igazgató kapjon kintről ebédet. Viszed az ételhordót, amely három edényből áll, egyik a másik tetején. Az alsóban van a leves, a másik két edényben az ebéd többi része. Átadod az ételhordót a francia szakácsnak, ő kitálalja az ebédet az igazgatónak, és visszaadja neked az ételhordót. A harmadik edényben egy kis maradék levesben lesznek a gránátok. Bemenet megvizsgálhatják az ételt, rendben. Visszafelé, remélem, már nem vizsgálják. Persze, nem lehet tudni, a lényeg mindenesetre az alsóban van.

Az első próba sikeresen végződött.

– Aufmachen! (Kinyitni!) – parancsoltam az őrnek a bejáratnál. Kérdés nélkül beengedett. Visszafelé sem vizsgált meg.

Egyik nap kimentem a városba az újsággal a kezemben. Mialatt egy kirakatot nézegettem, noha semmit sem lehetett kapni, valaki hozzám hajolt, és a fülembe súgta:

– Hogy vagy?

Felemeltem a fejem, és kit látok? Kirali!

Nem volt mit tenni, felismert. Tudtam, hogy most vége a dalnak!

– Legalább taps jár nekem – mondtam mosolyogva.

– Természetesen. – Ő is nevetett. – Gyere velem! – mondta szigorúan.

Tudtam, hogy mi vár rám. Elvisz a Gestapóhoz kihallgatásra. Nem féltem a haláltól, de a várható kínzás rémületet keltett bennem.

Elkísért a vasútállomásra, leültetett egy padra a peronon. Kihívott két katonát, és mellém ültette őket, hogy vigyázzanak rám. A két katona nem tudta, hogy én ki vagyok, de hát parancs az parancs, közrefogtak. Ő elment, úgy látszik, jelentést tenni és utasítást kapni.

A pályaudvaron nyüzsögtek az emberek. Vonatok jöttek és mentek, utasok szálltak le és fel, a kinti vágányokon különböző szerelvények álltak.

– Most vagy soha! – mondtam magamnak. Ez az utolsó alkalom a szökésre. A katonák nyugodtan ültek, puskájukat a lábuk közé szorították. Hirtelen felugrottam, és futásnak eredtem. Nem volt hová mennem, de gondoltam, ha lelőnek, még mindig jobb, mint a kínvallatás.

Mire ők felkeltek, megtöltötték a puskát és céloltak, én már messze jártam. Az utolsó vágányon állt egy tehervonat. Azt reméltem, hogy, ha megkerülöm ezt a vonatot, már nem fognak látni, és talán sikerül eljutnom az erdőbe. Futottam a vonat mellett, de mintha egy helyben állnánk a vonat és én. Felemeltem a fejem, és észrevettem, hogy a vonat is elindult. A marhavagon ajtaja nyitva volt, hirtelen elhatározással felugrottam a lépcsőre, és bemásztam a vagonba.

Kis időbe telt, mire magamhoz tértem. Amikor kinyitottam a szemem, csíkos rabruhás emberek álltak körülöttem, és csodálkozva néztek rám.

– Egy náci sejgec – mondta egyikük.

Az első percben nem fogtam fel, mi történt, de lassan visszatért az emlékezetem. Strasshofban láttunk ilyen embereket, ezek is zsidók! Meg vagyok mentve.

Csak háború után ismertük meg a német tervet. Amikor Himmler látta, hogy a keleti front közeledik, megparancsolta, hogy a környéken levő zsidókat vigyék át Theresienstadtba. Amikor valamennyien odaértek, akkor robbantsák fel a várost. Ezért tartottak a vonatok Theresienstadtba, ez a csoportunk is odakerült.

A rabok jiddisül beszéltek. Én nem tudok jiddisül, de megértettem, mert ez a nyelv hasonlít a némethez, és a héber szavakra emlékeztem Páparól. Ki akartak dobni a robogó vonatból a Hitlerjugend egyenruha miatt.

– Warte! – keltem fel. Eszembe jutott a francia, aki mondta: „...ha lehúzzák a nadrágodat...” Kikapcsoltam a szíjat, és leeresztettem a nadrágomat. Először nem értették meg, hogy mit akarok, de amikor látták, hogy körülmetélt vagyok, az egyik felkiáltott:

– Á Jid!

Motyogás terjedt szét a vagonban.

– Jiddise Kind – suttozták.

Levettem a Hitlerjugend inget, és kidobtam a vonatból. Kurt ezzel kirepült, és eltűnt. Valaki egy csíkos kabátot nyújtott nekem, nem volt tiszta, de örömmel vettem magamra.

Senki sem tudta, hová visznek bennünket, de ez már nem volt fontos, a fő, hogy az enyémelek között vagyok.

THERESIENSTADT

Késő éjjel érkeztünk Theresienstadtba. A vonat bevitt minket a városba, s miután kiürítették, elindult vissza.

Ezt a városkát II. József császár alapította, és anyjáról, Mária Teréziáról nevezte el. A csehek egyszerűen Terezinnek hívták.

A császár katonai hadállásnak szánta a poroszok ellen. Védőfalat építtetett köré, ami kapóra jött a németeknek. Nem kellett kerítést emelniük, az egész város be volt kerítve.

A József császár korabeli katonaváros a huszárok állomáshelye volt, sok kaszárnyával és magas, háromemeletes házakkal. A földszinten az istállók, az első emeleten a katonák és felül a tisztek helyezkedtek el.

A németek az üres városkát először mintagettóként használták. Ezt a Gestapo rendezte be 1940-ben. A gettóban a családokat szétválasztották: férfiak, nők és gyerekek külön-külön laktak, nem volt köztük semmilyen kapcsolat. Az őrséget SS katonák látták el, mint a többi KZ lágerban. A németeknek a mintagettó felállításával három céljuk volt. Először: legyen KZ láger a cseh és morva zsidóság számára. Másodszor: legyen gyűjtőhelye azoknak a kivételezett öreg zsidóknak, akik Németországért harcoltak az első világháborúban. Harmadszor, és ez volt a legfontosabb: legyen bizonyosság a többi nemzet előtt, hogy a zsidók jól élnek a gettókban.

A mintagettóban igyekeztek kulturális foglalkozásokat szervezni. Fényképeztek és filmet forgattak, mialatt többször kicserélték a lakosságot, új transzportokat hoztak, és a régieket elvitték Auschwitzba.

Amikor én ideérkeztem, már nem volt semmilyen mintagettó. A kiürült várost a környező gyűjtőtáborok zsidó maradékával töltötték meg. A falakon belül nem volt sem őrség, sem rendszer. Az emberek ültek az utcán a házak tövében. Általában már mozogni sem volt erejük.

Hosszú kutatás után megtaláltam a családomat. Fizikai állapotuk jobb volt, mint a többieknek, akik a különböző KZ lágerekből eleve kiéhezetten érkeztek ide. Víz volt, de ennivaló semmi. Nem tudom, honnan és kitől, de a főtéren állt egy nagy kondér, amelyből levest osztogattak. Rengeteg kiéhezett ember állt sorban egy merőkanál levesért. Aki megkapta az adagját, állhatott újra sorba egy teljes napig, mire ismét sorra került.

Akiknek már nem maradt erejük sorban állni, ültek a falak mellett, és várták a halált.

Ila néni úgy döntött, hogy más megoldást kell keresni a sorban állás helyett. Tudtuk, hogy a háború vége már közel van, de addig meg kell őrizni az erőnket. Mama, bár nagyon legyengült, erősen tartotta magát, hogy majd hazaérjen, és a férje mellett fekhessen a családi sírhelyen.

A gatterschlagi tapasztalat szerint csalánból lehetett spenótfőzeléket főzni. Terezin városka két részből állt: a városból és az erődből. Az erőd egy magaslat volt, ami földalatti bunkereket és állásokat takart.

Évikével együtt felmáztunk az erőd tetejére, ahol dús zöld növényzet virult.

– A csalán szűrös – mondta Évike –, kesztyű kellene.

– Most már nem fázom, május van – feleltem. Levettem a kabátomat, és leszakítottam az ujjait. Odaadtam neki az egyik kézelőt. A kabátot a földre terítettem, úgy szedtük a csalánt.

– Van itt valamilyen hagyma is – fedeztem fel.

– Nem tudom, jó-e ez, de elvisszük – egyezett bele Évike.

– Tudod, hogy virágot is lehet enni?

– Igen, hallottam róla, csak még azt nem, melyik a jó, és melyik mérges.

– Itt sok szép sárga virág nő – mondtam mosolyogva. – Ha enni nem jó, legalább reményt ad.

Felszedtük a csalánt és egy csokor virágot. Mamáék örömmel fogadták, amit hoztunk, főleg a virágcsokrot. Mama aggódva nézett rám, mert félmeztelen voltam.

– Neked ing kellene – mondta, de nem volt honnan.

– Nemsokára jönnek az oroszok – feleltem –, majd adnak nekem orosz inget.

– Érdekes – gondoltam –, hány, de hány inget hordtam, a sárga csillagos ingben indultam, azután a Hitlerjugend ing, a csíkos rabkabát, és most talán lesz egy igazi orosz ingem.

A többi rabtárs nem volt ilyen optimista.

– A németek nem azért hoztak ide minket, hogy ünnepeljük a győzelmet – vélte valaki. – Az egész várost teletömték robbanóanyaggal, csak meg kell nyomniuk a gombot.

– Egy ilyen erődvárost nem lehet felrobbantani – szólt ellene valaki –, a kaszárnyák falai is szilárdak.

– És gázbombával? – találgatták.

Nem akartam bekapcsolódni, mert tudtam, hogy ide nem kell bomba. Az éhség és a járványok is kipusztítják a lakókat a városból.

Szerencsénkre erre nem került sor. Az ágyúdörgést már beszélgetés közben is hallottuk. Hirtelen csönd lett, mindenki azt fülelte, hogy milyen messze lehet a front.

A következő napokban a dörgés erősödött, és közeledett. Egon azt ajánlotta, üljünk a fal mellé, és várjuk mozdulatlanul, mi lesz. Ketten felmáztak a ház tetejére, onnan nézték kíváncsian a német csapatok visszavonulását az országúton. A németek, mihelyt meglátták őket, lőttek rájuk. Egyik megsebesült, a másik meghalt.

– Nem szabad mozogni – mondta Egon –, az a legveszélyesebb!

Az éjszakát a fal mellett fekvé töltöttük. Hajnalban egyszer csak megszűntek a robbanások, lassan kivilágosodott, és hirtelen feltárult a város nehéz kapuja.

– Az oroszok! Az oroszok! – kiáltozták mindenfelé. Aki csak tudott, rohant ki az országútra. Álltunk az út két oldalán, kézzel-lábbal integetve fogadtuk az úton guruló orosz tankokat. A sereg élén a tankok haladtak a külső részükön ülő tíz-tizenöt katonával. Ők is integettek felénk, és énekeltek, volt, aki harmonizált.

– Hogy mondják oroszul, hogy szervusz? – kérdeztem Ila nénit. Mama és Ila néni Szlovákiából származtak, azt hittem, hogy tudnak oroszul is.

– Názdár – mondta Ila néni –, de ez nem oroszul van.

– Zdrávsztvujtye, továris! – kiáltott egy fiú mellettem. Ő kárpátaljai gyerek volt, és tudott oroszul.

– Zdrávsztvujtye, továris! – kiáltottam utána.

A tankok után vonultak a dzsipek és a teherautók, végül lovas szekerek és gyalogos katonák.

A felvonulás közben hirtelen nagy felfordulásra lettem figyelmes. A sereget bámuló tömegben állt egy furcsán kövér ember csíkos rabruhában. Valaki letépte róla a ruhát, és egy SS uniformis látszott ki alóla. Helyben meglincselték.

Később megérkezett az új városparancsnokság. Az orosz tiszt felállt a dzsip motorház tetejére. A tömeg köré gyűlt.

– Mostantól szabad emberek vagytok! – jelentette ki ünnepélyesen. – Aki távozni akar, elmehet, senki sem tartja vissza. De én azt ajánlom, hogy egyelőre maradjatok itt. Ma, május 8-án a németek megadták magukat, és a háború véget ért. Viszont még el kell foglalnunk Németország nagy részét. Rendeznünk kell a közlekedést és a polgárok életét is. Egyelőre veszélyes kimenni. Itt a városban rendet csinálunk: eltemetjük a halottakat, megtisztítjuk az utcákat, felállítunk egy tábori konyhát, hozunk matracot és pokrócot mindenkinek.

– Zdrávsztvujtye, továris! – lelkesedtünk kórusban.

– Mindenekelőtt – kiáltotta –, lehet zabrálni! Szabad rablás! Mostantól 24 órán keresztül ki lehet menni a városba, vegyetek magatokhoz ennivalót, ruhát, mindent, ami kell. 24 óra, nem több!

A tömeg gyorsan megértette, aki nem tudott oroszul, kapott mindjárt fordítást jiddisül. Rohantak a szomszéd város felé.

– Ti maradjatok itt – mondtam Mamának. – Megyünk Évikével, és hozunk ennivalót.

– Szerezz magadnak inget! – kiáltott utánam Mama.

Lemondtam az orosz ingről. A szovjet katonák a városban főleg szeszes italt kerestek. A beregszászi fiú velünk tartott. Közben szóba elegyedett egy orosz katonával.

– A barátomnak ruha kellene – mondta neki, és rám mutatott.

– Igyi szudá! (gyere ide) – fogott kézen az orosz. Később megtanultam, hogy az oroszoknál vagy barát lehetsz, vagy ellenség, aki nem barát, az ellenség. Ezért igyekeztünk mindig barátkozni. Elvezetett egy ruhaüzlethez. Egy rúgással belökte az ajtót, felemelt golyószóróval léptünk be. A házigazda ijedten tartotta fel a kezét. Az orosz katona szó nélkül választott nekem két inget és egy kis-

kabátot. Évikének két hosszúnadrágot. Elmagyarázta, hogy a lányoknak jobb nadrágot viselni, mert az orosz katonák futnak a szoknya után. Választottunk két hosszúnadrágot Magdának is.

Közben a tömeg már kifosztotta az élelmiszerüzleteket.

– Ennivalót kell keresni – mondtam Évikének.

– Itt nem messze van egy sajtgyár – mondta a fiú –, menjünk oda.

Rövid keresés után megtaláltuk a sajtgyárat. Sajnos, itt is elkéstünk. Már csak háromszögletű sajtot találtunk.

– Így jobb – mondta Mama, amikor meglátta szerény zsákmányunkat. – Nem szabad zabálni.

Sok kiéhezett ember felfalt mindent, amit csak el tudott érni, de a gyomra a hosszú éhezés után nem tudta befogadni a sok ételt, ebbe sokan bele is haltak.

Mi egy kaszárnyai szobában rendezkedtünk be. Az oroszok hoztak matracot és pokrócot, ahogy a parancsnok megígérte. A tábori konyhából kaptunk enni, és vártuk, hogy hazamehessünk.

Sokan nem akartak várni tovább, elindultak gyalog, vagy szereztek valamilyen járművet. Mi csaknem egy hónapig vártunk.

Végül megszervezték a magyar transzportot. Kohén úr lett a csoport vezetője. Újra egy marhavagonos szerelvényt kaptunk. Senki sem panaszkodott, az volt a lényeg, hogy mehetünk haza.

A vonat elindult, és mi nagy örömmel énekeltük: „Messzi földön várnak engem balzsamos hegyek, elég volt a szenvedésből, én hazamegyek”. Bár ez az ének nem a magyar balzsamos életre vonatkozik, de minden jó, ha jó a vége.

Akkor még nem sejtettük, hogy ez az utazás is egy hónapig fog tartani.

A vasúti közlekedés abban az időben még szervezetlen volt, főleg a mozdonyok hiányoztak. Mivel a szovjeteknek szükségük volt mozdonyra, amint egy nagyobb állomásra értünk, mindjárt lekapcsolták a mienket, és a vonatunkat holtvágányra állították. Napok teltek úgy, hogy nem tudhattuk, mikor megyünk tovább. Kohén úr egy küldöttséggel felkereste a szovjet parancsnokot.

Amikor visszatértek, összegyűlt az egész csoport.

– Mikor megyünk tovább?!

– Megígérte, hogy ha lesz mozdony, elindulunk – mondták lehajtott fejjel.

– Ez nem elég, kell valamit csinálni!

– Meg kell vesztegetni – ajánlotta valaki.

– Miből? – hüledeztek sokan.

– Megvan! – szólt Kohén úr. – A zabrálás alatt sokan gyűjtöttek ékszereket. Adjátok ide nekünk, hadd próbáljuk meg így elintézni a dolgot.

Hamar összeadtak egy csomó ékszert, és az orosz parancsnok talált nekünk mozdonyt.

– A következő állomáson pálinkát kell szerezni! – javasolta valaki.

Így utaztunk állomásról állomásra, de a végén megérkeztünk Szegedre. A pályaudvaron a Joint kiküldöttei meleg levessel vártak bennünket.

ÚJSZEGED

Szürkületkor szálltunk le a vonatról, de még a sötétség sem tudta jótékonyan elfedni a lebombázott pályaudvaron a falmaradványokat, a domború üvegtető hiányát és az itt-ott imbolygó kis lámpákat.

Szerény fogadtatásban volt részünk. Csak a Joint emberei vártak egy kondér meleg levessel. Köszöntöttek, és ismerősöket vagy rokonokat kerestek közöttünk. Azután odakísértek a lent álló fiákerekhez, mindenki utazhatott rajtuk családostul, ahová akart. A mi családjunk Dezső lakását kereste fel.

Dezső és Mackó már hazaértek. Dezsőt mindjárt a német megszállás után elvitték, előbb Garanyba, aztán Buchenwaldba. Szerencséje volt, nem mint zsidó érkezett oda, hanem mint politikai fegyenc a kommunista és a szocialista pártok vezetőivel együtt. Ebből előny is származott: egyrészt jobb elbánásban részesült, és nem volt halálraítél, mint zsidó, másrészt együtt lehetett a kommunista vezetőkkel, megismerte őket, és megbarátkozott velük. Ez hasznára vált a háború után, amikor barátai hatalomba jutottak.

A Mama levélpapírjain, amelyeket ezután kaptam, rajta volt a levélfej: „Dr. Ágai Dezső, a szabad szakszervezetek tisztí főügyésze”. A mai napig örömem ezeket a leveleket.

Mackó, mint munkaszolgálatos, eleinte Magyarországon dolgozott, az utolsó hónapban vitték ki a századát az orosz frontra.

A határfaluból megszökött, és padlásokon bujkált, amíg az oroszok el nem foglalták a falut. Utána velük együtt tért vissza Szegedre.

Ő várt ránk a lakásban.

A fiákerek karavánja üres utcákon haladt át, senki sem dugta ki a fejét az ablakból. A zsidók hazavonulása csendesen ment végbe.

A hitközségi központ a nagy templom mellett székel, a volt gettó közepén. A háborúban a nagy templom, a szegedi zsidóság büszkesége, nem sérült meg. A Joint itt egy konyhát állított fel a hazatértek részére, és az irodában a falon egy nagy iskolatáblára írták a túlélők névsorát.

Az én feladatom volt minden délben odamenni, elhozni az ebédet és elolvasni a listát. Elszorult szívvel vizsgáltam a táblát, hátha találok barátot vagy rokont, de nem volt rajta senki.

Az én családom, Apám és Margit nem lehettek ebben a névsorban, csak Pápán. Margit néniről tudtuk, hogy Auschwitzba került, így nem volt rá remény, hogy életben maradt volna.

Ami a pápaiakat illeti, ha valaki visszatért volna, akkor megkeres bennünket.

Egész nap unatkoztam, vártam a központba indulás időpontját, de ott sem találtam semmit. Az én barátaim közül szinte senki sem tért haza.

A nyári napok lassan múltak. Szeptemberben beírtak az iskolába. Miután előzőleg polgáriban tanultam, Mama úgy döntött, hogy ott kell folytatnom. Harmadik osztályba írtak. Az első osztályt majdnem befejeztem, a másodiknál már nem voltam itt, tehát, hogy el ne vesszen az év, az iskolavezetés hajlandó volt felvenni a harmadikba.

Elérkezett az első tanítási nap, beültem a tanterembe. Osztálytársaim bámulva fogadtak. Mit keres egy zsidó gyerek nálunk? – mondhatták magukban. Bár kevés zsidó került haza, még én is általános csalódást keltettem. A tanító, magas, szőke hajú férfi, pálcával a kezében sétált a padok közt.

– Egy tetű! – kiáltott fel egy tanuló, aki épp mögöttem ült.

Nem értettem, mi ez, hiszen az én hajamat Magda gondozta, még a lágerban sem voltam tetves. A tanító szigorúan rám nézett, és a pálcájával intett, hogy keljek fel.

Csodálkozva álltam fel.

– Takarodj haza! – üvöltött rám. – Ebben az iskolában nem tűrünk semmiféle piszkot!

– Nekem nincs semmi... – ellenkeztem.

– Futás haza tisztálkodni! – mondta újból erélyesen. – És küldd be a szüleidet! – tette hozzá.

Hazamentem, és elmeséltem Mackónak, hogy mi történt. A Mama már nagyon gyenge volt, nem akartam felizgatni.

Mackó bement az iskolába. Azt magyarázták neki, hogy nagyon sajnálják az esetet, de mivel a tanulók nem hajlandók engem elfogadni, jobb lenne átíratni egy másik iskolába. Egy kis vizsga árán megkaphatom tőlük a harmadik osztályos bizonyítványt.

– Nagyszerű – gondoltam –, egyszerre ugrok két évet.

A vizsgán egy ismert magyar költő versét kellett elszavalni. Az igazgató meg a tanár ott ült az íróasztal mögött az irodában, én előttük álltam. Mackó oldalt, a falnál ült.

– Felkészültél a vizsgára? – kérdezte az igazgató.

– Igen.

– Melyik híres költőt választottad?

– Petőfi Sándort.

– Nagyon jó, kezd el szavalni!

– Mit nem beszél ez a német, írta Petőfi Sándor.

Az igazgató izgatottan emelte fel a fejét, de nem szólt. Én elkezdtem:

Mit nem beszél az a német,
Az istennyila ütné meg!
Azt követeli a svábság:
Fizessük az adósságát.
Ha csináltad, fizesd is ki,
Ha a nyelved öltöd is ki,
Ha meggebedsz is beléje,
Ebugatta himpellére!...

Halotti csend lett az irodában. Az igazgató és a tanár egymásra néztek. Egy perc múlva az igazgató eldöntötte, hogy jobb ezt a vizsgát lezárni minél előbb. Kinyújtotta a bizonyítványt.

– Látszik, hogy tanultál – mondta komolyan.

Miután kiléptünk, Mackó megölelt.

– Ne félj! – vigasztalt. – Keresek neked egy normális iskolát.

– Már megvan – feleltem mosolyogva.

– Hogyhogy?

– Tegnap a hitközségben találkoztam egy fiúval, összebarátkoztunk. Ő mesélte, hogy van Újszegeden egy cionista gyermekotthon. Oda akarok menni.

Gyuri, az új barát lelkesen számolt be az újszegedi otthonról. Beszért a cionista mozgalomról, a zsidó ifjúság szervezéséről és a tudatos készülődésről Palesztinába. Magyarázta nekem, hogy odautazást alijának hívják, ami felmenetelt jelent, és hogy nem helyes Palesztinát mondani, mert a mi országunk Erec Israel, Izrael földje.

Ő természetesen hívott engem az otthonba. Amint Mama tudomást szerzett szándékomról, a családi tanács elé terjesztette.

Az igazat megvallva, ez volt a legjobb megoldás számomra és a család számára is. A deportálás után mindenki jobb sorsra vágyott. Mama már nagyon gyenge volt, Mackóék ápolták, s ők is újjá akarták építeni páros életüket. Nem akartam ötödik kerék lenni.

A családi tanács elhatározta, hogy Ila néni megnézi az otthont, és az ő tapasztalatai alapján döntenek.

Tudnivaló, hogy Újszeged a Tisza túlsó oldalán van. A háború során felrobbantották a hidat, így csak komppal lehetett átjutni. Ez emlékeztet a versre: „Pihen a komp, kikötötték...” De a tiszai komp egy percig sem pihent. Két erős ember húzta oda-vissza a kötelet szakadatlanul.

Miután Ila néni beszámolója nyomán a családi tanács beleegyezett, átkeltem Újszegedre. Amikor beléptem az otthonba, nagy meglepetés ért. Új világba csöpentem. A kert közepén egy gyerekcsoport vékony hangon énekelt és táncolt:

– Hegyek között, völgyek között zakatol a vonat, / Én a legszebb lányok közül téged választalak – dalolták tapsolva.

Fiúk és lányok egy nagy kört alkottak, a közepén egy pár ugrált kézen fogva. Két kör megtétele után az egyik beállt a sorba, és a másik folytatta középen az ugrándozást, új társat keresve.

Meghatottan bámultam őket. Mit kezdjek most? A kislány, aki a kör közepén táncolt, észrevett. Hirtelen kiszaladt a körből, egyenesen hozzám. Kézen fogva behúzott középre.

Zavartan néztem körül, nem tudtam, hogy kell viselkedni. Ő bal kezét a csípőjére tette, és jobb kezét a vállamra. Ugrálni kellett vele, igyekeztem utánozni a lépéseit. A többieknek a körben ez nagyon tetszett, és teli torokból kiáltoztak:

– Aha! Aha!

A kislány a második kör után egyszer csak otthagyott, és beállt a sorba. Mindenki tapsolt, és biztattak, folytassam az ugrálást, válasszak új párt.

Nem akartam kudarcot vallani, ha már ide tartozom ehhez a társasághoz. Kihúztam egy lányt a sorból, és sikeresen befejeztem a táncolást.

Két tánc volt a társaság kedvence, a „Béna Hárím” (Hegyek között), amit most táncoltam, és a „Hora”, az is körtánc volt.

Az újszegedi gyermekotthon a Hanoar Hacioni cionista ifjúsági mozgalomhoz tartozott. Az otthon vezetője Sajó, Jesájáhu Rosenblum volt. Itt mindenkinek volt egy új neve. Sajó a háború alatt Budapesten a Hanoar Hacioni földalatti szervezetében dolgozott.

A gyerekek és ifjak az ország különböző vidékeiről kerültek ide, nagyrészt árvák, akik magukra maradtak. A közös cél: túllépni a szörnyű múltat és új, szabad életet kezdeni. Ehhez új társadalom és új ország kellett. Készülni kellett az alijára, cionisztikát, a cionista mozgalom megismerését, palesztinográfiát, Erec Israel történetét és főleg társadalmi összetartást tanultunk.

Az irodában Sajó fogadott.

– Hogy hívnak? – kérdezte.

– Wolster István Gyula – feleltem büszkén.

– Nem jó – mosolygott. – A héber neved!

Gondolkoztam, a család tagjainak a héber nevét csak a sírköveken olvastam, amikor Mamával jártam a temetőbe. Nekem nincs sírkövem, még ha volna, akkor sincs, aki tudná, mit írjon rá. Pápán tanultam Tórát, az ősapáink neve Ávráhám, Jichák...

– Jichák! – jelentettem ki.

Azóta én Jichák vagyok.

Teltek-múltak a hónapok, letettem a cserkészvizsgát, és büszkén viseltem a Hanoar Hacioni jelvényét. Egy nap megjött a hír: tízen mehetünk alijázni. Sajó kihirdette, hogy van tíz hely, iratkozzon fel, aki akar. Én akartam, semmi sem tartóztatott.

Másnap felkerestem a családomat, hogy elbúcsúzzak. Mindenki helyeselt, és sikeres utazást kívánt nekem, csak Dezső volt ellene.

– Ha itt maradsz – mondta –, elintézem, hogy vegyenek fel a Komszomolba, tanulhatsz ingyen, és jó elvtárs válik belőled.

De én már elhatároztam, hogy az én jövőm Erec Israelben lesz.

Akadtak, akik mégsem akartak menni, vagy a rokonaik nem engedték őket, úgyhogy a végén csak hárman maradtunk az útra. Sajóval indultunk Budapestre.

Sajó Budapesten az Erzsébet iskolába gyűjtötte a csoportot. Jöttek gyerekek és fiatalok mindenhonnan. Amikor a csoport, majdnem száz gyerek, már készen állt az indulásra, kiderült, hogy a magyarok lezárták a határt, és nem engednek

ki senkit. Így nem tehattunk mást, illegálisan kellett kiszökni az országból. A mozgalom ellátott minket hamis papírokkal, amelyek szerint mi osztrák gyerekek vagyunk, és utazunk vissza Bécsbe.

Kaptunk megfelelő ruhát, és nem volt szabad magyarul beszélni.

Felszálltunk a vonatra Bécs felé. Természetesen száz gyereknek nem lehet befogni a száját, így egy rendőrtiszt, aki ugyanabban a kocsiban utazott, rögtön rájött, mi folyik, és kiabálni kezdett velünk.

Szerencsénkre volt köztünk egy fiú, aki tudott oroszul. Odahívott két orosz katonát, és azt mondta nekik, hogy ez a rendőrtiszt fasiszta, aki bántja a gyerekeket. Az oroszok általában nagyon szeretik a gyereket, náluk a „gyetyi” (gyerekek) szent szó.

Ahogy a vonat közeledett a határállomáshoz, a feszültség egyre fokozódott.

A két szovjet katona karon fogta a rendőrt, és egy kanyarnál egyszerűen kidobta a vonatból. Fellélegeztünk.

A vonat zakatolva haladt át a határon. Eszembe jutott egy versszak a Nemzeti dalból, elkezdtem szavalni:

A magyar név megint szép lesz,
Méltó régi nagy híréhez,
Mit rákentek a századok,
Lemossuk a gyalázatot!

A Wolster család Pápán

A Mamával

Mama fiatal korában

Mama és Kati

Magda és Mackó

Margit és Frici

Én a Mukival

Ágnes

Ila néni a mi esküvőnkön

Szima, Efrájim Ernő bácsi

A családi sírhely

ALIJÁZUNK

Bécs

Bécs az Osztrák-Magyar Monarchia fővárosa, a Habsburg birodalom jelképe volt. A nagy épületek, díszes paloták, terebélyes terek és pompás szobrok egytől egyig ezt az európai birodalmat szolgálták.

A múlt század húszas-harmincas éveinek Bécse olyan idős úri hölgyre hasonlít, akinek, elvesztve vagyonát, ékes környezetétől és pazar viseletétől is meg kellett válnia, és így gazdag múltjára csak az uralkodói gardrób néhány megmaradt darabja emlékeztet. Mi a régi Bécset messziről mint Nyugat-Európa kulturális központját ismertük: Strauss, a valcerok és a Kék Duna keringő. Amikor most ide érkeztünk, mindebből nem találtunk az égvilágon semmit.

A szürke utcákon csak elvétve lehetett gyalogost látni. Az emeletes házak zöme romba dőlt.

Az úttesten csak katonai autók közlekedtek. Így például a szövetséges hadak dzsipje, amelyben négy katona ült: egy amerikai, egy angol, egy francia és egy orosz. A várost felosztották, minden győztes ország hadserege kapott egy negyedet, a szövetség közös jelenlétét ezzel bizonyították.

Mi az amerikai zónába kerültünk. Az állomásról az amerikai gépkocsik egyenesen a Rotschild Spitalba vittek. Az egykori Rotschild kórház nagy épületét az Európa minden irányából ideérkező zsidó menekültek befogadására alakították

át. Innen indultak aztán a csoportok a Németországba és Olaszországba vezető kikötők felé. A cionista mozgalom, a Joint meg a Briha közösen küldtek illegális hajókat Palesztinába. A cionista mozgalom tervezte és irányította a logisztikát, a Joint gondoskodott az ellátásról, és a Briha csempészte át a csoportokat a határon.

Bécsben az amerikai hadsereg látta el a Rotschild kórház lakóit.

A mi csoportunk körülbelül száz gyerekből és fiatalból állt. Sajó a csoportot még Budapesten kor szerint öt kis csapatra osztotta fel. A legkisebb csapat volt a „Nösárim”: 8–10 éves gyerekekkel, a másik csapat volt a mienk, a „Mátará”: 12–14 évesekkel. A harmadik csapatban a „Magsimim”-ben: a 16–18 éves kamaszok, a negyedik csapatban a 16–18 éves leányok voltak. Az ötödik csapatban debreceniek voltak. A mi csoportunk a „Hánoár Hácioni” alakulathoz tartozott.

A Rotschild kórházban minden csapat kapott egy szobát. Minden csapatnak volt egy felnőtt vezetője is. A mi csoportunknak Sajón kívül volt még néhány felnőtt segítője is. Ellbogen néni, a Kis Öcsinek és Ervinnek – aki a „Nösárim” gyerekeknek volt a csapatvezetője – az édesanyja, aztán Kovács néni, Kovács Pistának, a Debreceni Hápoél csapat vezetőjének anyja. A fiatal Bátseva, az egyetlen, aki tudott héberül, mert a munkácsi héber gimnáziumban tanult. Csanodai vitéz Frenkel, aki büszkén viselte tiszteletre méltó nemesi nevét, Klein Hájim és a mi vezetőnk, a Szivar. A valódi neve kiesett emlékezetemből, de így hívtuk, mert magas barna ember volt, akár egy szivar.

A legkisebb gyerek a Mátarában a Gádzsó volt. Ez a név illet rá, mert fekete göndör hajú, nagy szemű, sovány gyerek volt, mint egy kis cigány. Eredeti neve Berkovics Ludvig.

Gádzsó Bécsben született. Az apjának volt ott egy jól menő nyomdája. Az Anschluss előtt szép családi életet éltek, kis öccsével sokat játszott, és szombatoként rokonokat látogattak.

1938 márciusában a németek bevonultak Bécsbe. Az utcán barna és fekete ruhás katonák járkáltak horogkeresztes szalaggal a karjukon. A politikai események hirtelen szóbeszéd tárgyává váltak, és a németek jelenléte mindenkit félelemmel töltött el. A különböző zsidóellenes rendeletek lassan ellehetetlenítették Gádzsóék életét. A házban lakó szomszédok egyszerre megváltoztak. Az apja gyorsan eladta a nyomdát, nehogy elvegyék tőle. Miután a szülők kénytelenek voltak mindenükön túladni, és elterjedt a bécsi zsidóság internálásának és koncentrációs táborba hurcolásának híre, a szülők inkább a menekülést választották.

Hogy könnyebb legyen a közlekedés, és ne keltsenek feltűnést, két részre osztották a családot. Az apa a kis gyerekekkel Sopronba ment, az anya Gádzsóval Budapestre.

Éppen akkor, amikor Bécs pezsgő társadalmi-kulturális élete is megszűnt.

Gádzsó tíz éves volt, amikor édesanyjával Budapestre érkezett.

Itt állandó veszélybe kerültek, mivel a magyar hatóságok szakadatlan ellenőrzéseket, razziákat tartottak. Olyan zsidókra vadásztak, akik nem voltak magyar állampolgárok, vagy nem volt tartózkodási engedélyük. Helyzetüket megnehezítette, hogy nem tudtak magyarul. Így sokkal nehezebben találtak szállást. Albérleti szobákban laktak, amelyeket sűrűn kellett váltogatni. A bérbeadók okkal rettegetek, nehogy rajtakapják őket, hogy hontalan zsidót szállásoltak el.

Mivel Budapesten még volt amerikai konzulátus, az anya odafordult, hogy az amerikai beutazáshoz szükséges megfelelő engedélyt és az ehhez szükséges iratokat beszerezze.

Gádzsót beírátták egy ortodox zsidó iskolába. Itt a kisfiú a nyelvi nehézségek ellenére Rásit meg Talmudot tanult, biztos helyen volt, és kóser ebédet kapott. Szigorúan vallásos családjukban ez nagyon fontos volt.

Az anya szintén talált munkát az ortodox hitközség népkonyhájában. Teltek a napok, és ő kitartóan járt az amerikai konzulátusra megszerezni az engedélyt. Azt mondták neki, hogy a konzulátus már csomagol, és az ott dolgozók hamarosan hazarepülnek. Hosszas könyörgés után megígérték neki, hogy ha kimennek a repülőtérre, magukkal viszik őket. Nagy örömmel készülődtek az útra. A megadott napon és órán kint voltak a repülőtéren, de az amerikai gép már felszállt. Ez a remény tehát füstbe ment.

Közben a helyzetük napról napra romlott. A magyar rendőrség különleges osztálya üldözte és vadászta az idegen zsidókat. Innen is menekülniük kellett.

Gádzsó édesanyja úgy döntött, hogy a legjobb, ha Pozsonyba, Szlovákiába szöknek, onnan már elhurcolták a zsidókat, és így nem fogják őket keresni. Talált is valakit, aki vállalta, hogy megfelelő összeg ellenében átviszi őket a határon.

Az asszony egy kis kendőbe kötötte megmaradt kis pénzét, és Gádzsóval kézen fogva elindultak Pozsony felé.

Az illető egy kis autóba ültette őket, és órákon át utaztak a határ felé. Mielőtt a határhoz érkeztek volna, a vezető megállította a kocsit egy erdő szélén. Azt mondta, hogy elmegy, keres valakit, aki jól ismeri a környéket, és majd átviszi őket a határon. Kért még pénzt, hogy kifizethesse az illetőt. Az anya odaadta neki a kendőt.

Kisvártatva megjelent a másik férfival, aki átültette őket a saját autójába. Menet közben kijelentette, hogy ő a csendőrségre viszi őket, mert nem hajlandó zsidókat átszöktetni a határon.

A csendőrségen verték és vallatták őket. Végül úgy döntöttek, hogy két szuronyos csendőr kíséretében visszatoloncolják őket Budapestre.

Itt a csendőrök börtönbe kísérték őket. Az asszonyt belökték egy cellába, Gádzsó meg a folyosón maradt egyedül.

Órák teltek, és nem tudta, hogy mi lesz vele. Később jött egy őr, és azt mondta:

– Szerencséd, hogy mi nem tartunk itt gyerekeket! Adj meg egy címet, ahová mehetnél, és én odaviszlek.

Gádzsó gondolkozott, végül eszébe jutott egy zsidó család címe, ahova korábban sokszor jártak látogatóba.

– Mozgás! – mondta a börtönőr, és előrelökte. Az anyjától el sem búcsúzható, soha többé nem látta.

Amikor a megadott házhoz értek, az őr becsengetett. A kapu kinyílt, a házmester kidugta a fejét.

– Itt lakik ez a család? – kérdezte a fegyőr erélyesen. A házmester rájött, hogy egy zsidó családról van szó, akit a rendőrség keres, és ebből csak baj lehet.

– Nincs ilyen család ebben a házban – felelt neki, és bezárta a kaput.

– Ha még egyszer hamis címet adsz nekem – húzta meg az őr Gádzsó fülét –, akkor neked annyi!

Gádzsó adott egy új címet. – Lesz, ami lesz – gondolta –, talán a jó Isten megsegít.

Itt a fegyőr már nem kérdezett semmit, ahogy kinyílt a kapu, belökte rajta Gádzsót, és elment.

A házmester megszánta a fiút, és egy egyedül élő zsidó nőhöz vitte. Az asszony befogadta, és ő nála maradt néhány hónapig. Az asszony reggel munkába ment. Gádzsó egyedül maradt, és magyarul tanult. Teljesen magába zárkózott, naphosszat csak ült a lakásban, maga elé nézett, és súlyos szorongás gyötörte. Az asszony, Klári néni, intelligens, tanult asszony volt, képes újságokat adott neki, és mivel Gádzsó nem tudott olvasni magyarul, a képek alapján kezdett tanulni vele.

Megkezdődött Budapest bombázása, főként estefelé, ilyenkor gyorsan az óvóhelyre vonultak az emberek.

Noha veszélyes volt, Gádzsó megpróbált nappal kimerészkedni és felkeresni azokat az intézményeket, amelyek talán tudnak anyjáról valami információt adni.

Eljött 1944. október 15-e. Szálasi uralomra jutott, nyilas terror vette kezdetét. Egy ilyen banda betört az ő házukba is. A ház lakóinak jajveszékelése, a nyilasok ordításai és a fegyverropogás hallatára Gádzsó kiugrott a lichthof ablakán, és a kellő pillanatban kiosont a kapun, majd befutott egy mellékutcába. Ott végre lelassította lépteit. Fogalma sem volt, hova mehetne, csak később jutott eszébe, hogy valamikor hallott egy kőbányai gyerekotthonról. A címét megjegyezte.

Háromszor kellett így elmenekülnie a nyilasok elől. Ügyességének köszönhetette, hogy életben maradt, de mindig az utcán találta magát.

Már megkezdődött Budapest ostroma, amikor végül egy pincében lelt menedéket. A harci zaj elültével, amikor a szovjetek már elfoglalták a házat, akkor merészkedett ki az óvóhelyről.

A ház előtt két orosz katona ült. Gádzsó nagy örömmel fordult hozzájuk:

– Jude! – mondta büszkén, és mutatta a sárga csillagot. A katona legyintett, és vállat vont.

Így szabadult fel. Később a gyerekotthonból jött át hozzájuk.

Ellbogen Ichák, a Kis Öcsi egykorú volt Gádsóval. Ő Marosvásárhelyen született, Szeged mellett. Apja nem jött vissza a munkaszolgálatból. Ő bátyjával és édesanyjával szintén Ausztriában, munkatáborban, Bécs közelében vészelte át a háborút. Szép, kerek arcú, barna hajú, kedves gyerek volt. Gyönyörűen énekelt, menetelés közben őt hallgattuk.

Nagy Öcsi, Majsi, Markovits Mose szintén a kicsikhez tartozott, noha idősebb volt náluk. Beregszászban, ebben a kis kárpátaljai városban született. Ezt a vidéket 1918-ban az első világháború után Oroszországhoz csatolták. 1939-ben a magyarok visszakapták. Vegyes lakossága ukránokból, magyarokból, cigányokból és zsidókból állt.

Nagy Öcsi szülei szőlőskertet gondoztak, és bort árultak. A zsidó lakosság nagy része ortodox vallású volt. Nagy Öcsi zsidó elemi iskolába, a héderbe járt. Az ottani jesiva bóherek, a jesiva-diákok büszkén mesélték mindenkinek, hogy a Jesiva (Héber Hittudományi Főiskola) alapítója nem volt más, mint Hátám Szofér csodarabbi. Amikor a magyarok bevonultak, azt követelték a zsidóktól, hogy igazolják régi magyar állampolgárságukat. Öcsiék családja nekiállt keresni a padláson valamilyen bizonyítékot, hogy a nagypapa az első világháború során hősiiesen harcolt a Monarchiában.

Szerencsére megtalálták az igazolványt és a kitüntetéseit is.

Így jóhiszeműen megnyugodtak, azt hitték, hogy ezzel elhárult a veszély.

Az édesanyja 1944-ben meghalt. Még sívát ültek (hét napig a földön ülve gyászoltak), amikor bejöttek a németek. Egy szürke teherautó állt meg a ház előtt. Két csendőr rontott be a szobába.

– Öt perc alatt készüljenek fel! – kiáltotta az egyik.

– Mi történt? – kérdezte az apa sápadtan.

– Vége az itt tartózkodásnak! Öt perc múlva felszálltok az autóra, és indulunk! Csak a legszükségesebbeket hozzátok!

Nem kellett hozzá magyarázat. A helyzet világos volt, kint a teherautó platóján már sok sárga csillagos zsidó ült.

Nagy Öcsi alacsony és sovány fiú volt. Kereste a kabátját.

– Nincs idő keresni – mondta az apja. – Itt az én kabátom, vedd fel! Kicsit nagy, de meleg.

Ez mentette meg az életét. Auschwitzban Mengele balra akarta küldeni. A mellette álló tiszt azt mondta:

– Kicsi, de széles vállú, tud ez még dolgozni!

Így került egy munkáscsoportba, és életben maradt.

A tetovált szám ott maradt karján, A54917.

– Mostantól kezdve – mondta neki a kápó – ez a te neved. Fünf, vier, neun, siebzehn. Amikor ezt a számot hallod, leveszed a sapkádat, és kiabálsz: Jawohl!

– Jawohl – ismételte a fiú, bár nem emlékezett az egész számra. Ezután elhatározta, hogy csak a szám végét – siebzehn – tartja észben. Amikor a siebzehnt hallotta, felugrott, és Jawohl-t kiáltott.

A munkacsoportját egy szénbányába vitték. A bánya fölött futószalagon érkezett a szén földdel és porral keverve. Ők a szalag két oldalán álltak, és az volt a feladatuk, hogy gyorsan kiszedjék a tiszta széndarabokat, és dobják át egy másik szalagra. A hátuk mögött ukrán kápók álltak korbáccsal a kezükben. Ha esetleg egy tiszta széndarab a szalag végére ért, akkor a német felügyelő megállította a futószalagot, és az ukránok ütötték-verték a munkásokat. Így biztosították, hogy a válogatás gyorsan és jól menjen.

Nagy Öcsi átvészelte ezt a sötét időszakot, és amikor a front közeledett, őket gyalog átirányították Buchenwaldba. Gyöngé és kiéhezett volt, mire odaért, tehetetlenül feküdt, amikor az amerikai hadsereg felszabadította a tábornokot. Csak egy hónapnyi kezelés után tért magához. Az utazás hazafelé nem volt egyszerű, hol vonattal, hol szekérrel, hol gyalog. Több mint egy hónapig tartott, mire hazahozták. A ház üres volt, a szomszédok, úgy látszik, mindent elvittek, csak a csupasz falak maradtak. Öcsi csalódottan lépett ki a házból az üres, szürke utcára. Az utcasarokról éppen felé közeledett egy nő. Mirjam volt, a nővére. Sírva ölelték meg egymást, aztán azt mondta neki:

– Gyere, menjünk Pestre, itt már nincs keresnivalónk!

Nagy Öcsi hozzánk csatlakozott. A nővére egy másik csoporttal alijázott.

Az egyetlen lengyel fiú köztünk Mówisz volt, igazi nevén Reisler Benjámin. Mówisznak neveztük, mert ha lengyel zsidókkal találkoztunk, mindig büszkén kijelentettük, hogy nálunk is van lengyel fiú. A párbeszéd ilyenkor így ment:

– Czy mówisz po polsku? (beszélsz lengyelül?) Mówisz volt az a szó, ami állandóan ismétlődött, ezért mi őt Mówisznak hívtuk.

Mówisz idősebb volt nálam. Ő Sztri városában született. Sztri tulajdonképp Ukrajnához tartozott, és a németek 1941-ben foglalták el. A megszállás után azonnal összeszedték a zsidókat. Nagy részüket rögtön kivégezték, a többit Auschwitzba vitték.

Amíg az utcán az ukránok közreműködésével az SS katonák a zsidó családokat elhurcolták, apja azt tanácsolta a fiúnak:

– Fogd a húgodat, és szökjetek meg! Próbáljatok eljutni Magyarországra, ez az egyetlen egérút.

Az erdő felé futottak, és napokig bujkáltak, amíg a magyar határ közelébe nem értek. Megpihentek egy tisztáson, és Mówisz elment valami ennivalót szerezni. Amikor visszaért, nem találta meg a húgát. Egyszerűen eltűnt. Három napig kereste a környéken, de semmi, elnyelte a föld.

Nem volt mit tenni, a fiú éjjel átszökött a határon, és hosszas bandukolás után megérkezett Budapestre.

A főváros utcái szokatlan élményt nyújtottak neki. A forgalom, a villamosok, egy új világ, amelyet eddig még nem látott. Fogalma sem volt róla, hogy minden sarkon nyomozók állnak lesben, hogy elfogják.

A cionista mozgalom földalatti szervezetének fiatal tagjai – Sajó is ezekhez tartozott – szintén lesben álltak az utcákon, mert tudták, hogy a most érkező

lengyel zsidó menekültek mekkora veszélyben forognak. Szerencsére Mówisz hozzájuk, a zsidó árvaházba került, még mielőtt a rendőrség elkapta volna.

Az árvaházban mindennel ellátták, de szigorúan tilos volt kimenni a házból. A vezetőség közzétette, hogy csak az mehet ki az utcára, aki tud magyarul, nemcsak beszélni, hanem írni és olvasni is.

Mówisz éveken keresztül tanult magyarul az árvaház zárt falai között.

Amikor később a nyilasok kiürítették az árvaházat, boldogan szökött meg tőlük. Már jól tudott magyarul, és az utca menedéket nyújtott.

Eleinte kapuk alatt aludt, és ahonnan tudott, onnan élelmet lopott. Végül szerencséjére találkozott valakivel, aki a kőbányai gyerekotthonba küldte.

Az Erzsébet iskolában hozzánk csatlakozott. Emlékszem, amikor odalépett, széles vállú, középtermetű, sovány fiú volt, kék svájci sapkát viselt, a hosszú haja kilógott alóla.

Az első kérdése az volt:

– Milyen a kaja?

Megnyugtattam, hogy jó.

Azóta nem váltunk el. Testvéri barátok maradtunk.

A Mátará csapatban voltak még: Marci, a sportember, aki ugyan idősebb volt, mint mi, de ő mégis velünk akart lenni, Cimó, egy fura külsejű fiú, aki csak ránézett, nevetett. Cvicsek volt a „Brámkás”, a kapus futballban. Frici, a lányok szerelme, Kreisfried, a boksoló, Kis Tomi, Schutzman és Efra, Gorilla, magas, görnyedt hátú vékony fiú. Cila, aki tulajdonképp Laci volt, de mi megfordítottuk a nevét. Valamennyien túléltek a Shoát, a holokausztot. Ennek módját részletesen elmesélték.

Volt, aki Budapesten bujkált, volt, aki koncentrációs táborban volt, és aki Ausztriában dolgozott.

Közös cél lezárni a múltat és új életet kezdeni! Amikor Bécsbe érkeztünk, megkérdeztem Gádzsót.

– Nem akarod megnézni a régi házatokat? Én veled megyek.

– Nem – rázta a fejét. – Ott már nincs senkim.

A múltat nem lehet elfelejteni, de a jövőt kell tervezni. A mi jövőnk, amiért akkor küzdeni kellett, az volt, hogy az óhazába érjünk, és ott egy új, független, önálló zsidó államot teremtsünk.

A szomorú múltat magunk mögött hagytuk, és vidám, kalandos jövő állt előttünk. Ez lett a csapatunk jelszava.

Cimó hozott magával egy doboz lekvárt. Azt hitte, az éhes bécsiek majd jó pénzért megveszik. Mi a kórházi ebédlőben kosztoltunk, mint az amerikai hadsereg vendégei. A bécsiek nélkülöztek, de a lekvár mégsem kelt el.

– Majd megpróbálom eladni az orosz negyedben – mondta nekünk. – Ott még éhesebbek az emberek!

Miután nem láttuk őt az ebédnél, Sajó aggódva kérdezte:

– Ki tudja, hol van Cimó?

– Azt hiszem, az orosz negyedbe ment eladni a lekvárt – mondtam gyanútlanul.

– Te jó Isten! – kapott a fejéhez Sajó. – Mondtam nektek, a közelébe se mentek az orosz negyednek!

– Itt senki sem akart lekvárt venni.

– Nem lekvárt árulni jöttünk ide! – mérgelődött Sajó. – Az oroszok szemében mi határszökevények vagyunk. Ha elfogják, nem tudom, mi lesz.

– Én megyek Partizánnal keresni – ajánlottam. Partizán, egy kárpátaljai fiú volt a mi orosz tolmácsunk, aki tudott oroszul. Volt neki egy orosz katona-sapkája, és partizánnak nevezte magát.

– Ő biztos a földalattin utazik, de ti ne szálljatok le a vonatról!

Partizánnal együtt elindultunk, hogy a Cimót megtaláljuk és hazahozzuk. Az egyetlen nyilvános tömegközlekedés Bécsben az úgynevezett földalatti vasút volt. Különlegesség volt számomra, hogy részben a föld alatt, részben a házak fölött haladt. Az egész várost körüljárta egyik negyedtől a másikig.

Cimót megtaláltuk a lekvárral együtt az egyik kocsiban az orosz részen. Épp egy orosz katona állt mellette.

– Zdrásztvujtye, továris! – köszöntöttem az orosz, ahogy Terezinben tanultam.

Partizán kedvesen megérintette a katona karját:

– A mi barátunk lekvárt kapott – mondta neki oroszul. – Akarsz vele cserélni?

Az oroszok nagyon szerettek cserélni. Sokszor megállítottak egy járókelőt az utcán, és azt kérdezték:

– Hány óra? – Ha az órájára nézett, megfogták a kezét mondván:

– Szép órája van, cseréljünk. – Az érték nem számított, még lovakat is cseréltek.

A katona felnevetett.

– Harasó – mondta, és kinyújtotta a kezét. Cimó furcsán nézett rá, nem értette, mit akar.

– Add oda neki a lekvárt! – mondtam sietve, nehogy az orosz meggondolja magát.

A katona boldogan kihúzott a zsebéből egy órát, odaadta Cimónak, elvette a lekvárt, és nevetve leszállt a következő állomáson. Mi türelmetlenül vártuk, mikor jutunk vissza az amerikai negyedbe.

Amikor visszaértünk a Rotschild kórházba, ott már nagy volt a nyüzsgés. Az amerikai katonák karácsony megünneplésére készülődtek. Azt mondták, König tábornok is részt vesz majd az ünnepélyen. A nagy ebédlőt feldíszítették, ékes fenyőfát állítottak a pódium mellé. Akadt köztük egy óriás termetű sötétbőrű férfi, aki általában a bejáratot őrizte.

– Let us go, let us go – sürgetett minket, amikor az étteremhez értünk.

Ezért mi Letszgonak neveztük el. Adott nekünk egy nagy tábla amerikai csokoládét, olyat, amelyet az amerikai katonák is kaptak. Állítólag nagyon tápláló, egy ember két hétig élélhet vele.

Letszgo nagyon szerette Gádzsót, többször hozott neki ajándékot. Most az ünnepély alkalmából egy kis piros játékautóval lepte meg.

König tábornok megérkezett az ünnepi vacsorára. Szép szónoklatot tartott, dicsérte az amerikai hadsereget, amelyik legyőzte a nácikat, és karácsony lévén, Jézus tanításából idézett.

A Rotschild kórház átmeneti táborként szolgált. Érkeztek ide csoportok Lengyelországból is. A lengyel csoportból megismertük Hiliket. Ő volt a csoportvezető. Egy nap beállított az ebédlőbe, és figyelmesen végigmért bennünket. A szeme megakadt Cilán és a bátyján, Pedálon. Sajó meg is kérdezte tőle, hogy mit néz.

– Ez a két fiú – mondta – úgy hasonlít az én elveszett gyerekeimre, mint két vízcsepp.

– Mint két gyöngy, mint két tojás – javította ki Sajó.

Néhány nap múlva elbúcsúztunk Bécstől, három ponyvával fedett amerikai katonai teherautó várt ránk az utcán.

– Indulunk tovább! – hallatszott.

Az első gépkocsi ülkejében a vezető mellett egy amerikai katonatiszt (a Briha embere) ült. Sajó az utolsó autó végéről figyelte, hogy mindenki felszállt-e. A kocsik már elindultak, amikor valaki utánunk szaladt. Hilik volt, egy kis csomagot tartott a kezében, és futás közben Sajónak dobta.

– Ez a gyerekeké! – kiáltotta. – Majd ha megérkeztek, bontsd ki!

A csomagban jó sok nagy címletű német márka volt.

SALZBURG

A gépkocsik gyorsan szelték az országutat. Azt a gyönyörű tájat, amin átrobogtunk, nem láttuk, mert a teherautó rakodóterét ponyva fedte, csak hátul hagyták nyitva.

Mi a kocsi két oldalán lévő padokon vagy hátul középen ültünk. Salzburg lesz a következő állomásunk – mondták.

Miután elhagytuk a kommunista Magyarországot, szabadabbnak éreztem magam. Ott állandó feszültség, szorongás volt bennem, hogy hátha valami rosszat mondtam vagy tettem, amiből baj lehet. Itt a csoportunkban egy új család oltalmába kerültem.

Salzburg Ausztria egyik legjelentősebb városa, közel a német határhoz, az Alpok koszorújában. Nevét – mint mondják – a hegyeiben rejlő sókincsről kapta. Híres emberek születtek és dolgoztak ebben a városban, Mozart, Stefan Zweig, még Herzl is itt tanult az egyetemen. Mesélték, hogy bár sok ház sérült meg a bombázások során, de a híres régi épületek épek maradtak. Mi azonban nem jutottunk be a városba, a városon kívül eső táborba vittek minket.

Ez a tábor előzőleg KZ láger volt. Hosszú barakkok sorai őrtornyok körül és szöges drótkerítés, amelyben korábban áram keringett. A bejárat fölött még ott díszlett a felirat: „ARBEIT MACHT FREI”. A bejáratnál két tábori rendőr állt civil ruhában, fehér karszalaggal, amelyen csak egy betű volt: P. Kezükben gumibot. Ez a zsidó gettórendőrségre emlékeztetett. Csodálkoztam: minek kell nekik gumibot, kit akarnak verni?

– Mi történt? – kiáltott fel Nagy Öcsi. – Visszajöttünk a lágerbe?!

– Ne ijedjete meg! – nyugtatott mosolyogva az egyik rendőr. – Ez egy átmeneti tábor, itt csak néhány napig maradtok.

Sajó meghökkent.

– Várjatok! – mondta, és besietett a tábor irodájába.

– Kérem a telefont! – parancsolta.

Felhívta Dajnust, a mozgalom titkárát, aki Münchenben volt.

– Hova küldted a gyerekeket? – ripakodott rá. – Ez egy KZ láger!

– Nyugodj meg! – volt a felelet. – Igaz, hogy ez kívülről nem jól fest, de belül tiszta és rendes. Van kóser koszt. Csak egy pár napról van szó...

– Én nem vagyok hajlandó a gyerekeket ilyen helyen tartani!

– Csak ma éjjel aludjatok ott – kérte Dajnus –, holnap reggel továbbmentek.

Sajó megértette, hogy nincs mit csinálni. Már este volt, ezt az éjszakát itt kell tölteni.

– Már késő van, itt fogunk aludni – mondta nekünk. – Bent tisztaság van, kapunk jó vacsorát, és holnap indulunk tovább!

Bementünk a táborba, egy hosszú barakkban helyezkedtünk el. Az emeletes priccsek nyomasztóan hatottak, pedig volt rajtuk matrac és pokróc is.

Este összegyűltünk az ebédlőbarakkban. A vacsora nem volt túl sok, tea és kenyér margarinnal.

– Hol van a Rotschild Spital? – kérdezte Gádzsó.

– Letszgó! – mondtam neki. – Énekeljünk!

Tapsolva énekeltük a sok héber dalt, amelyeket már Pesten tanultunk. Ettől kezdve a közös éneklés lett a gyógyír minden bajra.

Másnap reggel Sajó bejelentette, hogy útközben meglátogatjuk Hitlert, vagyis az ő egykori úgynevezett Sasfészket. Berchtesgaden már a német határon túl volt.

Felültünk a teherautókra, és robogtunk a határ felé. Mielőtt odaértünk, megálltak a gépkocsik. A vezetők fölénk húzták a ponyvát, és figyelmeztettek, hogy maradjunk csöndben.

A határállomáson a tiszt leszállt, bement a határőrség bódéjába a táskájában az iratokkal, amelyek szerint az amerikai hadsereg felszerelését szállítjuk. Amikor kijött, szalutált, és a határőrök felnyitották a sorompót. Az autók áthaladtak a határon. Mi felhúztuk a ponyvát, és lelkesen integettünk az őrségnek. Ők visszaintegettek. Lefizették őket.

A híres Sasfészket a németek Hitler ötvenéves születésnapjára építették az 1834 méter magas hegy tetejére. Az épület a hegycsúcson még 27 méter magas volt. A felső emeleten volt a vendégszoba, onnan nagyszerű kilátás nyílt. A szoba olasz bútorzatát Mussolini, a nagy vörös cserépkályhát pedig Richard Wagner ajándékozta.

Az épületre német rendészek vigyáztak, ők ezt szent helyként tisztelték.

Aki a szeme előtt elterülő panorámára tekintett, valóságos istennek érezhette magát. Egész világ terült el alatta. Elképzeltem, amint Hitler itt állva úgy érezte, az ő feladata a világ meghódítása.

A német rendészek nem örültek a látogatásunknak, zajongó zsidógyerekek kék-fehér zászlóval, ez az ő szemükben szentséggyalázást jelentett. De kénytelenek voltak fékezni magukat, mert már itt is az amerikaiak voltak az urak.

Kilépve a híres szobából, odafordultam az egyik őrhöz németül:

– Jó lesz vigyázni erre az épületre, ide még sok zsidó fog ellátogatni!

Hitler Sasfészke

LEIPHEIM

Leipheim eredetileg a Luftwaffe, a német légierő tábora volt. A piros háztetők és a zöld táj meghatott bennünket, amikor odaértünk. A háború után az UNRRA D.P. tábort csinált belőle (D.P., azaz Displaced Person = hontalan emberek). Az UNRRA, az Egyesült Nemzetek segélyező szervezete tartotta el a tábort, de a cionista mozgalom vezette.

Különböző csoportokat, akik, mint mi, az alijára vártak, szállásoltak ide. Mi a magyar Hánoár Hácioni nevű szervezethez tartoztunk, a Mákábi Hácáir nevű cionista mozgalom szintén magyarokból állt. A lengyelek közül a Betár, a Dror Hábonim és a Somér Hácáir. Mindegyik csoportot fiatalok alkották.

Miután ez a tábor a német légierőhöz tartozott, itt barakkok helyett szép kis ötszobás házak álltak.

A házakban a szobák egy széles folyosóból nyíltak. Ennek végén volt a vécé és a fürdőszoba. Mi is olyan házat kaptunk, amilyenre szükségünk volt: minden csapatnak jutott egy külön szoba.

A házakon kívüli nagy épületben volt a konyha és az ebédlő. A házak és az épületek tágas félkörben helyezkedtek el. A kör közepén terült el a gyakorlótér. Ott meneteltünk sorban, és ott tartottuk minden reggel a sorakozó szemlét, amit horát hájomnak (napi parancs) hívtak. Minden csapat hármásával sorakozott fel a kék-fehér zászló előtt. Sajó és a többi vezető kihirdette a napirendet, utána a Hátikvát, a reményt jelentő himnuszt énekelve felhúztuk a zászlót az árboc tetejére. Ezután énekelve vonultunk reggelihez. A masírozás fontos alkalom volt a vetélkedésre, ilyenkor minden csoport és csapat versenyzett, hogy ki menetel katonásabban. Mi, a Mátará nevű csapat tagjai sokat gyakorlatoztunk, ráadásul Kis Öcsinek szép szoprán szólóhangja volt. A többi csapat is énekelt menet közben, és mindegyik a saját mozgalma jelszavát kiáltozta. Például a Betárok, akik a harcot hirdették, saját egyensapkát viseltek, és mivel Trupeldor volt az ő hős mártírjuk, aki Tel Hájban harcolt, és ott esett el, menetelés közben azt kiáltották: „Brit Jozsef Trumpeldor, Betárim Tel Háj!” A mi mozgalmunk a Hánoár Hácionihoz, az általános cionista mozgalomhoz tartozott, akik békésen akarták meghódítani az országot úgy, hogy településeket létesítünk. A mi énekünk így szólt: „Nem vérrel és erőszakkal, hanem lélekkel és munkával építjük az országot!”

A házak között a második sorban voltak a műhelyek. A németek idején itt pilóták és egyéb szakemberek laktak, a műhelyekben tanultak és dolgoztak. Amikor felfedeztük ezeket a helyiségeket, és unalmunkban kipróbáltuk a szerzőket, különböző művészi tárgyakat készítettünk velük.

Szivar szeretett képeket festeni, szereztünk neki festéket. Gorillát, aki három hónapig egy villanszerelő segédje volt, kineveztük áramszakértőnek.

Nagy Öcsi és Mówisz szépen rajzoltak, Friciék az asztalos műhelyt választották. Nem akartunk a csoporttól elszakadni, ezért a szerszámokat a házunk pincéjébe hordtuk, és ott állítottuk fel a mi kis műhelyünket. Ez természetesen nem tetszett a tábori rendőröknek, ezért, amikor felfedezték a pincét, elkobozták a lopott szerszámainkat.

Az UNRRA biztosított nekünk lakást és élelmet, de ezen kívül még sok mindenre szükség lett volna. Sajónak volt német pénze, amit Hiliktől kapott. A városok közül Augsburg volt a legközelebb, odamentem vele megvásárolni, ami hiányzott. Németországban ez idő tájt mindent csak jegyre lehetett vásárolni, a pénznek nem volt értéke. Üzletről üzletre jártunk, de nem volt szerencsénk. Sajó dupla árat ajánlott az árusoknak, az sem segített. Elkecsereztünk rágyújtót, mi ugyanis az UNRRA-tól kaptunk amerikai cigarettát. A bolt ajtaja mellett álltunk, és a tulajdonos odalépett hozzánk.

- Kérem – mondta –, ne dobja el a cigarettavéget, mi azt is felhasználjuk.
- Van amerikai cigarettánk – figyelt fel Sajó. – Vele lehet érte valamit?
- Így már lehet róla szó, mit keresnek?

Ezután a cigaretta lett a valutánk. Bevásároltunk mindent, ami kellett, és boldogan indultunk vissza.

Amikor leszálltunk a vonatról a leipheimi állomáson, a kijáratnál állt egy katonai őrség. CIC volt írva a rohamsisakjukon.

Az amerikai hadsereg CIC (Committee on Institutional Cooperation) alakulatának feladata volt a civil lakosság rendben tartása. Volt ugyan német rendőrség, de a megszállók nem bíztak benne. Ők most a kijárókat ellenőrizték, főleg feketézőket kerestek. Én a vállamon egy zsákot cipeltem, ami tele volt mindenféle áruval, ez felkeltette a figyelmüket.

- Mi van abban a zsákban? – kérdezte a katona.
- Ezek szükséges dolgok, amiket a gyerekcsoport részére vásároltunk – mondtam neki németül, angolul nem tudtam.
- Miféle gyerekcsoport? A feketepiacra viszitek?!
- Tudtak németül, mivel nekik a német lakosokkal kellett beszélniük.
- Mi az UNRRA D.P. táborban lakunk egy gyerekcsoportban – Sajó felmutatta az igazolványát. A katona csak bólintott.
- Tudom, a zsidók nagy kereskedők.
- Kérem szépen, mi nem vagyunk németek.

Az amerikai CIC katonái különböztek az oroszoktól. Ők emigránsok voltak, nem nácik, de mint német származásúak, nagy sajnálattal nézték a vesztes német nép szenvedését, és rajtuk igyekeztek segíteni. Az oroszok hazavágytak, és amikor Partizán oroszul beszélt velük, mindjárt belelkesedtek. A CIC katonáknak az én német tudásom nem jelentett semmit.

Felültettek minket a dzsipre, és elvittek a parancsnokságukra. Sajó nagyon mérges volt, telefont követelt. A parancsnok odaadta neki. Sajó felhívta Dajnut, a mozgalom müncheni titkárját, és elmesélte, mi történt velünk. Dajnusnak jó

összeköttetése volt az amerikai főparancsnoksággal, így rövidesen kiszabadultunk.

A táborban már örömmel fogadtak. Mindjárt körülvettek, és órát táncoltak velünk.

A barátaim úgy döntöttek, hogy naplót kell vezetnünk. Nekem, mint írónak, naponta rögzíteni kellett az eseményeket. A faliújság szerkesztője is én lettem. Részletek a naplóból:

„Leipheim, Január 13, 1946

Ma sikertelen napunk volt, tizenharmadika szerencsétlen nap. A sok szerszámot, amelyet a műhelyekből csentünk, a policájok elvitték. A pince, amit büszkén használtunk, üresen maradt. Művészi kísérleteink elakadtak. Szivar sem tud tovább festeni.

Leipheim, Február 4, 1946

Ma kihírdették a órát hájomon, hogy ügyeletes verseny lesz. Minden csapat ellátja a maga feladatát: ébresztő, takarítás, a csapatok összeállítása. Sajó és a vezetőség pontozza őket.

Bulis kibabrált velünk. Összeszedte a kenyérmaradékokat, és eldugta őket az ágya alá. Ezek elkezdtek penészedni, a bűz árulta el a helyüket.

Leipheim, Február, 4, 1946

Mi vagyunk a sorosak a versenyben. Frici a csapat feje. Eltökéltük, hogy megmutatjuk a csoportnak, hogy mi mindenkinél jobbak vagyunk! Már korán reggel készen álltunk. Időben, percre pontosan szaladtunk ki a folyosóra, és minden terv szerint alakult. Vidám Jó reggelt kiáltással mentünk be a szobánkba.

Természetesen megnyertük a versenyt.”

Ilyen versenyek állandóan voltak. Volt szobadíszítési verseny, faliújság verseny is. A szobadíszítési versenyre nagyon készültünk. Gorilla készített egy világító Mátára jelvényt. Úgy szerkesztette meg, hogy a villanykörte meggyulladt, amint kinyitották a szobaajtót.

Mówisz rajzolt egy Herzl képet. A falakat Nagy Öcsi festményei díszítették.

A faliújság verseny még nagyobb összmunkát követelt. Én voltam a szerkesztő, de mindenki részt vett a készítésben. Frici, az asztalos vágta az alapdeszkát, Nagy Öcsi és Mówisz rajzolták a főcímeket.

Schutzman, aki többnyire csendes és magányos gyerek volt, kitalálta a fogkefés spriccelést: egy fésűre rákentük a festéket, és fogkefével dörzsöltük. Így az alaplap permetezett ív lett. Erre ragasztottuk a cikkeket. Az újság címe természetesen „Mátaráténu” (Célunk) volt. Én írtam a vezércikket, ami a várható alijáról szólt. Rajtam kívül Kis Öcsi és még többen is írtak különböző témákról.

A faliújság már készen volt, mi voltunk az elsők, akik felakasztottuk, de, sajnos, egy kellemetlen incidens elrontotta a győzelmet és az egész verseny örömét is.

A Nösárim nevű csapatnak ugyanis volt egy képes magazinja, fényképekkel Jeruzsálemről, Tel Avivról és óhazánk sok más szép helyéről. Cimó ellopta a magazint, és kivágta a képeket. Én nem tudtam, hogy honnan vette őket, és néhányat felragasztottunk a faliújságunkra. Amikor ez kiderült, Sajó megbüntetett minket. Az egész csoport hangulata elromlott. Nekünk ez nagy csalódást jelentett, a Nösárim gyerekek mérgelődtek, és a versenyt lefújták.

Versenyek nem csak a mi csoportunkban folytak. A táborban lakó különböző csoportok között állandóan folyt a vetélkedés, ki tud jobban menetelni, énekelni vagy előadást rendezni. Főleg a magyarországi Mákhác (Mákábi Hácáir) csoporttal versenyeztünk. Meg akartuk nekik mutatni, hogy mi vagyunk a jobbak mindenben.

Mindegyik csoportnak volt külön zászlaja. A zászlót vittük mindenhová, és kitűztük a házunk homlokzatára. A cserkész szellem szerint a zászlót őrizni kell. Nagy szégyen, ha valakitől elveszik.

Egyik nap levettük a Mákhácok zászlóját. Reggel mindannyian odavonultunk a házuk elé.

– Mákhácok! Hol a zászló? – kiáltottuk kórusban.

Kinyitották az ablakot, és csakhamar észrevették, hogy nincs.

– Ez nem becsületes dolog! – kiáltotta a vezetőjük. – A kék-fehér zászló az szent dolog, azzal nem szabad játszani és megalázni!

– Nektek kellett volna vigyázni rá! – válaszoltuk.

– Adjátok vissza! Ez nem gyerekjáték!

– Egy feltétellel, ha ti meg rendeztek nekünk egy szép előadást!

– Jó, majd rendezünk! – mondta félig tréfásan.

Visszaadtuk nekik a zászlót. Megegyeztünk, hogy másnap tartanak nekünk előadást a színházteremben.

Csakhowy az előadás ürügyén elkezdtek csúfolni és sértegetni bennünket. Sajó kérte, hogy ezt ne viszonzozzuk.

A Mákhácokkal való kapcsolatra nem csak az ilyen feszültség volt jellemző. Szerelmes kapcsolat is akadt. Mówisz beleszeretett egy a Mákhác csoportbeli kislányba. Lajla 12 éves volt hosszú fekete hajjal, nagy fekete szemmel és kecses alakkal. Igaz, ez csak plátói szerelem volt, nem beszéltek, és nem találkoztak, de Mówisz nem hagyott ki semmilyen alkalmat sem, ha messziről nézhette Lajlát.

Délelőtt tíz órakor az ebédlőben mindenki kapott egy csésze kakaót. Ugyanakkor jöttek oda a Mákhácok is. Egy üvegfal választott el tőlük. Mówisz ott hagyta a kakaóját, és odament a falhoz Lajlát bámulni. Gádzsó és én ittuk meg az adagját.

A táborban iskola is működött, de ott jiddisül tanítottak. Mi nem tudtunk jiddisül, ezért Sajó külön iskolát akart szervezni részünkre. Ez nem volt egyszerű. A felnőttek közül csak Bát Seva tudott tanítani, ő is csak héberül, a többiek nem voltak szakképzett tanítók, és tankönyv sem volt. Amikor elvittek Magyarországról, senki sem gondolta, hogy ilyen sokáig maradunk Németországban, és nem hoztunk magunkkal magyar könyveket. Nem hittük, hogy szükség lenne rá. Az egyik felnőtt fiút Fasisztának neveztük, mert alacsony, széles vállú, feketehajú ember volt, és nagyon hasonlított Mussolinire. Fasisztának magyar útlevele volt.

Sajó visszaküldte őt Budapestre, hogy hozzon nekünk könyveket. Két hét múlva Fasiszta egy zsák könyvvel és két lánnyal tért vissza. Egyikük, Révész Márti később Sajó felesége lett.

Elkezdődött a tanítás. Egy üres házban, ahol valamikor a német légierő parancsnoksága volt, most tantermet rendeztek be. Kicsik és nagyok együtt tanultunk, a tanítók csak azt tanították, amire emlékeztek, és amihez volt tankönyv. Számtant például nem tanultunk, mert erre senki sem vállalkozott.

Tanítási időszakban Gorilla ott maradt a szobánkban, és villamos árambeli kísérleteivel foglalkozott. Sikeres találmányai között szerepelt a vízmelegítő. Két golyótartó vasdarabot három fadarab közé kötött, és amikor bekötöttük a konnektorba, bemártottuk a vízbe, és ez melegítette a vizet. Nagyon hasznos találmány volt. Másik találmánya volt az önműködő zuhanyozó. A fürdőszobában ajtónyitásra megeredt a víz.

Telt az idő, és az alijáról nem jött semmi hír. Leipheimben a csoportok jöttek és mentek, mi maradtunk. Sajó állandó érintkezésben állt a mozgalom vezetőségével, de a mi időnk még nem érkezett el. A mozgalomban azt mondták neki:

- Az a baj, hogy a te csoportodban kisgyerekek vannak. Az országnak főleg fiatalemberekre van szüksége.

- A csoportunk nagy része fiatalember – válaszolt Sajó csodálkozva.

- Ben Gurion parancsba adta, hogy a fiatal férfiak dolgozzanak, a kis gyerekeket pedig gondozni kell és eltartani.

- Ez azt jelenti – mérgelődött Sajó –, hogy itt maradunk, amíg a gyerekek megnőnek?

- Sajnálom – mondta Dajnus. – A csoportot kétfelé kell osztani. A kis gyerekeket átvisszük Assaubá, ott lesz egy gyerektábor, ahol jó Joint-ellátást kaphatnak, és iskolába járhatnak.

- Ez szörnyű igazságtalanság! – háborgott Sajó.

- Nincs más lehetőség.

Sajó összehívta az egész csoportot, és szomorúan közölte az ítéletet. Nösárim és Mátára mennek Assaubá, ezt a határozatot el kell fogadni.

Késő este érkezünk Assaubá. Nőtt a csalódásunk, amikor tapasztaltuk, hogy ez a tábor nem szép hely, ahogy ígérték, nincs is benne gyerekeknek való berendezés. A nagy fabarakok nem mutattak semmi jót.

– Hol van Lajla? Hol a kakaó? – mondtam Mówisznak.

– Nem maradunk itt! Még Marci és Cimó sem jöttek velünk – szólt keserűen.

– Igaz – hagyta helyben Frici. – Ha ők alijázhatnak, mi miért nem?

– Mi nem vagyunk kicsik! – tiltakozott Gádzsó és Kis Öcsi, valahányszor kicsinek nevezték őket.

Bulísnak támadt egy ötlete:

– Ha ők nem akarnak elvinni bennünket, elmegyünk egyedül! Ha sikerül eljutnunk Marseille-ba, onnan futnak ki a hajók, akkor a mozgalom kénytelen lesz bennünket is egy hajóra tenni.

– Hogyan juthatunk Marseille-ba?

Gorilla ezt is eltervezte.

– Úgy tudom, hogy az Orient Expressz Münchenen keresztül Marseille-ba is megy. Elutazunk Münchenbe, ott felszállunk az Orient Expresszre. Marseille-ban aztán a kikötőbe megyünk, és kijelentjük, hogy nem mozdulunk onnan, amíg fel nem vesznek a Palesztinába induló hajóra.

– De hát nincs pénzünk! – mondta Cila.

– Transzportot alakítunk! – Gorilla nem adta fel.

Már többször utaztunk úgy csoportosan, kék ingben, és zászlóval a kezünkben, hogy a vagon hátára kiírtuk fehér krétával: „Transzport!”. Így aztán senki sem zaklatott bennünket.

– Rendben van! – egyeztem bele. – Hajnalban kelünk, mielőtt a tábor felébred, kimegyünk a vasútállomásra, és elutazunk Münchenbe. Ott aztán majd meglátjuk a továbbiakat.

Másnap még virradat előtt csendben kilopóztunk a táborból. Nem volt pénzünk, útravalót sem vittünk, de sikeresen felszálltunk egy München felé tartó vonatra.

A müncheni állomáson a peron egyik sarkába telepedtünk. Gorilla elment megérdeklődni, hogy mikor jön az Orient Expressz. Éhesek voltunk, sajnáltuk, hogy nem hoztunk magunkkal valami ennivalót.

– Jiddische Kinder! – hallatszott hirtelen mögöttünk.

Középmagas, szakállas férfi lépett oda hozzánk. Fekete öltönyt viselt és fekete filckalapot a fején. Meglátta a zászlót, és ebből tudta, hogy mi zsidó gyerekek vagyunk.

– Hova utaztok? – kérdezte jiddisül.

– Nach Erec Jisraél – feleltem neki.

– Várjatok! – szólt határozottan, és elsietett. Közben Gorilla visszatért.

– Nincs Orient Expressz – mondta szomorúan.

Mielőtt fel tudtuk volna mérni a helyzetet, megjelent a szakállas ember.

– Hoztam nektek útravalót – mondta, és egy nagy kosarat tett elénk. A kosárban volt mindenféle finomság, sütemény, csokoládé, cukorka. Azután kivett a zsebéből egy nagyobb összeget, és átnyújtotta Fricinek.

– Biztosan szükségetek lesz rá!

– Köszönjük – akartam mondani, de ő már eltűnt.

– Vannak még csodák! – mondta Bulis. – Nem hiába imádkoztunk!

– Talán még az Orient is felbukkan váratlanul – tette hozzá Gádzsó.

– Megyünk vissza Leipheimbe! – jelentettem ki én határozottan.

– Van vonat Augsburg felé – Gorilla már kívülről tudta a menetrendet.

– Remek! Akkor, Frici, vedd meg a jegyeket!

Már este volt, amikor Leipheimbe érkeztünk. Énekelve, zászlót lengetve marsíroztunk be a táborba.

Sajó összecepta a kezét.

– Hát visszajöttetek! – mondta meghatottan.

– Nem válunk el többé, mi ide tartozunk! – feleltük.

A Mátará csoport

MAINKOFEN

Az idő Leipheimben egyhangúan telt. Noha most már nagyoknak számítottunk, semmi hír sem jött az alijáról. A mozgalomban úgy vélték, hogy jobb volna, ha a csoportunkat átvinnék máshová, ahol új feladatokat kapnánk, és ez elterelné az alijáról a figyelmünket.

Sajó úgy tervezte, hogy kihasználja ezt a várakozási időt, és az új helyen majd mezőgazdaságot oktatnak nekünk, ezzel előkészítenek minket a kibuci életre.

Új helyünk, Mainkofen tulajdonképp egy pszichikai gyógyintézet volt.

A háború után elvitték innen a súlyos elmebetegeket zárt osztályra, az itt-maradt könnyebb betegek számára egy kis tanyát hoztak létre, ahol szabadon járkálhattak és dolgozhattak.

Mainkofen Passau Duna-parti város közelében van. Szép, emeletes házban lakhattunk, ahol minden csapatnak külön szobája volt. Ehhez még konyha és ebédlő tartozott, ezeket az anyák birtokolták.

A gazdaságban volt tehenistálló, itt dolgoztunk a legtöbben, de tartoztak hozzá mezők és veteményes kert is.

A betegek örömmel fogadtak minket, közösen dolgoztunk. Volt egy színház-termük is, ahol mi héberül adtunk elő, ők, mint közönség, lelkesen tapsoltak, bár nem értettek semmit a szövegből.

Azért akadt egy-két incidens is.

Egyik nap a tehenistállóban Márta nem jó oldalról közelítette meg fejéhez a tehenet, és ekkor az egyik mellette álló beteg asszony a torkának ugrott, szerencsére egy német munkás is ott volt, és megmentette.

A második esetben az egyik beteg SS ruhába öltözött, és a ház körül menetelt, karlendítéssel kiáltotta: „Deutschland, Deutschland über alles!”. A gazdaságban nem volt sok munka, ezért más elfoglaltságot is kellett keresni.

Marci volt a sportemberünk, „Villám tornát” és futballmeccseket szervezett. Két csapat alakult: két csapatvezető állt a pályán egymással szemben, és választottak maguknak játékosokat, engem soha sem választottak. Marci tanított bennünket bokszolni is! Itt én is bunyóztam, de egyszer kaptam egy knockoutot, és az ágy alá repültem.

A szép napokat többnyire kirándulásra használtuk.

A közeli városban, Passauban magyar dunai hajósokkal találkoztunk, akik a nyugati útvonalat választották, és különböző árukkal kereskedtek. Sétálgattunk velük a Duna német szakaszán, és vettünk tőlük bőrkabátot az egész csoportnak. Miután kaptunk az UNRRÁ-tól amerikai cigarettát, de nem dohányoztunk, ez lett a legjobb fizetési eszköz. A bőrkabátok nagyon jól jöttek, amikor beállt a tél.

Nem messze tőlünk egy magas hegy állt.

– Ez olyan, akár a Mount Everest! – mondta Bulis.

– Hát nem egészen! – javítottam ki.
– Mindenesetre nem lehet könnyű felmászni rá – vélekedett Gádzsó.
Néztük és megsaccoltuk a hegy magasságát. Kihívóan magaslott előttünk.
– Meghódítjuk – kiáltott fel Gorilla. Ő mindenre vállalkozott.
– Jó ötlet – szólalt meg Sajó a hátunk mögül –, holnap reggel felmászunk rá!
Mindenki bakancsban jöjjön, Marci pedig gondoskodjon kötelekről.

Így is történt, magunkra és egymásra tekintük a kötelet, nehogy valaki lezuhanjon. Marci ment elől. A mászás nehéz volt, szikláról sziklára kellett kapaszkodni. Lassan haladtunk, a hegycsúcs, úgy tetszett, belevész a felhőkbe. Nem mertem visszanézni, mindig tériszonyom volt. Sajó kúszott leghátul, vigyázott, nehogy valaki lemaradjon.

Hosszas, megerőltető küzdelem után felértük a hegycsúcsra. Gyönyörű kilátás tárult elénk.

– Mi vagyunk az elsők, akik ide feljutottunk – mondta büszkén Bulis.
– Nehéz volt, de érdemes! – lihegett Gorilla.

Furcsa, ismerős érzés fogott el. Valahányszor valamit el akartam érni, amíg küzdöttem érte, a cél lelkesített, erőt adott, de amint elértem, és végre megvalósult, hirtelen ürességet éreztem. Eszembe jutott egy kis mondóka:

„Csak előre, édes fiam,
nem szabad megállni!
Hogyha felülsz a vonatra,
még le is kell szállni!”

Leszállásunk meglepetést tartogatott. Miközben a völgybe bámultunk, furcsa zajra lettünk figyelmesek. A hátunk mögött mintha motor berregett volna. Gádzsó figyelt fel rá először.

– Nézzük meg, mi van a hegy másik oldalán! – javasolta.

A túloldalon a civilizáció képe fogadott: egy kávéház, körülötte autóbuszok parkoltak.

– Látod, még autóbusz is vár ránk – mondtam Gádzsónak.
– Megérdemeltük – felelte. – Azon imádkoztam, hogy ne kelljen lekúszni.
– Hát a közmondás szerint: „Aki mer, az nyer”!

Mi meghódítottuk a régi, számunkra ismeretlen hegyet, és csodálatos módon lefelé már autóbusszal mehettünk!

A mezőgazdasági munkán kívül a Klein Hájim által megszerkesztett műhelyben mechanika gyakorlatot tanultunk. Motorbicikliket és különböző gépeket vásároltunk, ezek nagy részét elküldtük Palesztinába, Nicánimba, a mozgalom raktárába.

Később a felszabadító háborúban az egyiptomiak elfoglalták Nicánimot, és ellopták a gépeket.

Cila volt a motorbiciklis emberünk. Ő ment mindenhová. Később, hazánkban a katonai rendőrség kötelékében teljesített motoros szolgálatot.

A leányok számára Sajó egy varrodát létesített. Ott varrták nekünk pokrócból a jó meleg öltönyöket.

Lassan beállt a tél. Egyik nap a veteményes kertet gondozó fiú Sajóhoz fordult:

– Van a kertben egy káposztás területünk. Nem akartok télire savanyú káposztát készíteni?

– Jó ötlet! – kapott rajta Sajó.

– Fahordókat kell szerezni, a káposztát behozzuk a kertből, bőven van belőle, én megadom a receptet, hogyan kell savanyítani.

Így született a káposzta vállalkozás. Először is fahordókat kellett szerezni vagy készíteni. Sok keresés után sikerült olyan deszkát venni, amiből lehetett hordót csinálni. A műhelyben pléh sávokat vágtak ki hozzájuk, és a hordók sikerrel elkészültek.

A káposztát behoztuk a kertből, és az ebédlőasztalokon feldaraboltuk. Már több káposztáshordó állt készen, amikor egyszer csak jött a hír, hogy mehetünk tovább.

– Megyünk Olaszországba! – jelentette be Sajó.

– Végre eljött a mi időnk – lelkesedtem.

– Úgy látszik, gyalog kell átlépnünk a határt, így nem tudjuk a cókmókunkat magunkkal vinni – közölte Sajó.

– És mi lesz a káposztával? – kérdezte Bulis.

– A káposzta, a műhely, a motorbiciklik sajnos itt maradnak!

– Nem baj, biztosan jön majd ide egy másik csoport, az hasznát veszi. Fő az, hogy mi végre továbbmegyünk!

– Melegen kell öltözni! Mindenki kap egy kis hátizsákot, ennél többet nem vihetünk magunkkal.

Pokrócból varrt egyenruhában

A mainkofeni csoport

ÁTKELÉS A BRENNEREN

Katonai teherautók vittek bennünket az olasz határhoz. A Brenner hágó az Alpokban Ausztria és Olaszország között van.

Részemre ez születésnapi ajándék volt. December 7-én indultunk el. Nem is kaphattam volna szebb ajándékot.

Késő este érkeztünk egy hóborította völgybe a hegy lábánál. Két magas hegy között vezetett egy ösvény fel a magasba. Körülöttünk minden hófehér volt. Sorba álltunk, Sajó és a kivándorlást szervező Briha küldötte vezettek bennünket, a sor végén Marci haladt.

Az olasz határőrség állomása az ösvény közepén volt egy kis házban.

Ez volt a legveszélyesebb pont.

– Nagy csendben kell mellette elhaladni, mert az örök alszanak, és ha felébrednek, rajtakapnak – mondták nekünk. A legjobb esetben visszaküldenek oda, ahonnan jöttünk.

Elindultunk hát csendben a sáros úton, hátunkon egy kis hátizsákkal, benne a legszükségesebb holmikkal és egy napi élelemmel. Ez az amerikai Hershey csokoládéra emlékeztetett, amit Bécsben kaptunk, akkor azt mondták, egy tábla csokoládé elég egy hétre. Megszorítottam a hátizsák szíját, és megtapogattam a naplófüzetet. Már régen nem írtam bele, de nem akartam, hogy nedves legyen.

Hideg volt. A bőrkabát, amit a magyar hajósoktól vettünk, ugyan melegített, de nehéz volt. Szerencsénkre se nem esett, se nem havazott.

Minden hátizsákot ellenőriztek, nehogy zajkeltő holmi legyen benne. A nagyfiúk támogatták a kisebbeket és a lányokat. Sosi, az egyik kövér lány nem bírta a mászást, őt előlről is, hátulról is toszogatni kellett.

Az éjszaka koromsötét volt, a táj havas-fehér, az ösvény csatakos. Cipőmön keresztül éreztem a hideg nedvességet. Lassan haladtunk előre, az út végét látni sem lehetett.

A kis őrház kívülről ki volt világítva, csodálkoztam, hogy honnan van az áram itt a hegyen, nem láttam vezetéket. A ház ablakai sötéten meredtek ránk. A legnagyobb csendben osontunk el mellette.

Egész éjjel tapodtuk a havat, csak hajnalban értünk fel a hágó tetejére.

Az erdőben a fák között pihentünk meg. Megtudtuk, hogy mivel későn érkeztünk, az értünk küldött teherautó, mivel nem várakozhat nappal az utcán, majd éjszaka visszajön, akkor megyünk le a városkába, ahol várni fog bennünket. Leültünk, hogy kipihenjük az út fáradságát, és megreggelizzünk. A lényeg az, hogy már az olasz oldalon vagyunk.

Egyszer csak megjelent két olasz határőr. Néma csend lett.

– Lebuktunk! – súgta oda nekem Gádzsó. – Pedig mennyit erőlködtünk!

Félve bámultunk a rendőrökre, de ők ránk mosolyogtak. Az egyik kihúzott a zsebéből egy üveg bort, és ünnepélyesen felmutatta:

– Nagyon ügyesen mentetek át – mondta olaszul –, nem hallottunk semmit!

– Grazie – köszönte meg a Briha küldötte, aztán hozzánk fordult és magyarul mondta: – Ne féljete, lefizették őket!

Nagy kő gördült le a szívünkről. A Briha küldött és a vezetők kis poharakat nyújtottak a határőr felé, aki bort töltött beléjük. Bizony, nekünk is jól esett volna egy kis borocska abban a hidegben, de nem volt poharunk hozzá.

Dél felé már vacogtunk a hidegtől. Sajó odaszólt a Briha küldöttnek:

– Ha itt kell maradnunk estig, megfagyunk!

– Van itt egy közeli tanya, oda lemehetünk.

– Előre! – kiáltott Sajó. – Már a mozgás is melegít.

Elindultunk a havas erdei úton. Kisvártatva már megpillantottuk a tanyát a völgyben. A házak közül kiemelkedett a szérű, egy nagy zárt pajta. Oda vittek bennünket, ott legalább fedett helyen voltunk, és fáradtan feküdtünk be a szalma közé.

Kis idő múlva két olasz kislány lépett be, kezükben egy nagy fazék főtt krumplival. Meleg pára szállt fel a fazékból. Megrohamoztuk a gőzölgő fazekat, és a krumplit gyorsan felfaltuk. Később még meleg teát is hoztak.

Este, a sötétség beálltakor lementünk a városba, ahol már várt ránk egy nagy ponyvás teherautó. Ülőhely nem volt benne, összeszorultunk. A zsúfoltság nem zavart, inkább melegített.

Mielőtt felszálltam, hallottam, hogy a Briha küldött bemondja a sofőrnek:

– Via dell'Unione cinque! – Ez volt a cím, ahová vinni kellett bennünket.

– Hova megyünk? – kérdezte Bulis.

– Via Unio Csinkve! – jelentettem ki ünnepélyesen.

– Az mi? – bámultak rám.

– Fogalmam sincs.

Az utazás több órát vett igénybe. A ponyvasátor teljesen zárt volt. Olaszországot az angolok szállták meg, tőlük tartottak a helyiek.

A kanyarokban egymásnak dőltünk, hol jobbra, hol balra.

Hajnalban érkeztünk meg. Egy nagyváros közepén állt meg az autó.

– Hol vagyunk? – kérdeztem Sajót.

– Milánóban – mondta. – Kiszállás!

A Brenner átjáró

MILÁNÓ

Via dell'Unione cinque – Unió utca 5, ez volt a cím, ahol Arje Landau, a mozgalom küldötte lakott. Egy kis lakás a negyedik emeleten. Itt kellett száz gyerekek és tíz felnőttnek két szobában két napot csendesen ülve eltölteni. Kaptunk ennivalót, sorban használhattuk a vécét, és arra vártunk, hogy helyet biztosítsanak számunkra a Scuola Cadornában. Ez egy üres iskola volt a város déli részén.

Szerencsénkre ez az ígéret két nap múlva megvalósult. A Scuola Cadornában minden csapatnak jutott külön szoba emeletes ágyakkal, és még konyha, ebédlő is volt, no meg egy nagy udvar, ahol táncolni is lehetett.

Milánó szép nagyváros, a háború alatt sokat szenvedett a bombázástól, de a város híres épületei sértetlenek maradtak. A város központja a Dóm, a nagyhírű katedrális. Ez volt utunk kiindulópontja. Bárhová is akartunk eljutni, elsőnek a piazza Dómot érintettük, onnan indultak az utcák mindenfelé. Ez emlékeztetett Pápára, ott is a főtérből ágaztak szét az utcák. Természetesen nagy a különbség a két város között.

Minden hely, ahol megfordultunk, őrzött valami emlékezetes eseményt, tárgyat vagy élményt. Így: Bécshez a csokoládé, Leipheimhez a menetelés, Mainkofenhez a kirándulások fűződtek. Milánót a komolyzene tette emlékezetessé.

Sajó nagyon szerette a zenét. Alighogy berendezkedtünk az iskolában, mindjárt szerzett egy gramofont és sok klasszikus hanglemezt. Délelőttönként komoly zenét hallgattunk.

Délután és este szabadon jártuk a várost.

Milánót főként a La Scala operaház tette híressé. Egyelőre itt is a csokoládé volt a valutánk, mert a Jointtól rendszeresen kaptunk, így hát különböző célokra gyűjtöttük.

Sajó és zenekedvelő barátai a La Scalába akartak menni, ehhez viszont megfelelő öltöny és főleg nyakkendő kellett, anélkül nem lehetett belépni.

A nyakkendőviselés gondot okozott. Mi Halucok voltunk, úttörők. Ha megérkezünk Erebe, az akkori Palesztinába, kibucba megyünk, ahol ilyet nem hordanak. A nyakkendő számunkra nem egy ruhadarabot, hanem a burzsoá társadalom szimbólumát jelentette. Kérdés, miről mondjunk le, a La Scaláról vagy a nyakkendőről. Belefolytam a vitába:

– Én a héderben azt tanultam, hogy a szükség törvényt bont, vészhelyzetben a sábat is halasztható. Ennek alapján az Operában a halucok is viselhetnek nyakkendőt. Ez egyszer megengedhető.

Ezt valamennyien örömmel elfogadták.

Egy másik fiatal társaság az Opera helyett inkább egy új nyilvánosházba akart menni. Oda nem kellett nyakkendő, más dologra volt szükségük, ezt sem volt könnyű megszerezni.

Mi, a Mátará gyerekek otthon maradtunk.

Sétáltunk, moziba jártunk. Egy nap egy utcai hirdetésre lettem figyelmes. Minden utcasarkon volt egy hirdetőoszlop, teli ráragasztott plakátokkal. Mivel nem tudtam olaszul, többnyire nem érdekelt, mi van rajtuk. Egyszer azonban feltűnt öles betűkkel: FERENCVÁROS. Csodálkozva próbáltam megérteni, hogy miről van szó. Ez nem volt egyszerű. Tudtam, hogy futballmeccs lesz a magyar Ferencváros csapata és egy olasz csapat között. Hogy mikor és hol, ehhez már tolmács kellett.

Hosszú ideig vártam állva az oszlop mellett, amíg végül egy fiatalember szintén megállt olvasni a hirdetést. Kérdeztem tőle, tud-e magyarul, de nem értett meg.

– Io volere football Ferencváros! – próbáltam visszaemlékezni a néhány olasz szóra, amit régen Gatterschlagban az olasz traktoristáktól tanultam.

Hosszú mondatban felelt nekem, és nem értettem meg semmit. Már hozzászoktam, hogy az olaszok hadarnak, és sokat beszélnek.

Először türelmesen kell hallgatni, aztán:

– No capito! – mondtam neki.

Erre ő még egyszer eldarálja. Könyörgőre fogtam:

– Lento, lento, Signore... – Csak erre kezdett lassabban magyarázni.

A fiatalember magyarázatából kiderült, hogy a meccs másnap délután lesz a futballpályán. Jegyeket az irodában kell venni mielőbb, mert ez egy döntő mérkőzés lesz. Fel is írta nekem az iroda címét.

Nem akartam időt vesztegetni, biztos voltam benne, hogy a barátaim látni akarják a mérkőzést, ezért egyenesen az irodához siettem a jegyekért. Azt hittem, nagy örömmel fogadják majd a meglepetést. Vettem tíz belépőjegyet.

Otthon kiderült, hogy Mówiszon kívül senki sem akar a futballpályára menni.

Másnap délután egy órával a mérkőzés kezdete előtt Mówisszal kimentünk a focipályára. Biztos voltam benne, hogy a felesleges jegyeket el tudom adni, mert sokan várakoztak a bejárat előtt. A várakozó olasz férfiak hangosan beszéltek, hadonásztak.

– Bileto! – kiáltottam, és felmutattam a jegyeket. Mindjárt összecsoportosultak körülöttünk. Amíg én gondolkoztam, hogyan mondjam az árat, már kapták a kezemből a jegyeket, és eltűntek. Csak egy jegy maradt a markomban.

– Mit csinálunk most? – nézett rám Muvits.

– Te csak menj be a meccsre – mondtam neki. – Én majd hazamegyek.

– Két jegyet félre kellett volna tenni!

– Igazad van. De hát erre nem számítottam!

– Ezeket a jegyeket... te vetted, te menj be.

– Nem, menj be nyugodtan, engem a futball nem nagyon érdekel.

Visszatértem az iskolába.

A közmondás szerint: „Évés közben jön meg az étvágy”. A La Scala-i látogatás után Sajó úgy döntött, hogy meg kell a klasszikus zeneműveket ismernünk. Számos hanglemezt vásárolt, a gramofonról szüntelenül szólt a muzsika, a leg-

ismertebb zeneműveket hallgathattuk. Felhangzott Beethoven ötödik, Sors szimfóniája: ta ta ta tam... majd operaáriák, Carmenből a torreádor-dal, könnyű lovasok ügetése: tram-tata, tram-ta-tam... és így tovább. A zene ritmusára táncoltunk, ugráltunk. Persze volt, aki a klasszikus zenehallgatás helyett más célra gyűjtötte a csokoládé-pénzt, például romantikára, zene nélkül.

A bőrkabátban, amit a magyar hajósoktól vettünk

NEMI

Nem maradtunk sokáig Milánóban. Következő állomásunk Nemi volt. Ez a gyönyörű település harminc kilométerre fekszik Rómától. Három villa várt ránk a hegy tetején. Villa Morfugo volt a nevük. A háború előtt nagybirtokos család lakott bennük. A zsidó tulajdonos a Jointnak adta ki a házakat, és a háború után mi lettünk az első lakosai. Egyedül ő jött vissza a családból, azt mondta, számára nagy öröm lesz, ha újra zsidó gyerekek szaladgálnak a házak között.

Nemi egy vulkanikus völgykatlan szélén épült. Szerpentin formájú országút kanyargott a hegyoldalon a katlan közepén levő tóig.

Ez a híres tó, amely lassan apadt, valaha ősi szent tónak számított. Caligula császár hajót és csónakot tartott rajta, állítólag az ő hajója még ott pihen a tófenéken.

A hegyoldalakon teraszos szőlőművelést folytatnak.

A közeli városka, Cinzano bora világszerte ismert. Később ide jártunk mozi-ba. A Nemiben való tartózkodásunk szép és érdekes időszak volt. Tanultunk, énekeltünk és sokféle eddig ismeretlen gyümölcsöt fogyasztottunk, közöttük a balzsamot, amit itt kakinak hívtak.

Milánó Olaszország északi részének a központja, ezért az itteniek a nyugat-európai népekhez állnak közel. Talán az időjárás, talán a szomszéd népek befolyása miatt, nem tudom, de ahogy délebbre megyünk, úgy változik az olaszok életvitele, temperamentuma. Állítólag Rómától délre az emberek életvidámabbak, hangosabbak és lopósabbak is. Figyelmeztettek is bennünket, hogy vigyázzunk jobban magunkra, ne higgyünk senkinek, mert könnyen átverhetnek.

Meséltek egy asszonyról, aki kosárral a fején sétált, a kosárban ült a kisgyereke, aki, amit lehetett, elszedett, leemelt az emberektől. Másik legenda szerint, amint egy autó megáll a jelzőlámpánál, a gyerekek pucolják az ablakait, és közben leszedik, ami a tetején van.

Tőlünk ugyan nem volt mit ellopni, de azért felfigyeltünk a jelenségre.

Ahogy mondják: „Nápolyt látni és meghalni”. Ez vonatkozik Rómára is. Mi nem akartunk meghalni, de Rómát szerettük volna látni.

– Menjünk, nézzük meg Rómát – javasolta Mówisz.

– Ehhez ki kell találni valami ürügyet – feleltem.

– Mondjuk Sajónak, hogy szemorvoshoz megyünk – mondta –, mert szemüveg kell.

Úgy is lett. Sajó adott nekünk beutalást egy római katolikus kórházba szemvizsgálatra. Pénzt is kaptunk az útra.

Másnap reggel felültünk az autóbuszra, és fél óra múlva Rómában voltunk.

– Először elmegyünk a vizsgálatra – ajánlottam. – Van időnk egész nap, bejárjuk Rómát.

– Signore! – szólítottam meg egy járókelőt. – Prego – mutattam neki a beutalási cédulát, amelyen a kórház neve és címe állt.

Ő megnézte a cédulát, és magyarázni kezdte, hogy kell oda menni. Én már tudtam, ilyenkor mi a teendő. Miután végighallgattuk szóáradatát, szomorúan ezt mondtam:

– No capito. – Szerencsénkre nem sértődött meg, felfogta, hogy nem lehet részletesen elmagyarázni nekünk, így csak az irányt mutatta. A cédulát muto-gatva végül eljutottunk a kórházba. Két apáca fogadott minket. Elvették a be-utalási cédulát, és leültettek a váróba. Egy darabig várakoztunk, majd kijött hozzánk egy apáca, és csöppentett valamit a szemünkbe. Kicsit várni kellett, aztán behívtak a kezelőszobába, és az orvos megvizsgálta a szemünket.

A vizsgálat után homályos lett a látásunk, mert kitágították a pupillánkat. Egymásra támaszkodva hagytuk el a kórházat.

– Nem látok semmit! – panaszkodott Mówisz.

– Én is nagyon homályosan – válaszoltam ijedten.

– Hogyan érünk így el az buszmegállóba?

– Majd kérdezem az irányt. Hogy mondják azt, hogy autóbusz központ?

– Nem tudom – felelt elkeseredve.

– Autóbusz centrál – jutott eszembe.

Így mentünk egymást támogatva. Rómát nem láthattuk.

Később azonban Sajó szervezett egy római kirándulást. Tudtuk, hogy Róma világáros, és a Tevere folyó két partján terül el. Az ősi legenda szerint a két iker csecsemőt, Romulust és Remust a Tevere partján hagytak, egy nőstény-farkas szoptatta őket, így nőttek fel. Később ezen a helyen alapította Romulus Róma városát.

Róma sokszor játszott szerepet a történelemben. A rómaiak rombolták le a jeruzsálemi szent helyet, Jézust keresztre feszítették, a tanítványait pedig itt Rómában kínozták és ölték meg. Nem sokkal ezután gyökeres fordulat következett, a keresztények lettek Róma urai, a római katolikus vallás a kereszténység központja. A Vatikán önálló állam lett, ahol a pápa uralkodik a világ valamennyi katolikus egyháza felett.

Rómát nem lehet egy nap alatt végignézni, ezért Sajó csak a leghíresebb helyeket választotta.

Először a Colosseumhoz mentünk. A Colosseum egy óriási amfiteátrum, amely Nero császár bukása után épült az ő lerombolt palotái helyett. A nép gyűlölte a zsarnok császárt.

A Colosseum építésében a Nerót követő császárok is részt vettek, mindenki tett hozzá valamit. Állítólag zsidó rabszolgák is dolgoztak ott a Bar Kochba-felkelés után.

A népnek kenyér és szórakozás kell – az amfiteátrum szórakozást nyújtott. A lelátókon mindenki a saját társadalmi osztálya szerint helyezkedett el. Lent a gladiátorok ütköztek meg egymással.

A lefelé fordított hüvelykujj a gladiátor halálát jelentette. Ezzel nem éltünk, és továbbmentünk a Vatikánba.

A Szent Péter tér fogadott minket. Ide tódulnak ünnepelni a hívők, hogy megkaphassák a pápa áldását. Két oldalán a félkört alkotó oszlopok, szemben pedig a híres Szent Péter Bazilika: nagy díszes templom, gyönyörű kupolával a tetején.

A bejáratnál sorakoztak a svájci gárdisták, történelmi egyenruhában. Bent megcsodáltuk a művészi alkotásokat.

– Felmegyünk a kupola tetejére! – indítványozta Sajó.

Csigalépcsők vezettek a tetőre. Eleinte nagyon széles volt a kör, majd egyre szűkült, ahogy mind magasabbra értünk. Sokáig tapostuk a lépcsőket, már kezdtem szédülni. Végül elértük a kupola tetejét. Egy kis teraszról körbetekinthettünk. Visszagondoltam a mainkofenai hegyre. Itt nem volt lift, gyalog kellett lemenni.

Ami a Vatikánban meglepett: majdnem minden rendész beszélt héberül.

A Nemiben töltött három hónap alatt általában szép idő volt. Ezt kihasználtuk, kirándultunk, kertészkedtünk. A villa körül szép nagy virágoskert volt. Szerettem a kertben dolgozni és sétálni. Ez emlékeztetett a Gatterschlagi erdőre.

Egy nap azt kérdeztem Sajótól:

– Rómában már voltunk, mikor megyünk Nápolyba?

– Nem akarunk meghalni – nevetett. – Mi máshová megyünk.

– Hova?

– Az olasz csizma sarkába, a tengerpartra.

– Alijázunk? – kiáltottam meglepetve. Már majdnem elfelejtettük, hogy miért vagyunk itt.

– Holnap utazunk – mondta Sajó komolyan. – Autóbusszal Rómába, onnan tovább vonattal.

– Akkor csomagolni kell.

– Nem kell, csak apró személyes holmikat vihetünk magunkkal.

Futottam, hogy mielőbb közhírré tegyem!

A Vatikán tetején

METAPONTO

Este Sajó ismertette a helyzetet. A következő állomásunk neve Metaponto. Ez se nem város, se nem falu, hanem egy országos tébolyda. Nem kell megijedni, mi nem megyünk be az intézetbe, nem messze tőle egy táborban leszünk a tenger partján. Oda fog érkezni az a hajó, amelyikre felszállunk.

Az angolok ugyanis kémkednek utánunk, és főleg a hajót akarják elfogni, ezért mi minden poggyász nélkül, kirándulókként utazunk. Még zászlót sem viszünk. Ha esetleg angol őrséget közeledik, mialatt a táborban időzünk, úgy kell viselkednünk, mintha mi is az intézetbe tartoznánk. Szerencsénkre Mainkofenben már megtanultuk, hogy viselkednek az ilyen betegek.

– Arrivederci Roma! – kiáltotta Gádzsó, amikor a vonat elindult.

Az utazás alatt csendben ültünk a vonaton, nem akartunk feltűnést kelteni.

Három órai út után megérkeztünk Metapontóba. A vasútállomáson leszálltunk a vonatról, a szerelvénynek ez volt a végállomása. Rajtunk kívül nem szállt le senki.

– Egyedül vagyunk – jegyezte meg Gorilla.

– Persze – mondtam nevetve. – Senki sem akar a bolondok házába menni.

Rövid gyaloglás után elértünk a táborba. A sátrakban összecukható amerikai ágyak voltak, ágynemű nélkül.

A tábor közepén működött egy tábori konyha. A tábor mellett a tengerparton nagy volt a forgalom. Páljám kiküldöttei dolgoztak teljes gőzzel a parton. (Páljám volt a Pálmák tengerészeti egysége.) Öt fiú nagy gumicsónakokat pumpált fel.

– Hohó! – csodálkozott Gorilla. – Csónakázunk Palesztináig?

– Mért ne? – nevetett Gádzsó. – Te talán nem tudsz evezni?

– Nem kell megijedni – szólt közbe Sajó. – A gumicsónakokkal csak a hajóhoz megyünk.

Metapontóban nem volt semmiféle kikötő. A hajó nem tudott kikötni a parton. Kénytelen volt a parttól messze horgonyozni.

A hajó késő este bukkant fel a tengeren. Mi csak egy fekete foltot láttunk a vízen. A Páljám emberei a hajóhoz eveztek, és egy erős kötelet feszítettek ki a hajótól a partig. A gumicsónakok fel voltak fújva. Az egyik sátorban gyülekeztünk.

Uri, a Páljám egység parancsnoka elmagyarázta, mi a helyzet.

– A törtető illegális hajók flottájában a mi hajónk neve: Pátria, héberül Moledet. Ez a második Pátria. Biztos hallottatok az első Pátria hajó sorsáról.

– Hallottunk – bólintott Sajó.

– Reméljük, hogy mi sikeresen megérkezünk majd Erec Israelba.

Az első Pátria hajó a háború alatt, 1940-ben érkezett Haifába 100 zsidó menekülttel. Az angolok vissza akarták küldeni, ami halálos ítélet lett volna a menekültek számára. A Hagana szervezet elhatározta, egy kis robbantást végez a hajó

oldalán, hogy ne tudjon kifutni a kikötőből. Sajnos, a robbantás nagyobb lett, mint amekkorára tervezték, és a hajó elsüllyedt. 250 ember vesztette életét. Ezért igyekeztek a mi hajónkat Pátria helyett Moledetnek nevezni.

Uri így folytatta:

– A kötélszál segítségével, amit a hajótól a partig húztunk, nektek kell majd átvontatni magatokat a gumicsónakokban a hajóra. Minden csónakban tizenöt ember lesz. Egyikük a mi emberünk, ő fog vezetni, és az üres csónakot visszahozza. A csónakban levőknek erősen kell markolni a kötelet és szorosan tartani, nehogy a hullámok elsodorják a csónakot. Mert ha egy csónak elszabadul a kötélről, nem lehet tudni, hova kerül.

– A csónaknak nincs motorja? – kérdezte Bulis.

– Nem használhatunk motort, mert az nagy zajt csapna. A felszállást csendben, sötétben kell elvégezni minden feltűnés nélkül.

– Nekünk kell magunkat húzni a kötélről?

– Igen, tizenöt ember ereje több, mint egy pár lóerő.

– A tenger csendesnek néz ki – próbáltam megnyugtatni a kedélyeket.

– Megfelelő időjárást választottunk, de ez nem elég. Egy úszócsapatra is szükség van. Tehát kell nekünk néhány önkéntes, jól úszó fiú.

A mi csoportunkból Eli Preger jelentkezett az úszócsapatba. Később ezt mesélte nekem:

– Tízünk közül állt az úszócsapat. A kis móló elején gyülekeztünk. Két napbarnított Páljám tag fogadott minket. Pontosan megmagyarázták, mi lesz a feladatunk: Minden csónak két oldalához kellett egy-egy jól úszó fiú, aki majd vigyáz, hogy ki ne essen a csónakból senki. Ha valaki mégis kipotyogna, az úszó ember megmenti. A csónakot nekünk kellett a mólóhoz is csatolni, majd a hajóra szállás után visszavinni.

A távolság a part és a hajó között körülbelül ötszáz méter volt. Ugyan visszafelé már a csónakban húztuk magunkat, de előtte az úszás nagy erőfeszítést kívánt. Sötétben, a hideg vízben úszni a csónak oldalánál, vigyázni, nehogy a hullámok felsodorjanak, nem könnyű feladat.

Amikor az előző csónak visszaért, mi vizes testre húztuk a ruhánkat, és beültünk a csónakba. Egy Páljám taggal együtt elhúztuk magunkat a hajóhoz.

A hajó messziről nagyinak és szépnek látszott, de amikor odaértünk, csodálkozva láttam, hogy csak egy ócska kis teknő. Nem tudtam elképzelni, hogyan fért bele ezeröttszáz utas.

Én a harmadik csónakban kaptam helyet. Mindnyájan erősen fogtuk a kötelet, nagy óvatossággal húztuk, nehogy a hullámok félredobják a csónakot, és mi a tengerbe vesszünk. Azóta én sem vízben, sem levegőben nem érzem magam biztonságban, csak ha szilárd földet érzek a talpam alatt.

A hajó oldalának ajtajából két matróz emelt ki bennünket a csónakból. Nagy megkönnyebbülés volt végre a hajón belül lenni.

A Moledet hajó

MOLEDET

A Moledet egy teherhajó volt. Üres belsejébe emeletes priccseket raktak, ilyenek voltak a táborban is. Ezeken a fapriccseken feküdtünk kétoldalt egymás mellett. Csak középén volt egy kis üres tér, onnan osztották a kosztot.

Az első napokban semmit nem ettünk, csak hánytunk, ami lefolyt, mint az eső. A hajó hol jobbra, hol balra csapódott, a tengeribetegség elkerülhetetlen volt. A hullámok a hajó vas oldalaihoz verődtek, és összezsúpláltak a fejünk fölött.

Három napig voltam tengeribeteg, feküdtem, mint akit odakentek, mozdulni se tudtam.

A kapitány és a matrózok spanyolok voltak. Rajtuk kívül a Páljám embere volt a hajó parancsnoka. Naponta beszámolt nekünk a helyzetről. Rádióösszeköttetés volt a hajó és a szárazföld között.

A tenger később elcsendesedett, lassan haladtunk előre. A harmadik nap után már sorban felmehettünk a fedélzetre, kiszellőzni és levegőzni. Én már túlestem a tengeribetegségen, és gyönyörködve néztem a korlát mellől a tenger végtelen vizét. Egyszer csak a hajó oldalra kezdett dőlni. Riadtan láttam, hogy jön egyre közelebb felénk a tengerár.

– Átmenni a másik oldalra! Átmenni a másik oldalra! – kiáltott a hangszóróba a parancsnok.

Rögtön megfordultam, és szaladni akartam a fedélzet másik oldala felé. Miután a hajó jobbra dőlt, a fedélzet bal oldala magasra emelkedett. Négykézláb kellett felkúszni. Csak akkor kezdett a hajó kiegyenesedni, amikor a többség elérte a másik oldalt. Ezután vigyázni kellett az oldalak egyenlő súlyelosztására.

Napokat vett igénybe, amíg megtanultam könnyű matrózlépésekkel járni. A hajón nem csak előre és hátra kellett lépni, hanem ugyanakkor jobbra és balra is. Emlékeztem, hogy régen mennyit nevettünk a hajósokon, akik így, dülöngélve jártak.

Körülöttünk a kék tengerár a láthatáron a kék éggel összeért, egybeolvadt.

Azt hittem, hogy már védett vagyok a tengeribetegség ellen. Tudok járni a vízen, akárcsak Jézus, nem lesz semmi bajom. Kiderült, hogy ez nem így van, a következő hullámozásakor ismét szaladtam hányni. Ezt nem tudom elfelejteni, akárcsak a lövések és robbanások hangját.

A levegőből furcsa, zúgó hang hallatszott. A hangszóró így parancsolt:

– Lemenni gyorsan a hajó belsejébe! Elhagyni a fedélzetet!

A fedélzet kiürült, a kijárót letakarták.

– Mi történt? – kérdeztük lent.

– Repülő! – mondta valaki. – Az angolok!

A zúgás erősödött, két repülőgép szállt felettünk egymás után. Később csend lett, a lejáró megnyílt, a parancsnok jött le hozzánk.

– Fel kell készülni! Az angol repülők felfedeztek bennünket. Nemsokára itt lesznek a hadihajók – mondta határozottan.

– Mit kell csinálni? – kérdeztük.

– Egyelőre semmit – mondta mosolyogva. – Lehet, hogy az üres fedélzet láttán azt hiszik, hogy ez egy ártatlan teherhajó. Nem valószínű, de bízzunk benne, hátha.

– És ha nem?

– Ha nem, akkor harcolunk. Fegyverünk nincs, de itt a sok konzervdoboz és víztömlő. Nem adjuk meg magunkat könnyen!

Ahogy az várható volt, valóban rövidesen megjelentek a hadihajók.

– Kik vagytok és hova mentek? – kérdezték a fedélzetről.

– Cargo, megyünk Ciprusba – volt a felelet.

– Palesztina felségvizén vagytok, irányt kell változtatni északra!

– Köszönjük, fordulunk északra! – így a kapitány.

A hajónk északi irányba fordult, de az angol hajók követtek minket.

Néhány órányi hajózás után a kapitány így szólt a parancsnokhoz:

– Nem lehet őket becsapni. Nem hagynak el bennünket.

– Felkészülünk a harcra, nincs más lehetőség –, és hozzánk fordulva kiadta a parancsot: – Mindenki a fedélzetre!

Felsorakoztunk a fedélzeten, két fiú felhúzta a kék-fehér zászlót, és elénekeltek himnuszunkat, a Hatikvát.

– Van egy ötletem – mondta a kapitány a parancsnoknak. – Összetörjük a hajó gépeit, és SOS-t küldünk. Még a nemzetközi vízen vagyunk, nem szabad bennünket letartóztatni, legfeljebb megmenteni.

– Jó ötlet, máris kérek rá engedélyt.

Rövid idő után megkaptuk az engedélyt. A matrózok összetörték a hajó gépeit, és a kapitány elküldte az SOS-t. Az angol hajók egyre közeledtek.

Közben mi ellenállásra készültünk. Mindenki mellé egy halom konzervdobozt tettünk, a tűzoltócsapok mellett két-két fiú állt, készen arra, hogy lelocsolják az angolokat.

Nem tudtam, mikor sikerült a két angol hajónak a mi hajónk két oldalára tapadni, úgy tűnt nekem, mintha mindig ott lettek volna. Kék kabátos, fehér sapkás angol matrózok ugrottak át a korláton, és felénk tartottak. Elkezdtem dobálni a konzerveket, mellettem Gorilla megnyitotta a vízcsapot, de a hajót percek alatt elfoglalták.

Erős kezek ragadtak meg két oldalról. Nem tudtam, mit akarnak. Hirtelen felemeltek, és nagy lendülettel a levegőbe hajítottak. Láttam a két hajó között alattam a tenger vizét. Szürke hullámok csapdosták a hajók oldalát jobbra-balra.

Ha a két hajó közé esem, végem van. Talán el tudom navigálni magam a hátsó rész felé, ott tágasabb, de... nem volt idő sokat gondolkozni, és nem volt lehetőség irányt változtatni. Hirtelen fájdalmas ütest éreztem, így landoltam az angol hajó fedélzetén.

Lágy kéz érintette vállamat.

– You are all right? – kérdezte az angol tengerész.

Lassan kinyitottam a szememet, örömmel fogtam fel, hogy nem estem a tengerbe, hanem az angol hajó fedélzetére dobtak.

Egy kék ruhás matróz, aki vöröskeresztes karszalagot viselt, mivel szanitéc volt, megtapogatta a csontjaimat. Miután meggyőződött róla, hogy minden rendben van, kezet nyújtott, és segített talpra állni.

– Oké – mondta elégedetten.

Csodálkozva vettem észre, hogy a barátaim körülöttem ültek.

A két angol hadihajó kétfelől fogta közre a Moledetet. Az embereket átdobálták az egyik hajó fedélzetére. A másik Haifába vontatta a Moledetet, mi is Haifa felé hajóztunk.

– Biscuit – egy angol matróz keksszel kínált egy bádogdobozból.

Kivettem két kekszdarabot, mert már éhes voltam.

– Nem! – kiáltott rám Bulis. – Éhségstrájkolunk!

Megértettem, hogy nem szabad az angoloktól elfogadni semmit.

Bedobtam a kekszet a tengerbe.

Sűrű sötétség vett minket körül, csak a fedélzeten volt világítás. A hajó az éjszakában sokkal gyorsabban úszott, mint a Moledet. Az egyensúlya is szilárd volt, nem dőlt sem jobbra, sem balra. Mint a kés, úgy vágta a vizet.

Nemsokára egy fehér pont tűnt fel a horizont szélén.

– Egy csillag! – mutatott fel Gádzsó.

– Nem szabad rámutatni! – Akaratlanul eszembe jutott, amikor régen szombat este a sábat végét jelölő három csillagot kerestük, és Margit a kezemre ütött:

– Nem szabad csillagra mutatni!

– Ez nem csillag – mondta Sajó. – Ez a világítótorony fénye.

– Közeledünk Haifához! – ujjongtam.

– Vár bennünket az ország – magyarázta Sajó. – Tengeri menekültek vagyunk, az angoloknak nincs joguk letartóztatni minket.

– Nemsokára Haifában leszünk! Megcsókoljuk a földet – lelkesedett Gorilla.

– A kikötőben a beton mólót nem lehet megcsókolni – még nem tudtam, hogy mennyire igazam lett –, csak a csupasz földet illeti csók!

Közben több fénypont jelent meg.

– Ez a Kármel hegye! – kiáltott fel Sajó.

A hadihajó beért a haifai kikötőbe. Rövid parancsok hallatszottak. – Ey, ey Sir! – volt a felelet.

A hajót kikötötték, a móló hosszú, keskeny betonépítmény volt. Az egyik oldalára mi érkeztünk, a másik oldalán már állt egy nagy hajó. Ez volt az Ocean Vigour.

Az Ocean Vigour hajó Amerikában épült, és a világháborúban az angolokat támogató csapatokat szállították vele. Később az angolok két másik hajóval együtt az illegális bevándorlók feltartóztatására használták.

Amikor kiszálltunk a hadihajóból, az út kétfelé, a tenger felé és a kikötő felé már le volt zárva. Piros sapkás katonák álltak a két oldalunknál, és az Ocean Vigourra tereltek.

– Let's go! – siettettek. Milyen másképp mondták ezt Bécsben az amerikaiak!

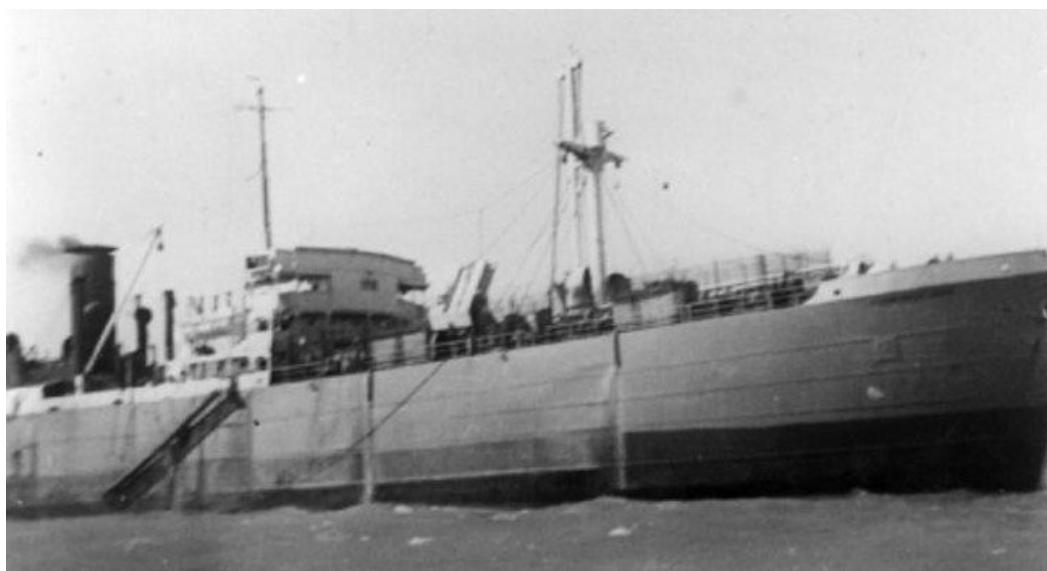
Ez a nagy hajó katonai csapatok szállítására készült. A belsejében magas emeletes ágyak voltak kifeszítve. Ponyvalapok négy oszlophoz kötözve, a fedélzet bekerítve szögesdrót kerítéssel. A fedélzeten volt két bódé, ami vécéül szolgált.

Lent Sajó köré gyűltünk.

– Az angolok a megszegték a nemzetközi egyezményt, és minket tengeri menekültként Ciprusba visznek. Országunk tiltakozik. Mi pedig passzív ellenállásba, éhségsztrájkba kezdünk, nem fogadunk el tőlük semmilyen ennivalót. De mivel nektek sokat kell lótni-futni, és jó erőben kell maradnotok, van egy kis dugi amerikai csokoládém, azt titokban megehetitek. Megérkezéskor önként nem szállunk ki a hajóból, nekik kell erőszakkal levonszolni bennünket.

Egyszerre mindig csak öt-öt embert engedtek felmenni a vécére. Amikor sorra kerültem, nem a dolgomat végeztem, hanem Haifát akartam még látni. A fedélzet körül volt kerítve, de a drótkerítésen át látni lehetett a kikötőt és Haifa nagy részét.

Hirtelen lángba borult az egész kikötő. Később azt mondták, hogy az Etzel, a földalatti zsidó szervezet tagjai felrobbantották a Shell benzintartályokat. Ilyen volt a mi ünnepélyes fogadtatásunk. Az angol katonák gyorsan a hajó mélyébe tereltek, és a hajó elindult Ciprus felé.

Az Ocean Vigour, az elűzési hajó

CIPRUS

Nyári tábor

Korán reggel a napsütés besiklott a rések között, és megvilágította a hajó belsejét. A motorok leálltak, csend lett.

Felülről kinyitották a fedő vasajtót. Az angol katonák jöttek lefelé a csigalépcsőn. Megkezdtek az ellenállást.

– A felső ágyakra! – hangzott a parancs.

Mindjárt felkapaszkodtunk, hadd másszanak ők is, ha meg akarnak fogni. Nekik nehezebb volt utánunk kúszni, de parancs az parancs, lihegve másztak minden gyerek után.

Az angol parancsnok szétterpesztett lábbal állt a lépcső tetején, a hóna alatt pálcát tartott, és nézte a felfordulást.

Noha igazán fürgék voltunk, végül összeszedtek bennünket, és felvittek a fedélzetre.

Kitárult előttünk a gyönyörű ciprusi táj. A szépségistennő szülőhelye olyan csodálatos látványt nyújtott, amelyet még sosem láttam. Tátott szájjal bámultuk, úgyhogy elfelejtettünk ellenállni, amikor a partra szállító csónakokba tereltek.

Lapos orrú katonai teherautókkal vittek bennünket a nyári táborba Famagusta mellett. Óráról órára mind melegebb lett. Izzadtunk.

Az ötvenötös számú nyári tábor fehér indiai sátrakból állt. Minden sátorcsoport mellett volt egy kis épület, ami konyhaként szolgált. Benne egy tűzhely és két nagy kondér, valamennyit kőolajjal tüzeltek. Az épület tetején volt két tartály, egyikben olaj, másikban víz. Csöveken keresztül csöpögött a kondérok alá az olaj, és amikor az jól égett, hozzá cseppent egy vízcsepp, amelyik a tüzet élesztette. A konyha mellett volt mosdócsap és vécé. Minden csoport kapott egy ilyen egységet. Itt a csoportokat kibucoknak hívták a mozgalmak elnevezése szerint.

– Rendezkedni kibuconként! – szólt a felhívás.

Sorakoztunk a sátrak közti téren. A ciprusi táborokban autonómia volt. Az angolok örködtek kívülről, gondoskodtak a vízről, és együttműködtek a tábor belső vezetőségével. Vízvezeték nem volt a táborban, autóval hozták a vizet.

A tábor vezetője palesztinai kiküldött volt. Ő a kibucvezetőkkel együtt igazgatta a tábort.

Minden kibuc kapott egy sátoregységet.

Az indiai sátrakat nem csak lakóhelyként használták. Kétféle vászonból készültek, a külső vászon kék volt, az alatta levő fehér. Két bambusz oszlop tartotta a sátrat. A sátorvászon fehér fonott kötéllel volt a sátorcövekhez kötve. Nekünk maradt két üres sátrunk, többféleképp hasznosítottuk őket. Először is zászlót

varrtunk a kék és fehér vászonból, aztán kék ingeket és fehér nadrágot. A bambusz oszlop lett a zászló árboca, a kötelekből pedig sarukat készítettünk.

A táborunk mellett volt egy másik tábor az angol katonák részére. Ott nagy fegyelem uralkodott, a sátrak széleit feltámasztották, és az ágyaikat szabályosan vetették meg.

Minden kibuc külön nyersanyagot kapott a főzéshez. A sok konzerv közül a legjobb a krumpli konzerv volt, ezt lehetett akár kézigránátnak is használni.

A konzervdobozban a hámozott krumpliszeletek lében úsztak. Ha a pléhdoboz ütést kapott, a lé gázt fejlesztett, és a doboz nagy zajjal felrobbant. Ezeket a krumpli konzerveket az angolok tábora felé dobáltuk.

Az utánunk következő úttörőhajó a Sábtej Lozinszkij volt. Kis hajó, de elérte az ország partját. Éjszakánként a Palmach emberei vártak a tengerparton, és segítettek az érkezőket a partra vinni, ott pedig elosztani a közeli kibucokba. Csakhogy ezúttal az angolok megtudták a kikötés helyét, és bekerítették a partszakaszt. Az érkezők összekeveredtek a várakozókkal, az angolok meg letartóztatták és Ciprusba szállították az egész társaságot.

Palesztinában ez nagy tiltakozást keltett, hiszen nemhogy nem engedték be a menekülteket, még az őket fogadókat is elvitték onnan.

A mi táborunkban helyezték el őket. Másnap nagy tiltakozási demonstrációra készültünk. A kibucok zászlóval, kék-fehér ruhában, ötös sorokban meneteltek a táborkapu felé.

Az első sorban a partizánok haladtak. Kemény, edzett legények, akik a háborúban a németek ellen harcoltak.

Néhányan csákányt fogtak, hogy kivágják a kapu szemöldökfáját. Jobboldalt egy trombitás lépkedett, jeladásra készülve. A kapu külső oldalán négy angol katona állt.

Amikor az első csoport a kapuhoz ért, megszólalt a trombita. A partizánok felemelték a csákányt.

Az egyik katona erre nagyon megijedt, és löni kezdett. Egy partizán megsebesült, hasához kapott, vérzett. A katona folytatta a tüzelést, sokan megsebesültek. A kék-fehér zászlók vérfoltosan hullottak a szöges drótra. A hátsó sorokban nem tudták, mi történt, tuszkolták előre a társaikat. A nagy felfordulásban a menet végül megállt. A partizán, aki az első lövést kapta, meghalt. Holttestét és a sebesülteket a tábor közepére vittük.

Egy angol tiszt érkezett a kapuhoz páncélautóval, és a tábor vezetőjével tanácskozott. Megígérte, hogy a katonát hadbíróság elé állítják, és próbálta a feszültséget csillapítani.

Mi elhatároztuk, hogy a vízszállító autón kívül, amelyet olasz sofőr vezetett, nem engedünk be a táborba senkit, főleg semmilyen angol járőrt. Köveket szedtünk össze, és felkapaszkodtunk a konyhák tetejére, hogy onnan kövezzük meg az angolokat, ha netán bejönnének a táborba, de erre nem került sor.

Másnap volt a temetés. Szomorú menetben kísértük a halottat a kapuig, onnan a megegyezés szerint csak a partizáncsoport vitte ki a temetőbe.

A történetek Palesztinában is országos felháborodást váltottak ki. A világ közvéleménye elítélte az angolok magatartását.

A Sábtaíj Lozinszkij hajóval érkezettek és a velük együtt levő foglyokat végül visszaengedték az országba.

Mi még egy hónapig maradtunk a nyári táborban. Itt a főzés okozta a legnagyobb gondot. Ahogy már említettem, a konyhában két kondér és egy tűzhely volt. Ezeket kőolaj fűtötte. Az olaj a tűzbe csepegett, és a lángok fekete szénpor kérget égtek a kondérok aljára. Ráadásul ez a por szétszéledt a levegőben, és minden fekete lett. A szakácsok úgy néztek ki, mint a kéményseprők. Csak kis fekete nadrágot viseltek, és a testüket korom borította.

Minden nap két fiú volt a soros szakács. Amikor rám került a sor, reggel Bulissal együtt mentünk a konyhába. A reggelit nem volt nehéz összehozni. A két kondért megtöltöttük vízzel, egyiket kávénak, másikat tejbegríznek. A kávé és a tejpport beleöntöttük, elkevertük, a kenyeret felvagtuk, tojásporból készítettünk rántottát, hamar elkészült.

Az ebéd bajosabbnak bizonyult. Egyikünk sem tudott főzni, fogalmunk sem volt, hogy kezdjünk hozzá.

Felkerestük a többi konyhát, és kérdezősködtünk. Húslevest ajánlottak, azt mindenki szereti, és krumpli is jöhet, abból sok van. A húst ki lehet szedni a levesből, a levesbe pedig a zöldségen kívül lehet egy kis tésztát is tenni, hogy tartalmasabb legyen.

– Egyszerűbb lenne az egészet egybefőzni – ajánlotta Bulis.

– Igazad van – helyesletem. – Hús, krumpli, zöldség és tészta. Gulyást csinálunk.

Bedobtunk mindent a kondérba, és meggyújtottuk a tüzet. Órákig főztük, de a gulyás nem aratott sikert. Hiányzott belőle a fűszer, főleg a só. A hús kemény maradt, a krumpli meg a tészta viszont szétfőtt. A vezetőség végül úgy határozott, hogy ezentúl a felnőttekre bízva a főzést.

Téli tábor

Hamarosan átvittek minket a téli táborba. A téli tábor négy különböző részből állt. Itt már nem sátrak, hanem domború pléh barakkok voltak, hullámos barna bádogtetővel. Két részleg az úttest egyik oldalán volt és kettő a másikon. Egy hosszú fahíd kötötte össze a táborokat. A mi részlegünk, a 65-ös számú, a gyerekek és a fiatalok tábora volt. Sajó megvált tőlünk, helyette Hilél, országunk küldötte vette át a csoport vezetését.

Két nagy barakkot kaptunk. Egyikben laktunk mi, fiúk, vaságyakon egymás mellett. A másik barakkot felosztották, egyharmadát a lányok kapták, a többi részt konyhának és ebédlőnek használtuk.

A tábor be volt kerítve, őrtorony állt a kerítés minden szögletében. Kívül angolok őrködtek, bent a táborban zsidó vezetőség volt. Az ellátást az angol

hadsereg fejadagjai szerint kaptuk a Joint hozzájárulásával. A barakkokkal szemben, a kerítés mellett állt egy másik bádóg bódé, amelyik vécéül szolgált.

Volt ugyan vízvezetékünk, de mivel az angolok nem tudták mind a négy tábor folyamatosan ellátni vízzel, táboronként csak négy-négy órán át folyt a víz.

Többször előfordult, hogy zuhanyozás közben leállt a vízszolgáltatás, ilyenkor egy másik táborba kellett szaladni, hogy lemossuk magunkról a szappant.

Ciprusban nagyon meleg az éghajlat, a bádóg barakkok ontották a forróságot, izzadtunk egész nap, ezért csak egy könnyű kis nadrágot viseltünk.

Délelőtt az ebédlőben iskolát akartak szervezni, de hiányoztak a könyvek és a tanítók. Az egyetlen könyv, amelyik rendelkezésünkre állt, a „Nagy Gondolkodók” című vastag kötet volt, ez Spinoza, Nietzsche, Kant munkáit és elméletét ismertette. Így matematika helyett filozófiát tanultunk.

A posta úgy működött, hogy a leveleinket a csoportvezetőnek adtuk, aki kétszer egy héten továbbította őket elküldésre az angoloknak, és elhozta a kapott küldeményt. Az érkezett levelek címzettjeinek nevét közzétette a hirdetőtáblán, és aki látta, hogy kapott levelet, elment érte. Én írogattam Mamának, de tőlük csak ritkán kaptam választ. Akinek a neve megjelent a táblán, azt nagyon irigyeltük. Mindenki szeretett volna kapcsolatot tartani a külvilággal. Eszembe jutott, hogy mielőtt elindultam Szegedről, Magda adott nekem egy rokonának szóló levelet Netanjába címezve. Ő akkor azt hitte, hogy rövidesen, talán egy hét múlva már Palesztinában leszek, és átadhatom sorait. Erre egész úton gondosan vigyáztam. Gondoltam, majd írok nekik, ők pedig válaszolnak, így megindul köztünk a levélváltás, és a nevem gyakran megjelenhet a hirdetőoszlopon.

Küldtem nekik egy levelet, amelyben bemutatkoztam, és megírtam, hogy van nálam egy levél számukra Magdától. Ha a cím még érvényes, kérem, válaszoljanak, és én elküldöm azt a levelet.

Nemsokára válaszoltak is. Büszkén vettem át a levelet, hadd lássa mindenki, hogy én is levelezek, de amikor kinyitottam, a következőket olvastam:

„Tisztelt Wolster úr!

Én jól ismerem a családomat, de a feladóról sohasem hallottam. Jó, hogy Ön Ciprusban gondtalanul tud élni. Nálunk a helyzet nagyon nehéz. Ami a levelet illeti, én nem tudom, kiről, miről van szó, de küldje el, majd utánanézzünk.”

Az első percben felháborodtam.

– Azt hiszik, hogy én a nyakukba akarom varrni magam?! Pedig csak levelezni szerettem volna...

Aztán rájöttem, hogy butaság másfél év után hivatkozni egy levélre. Mindenesetre elküldtem nekik az eredeti levelet, de azóta sincs velük semmilyen kapcsolat. Magdának sem írtam róluk.

Délelőtt filozófiát tanultunk, Descartes így mondta: „Gondolkodom, tehát vagyok”. Én is állandóan gondolkodom. Amikor egyedül vagyok, beszélgetek magammal, de nem szeretek szónokolni és tudálékosan fogalmazni.

Egy este eljött hozzánk a Hagana, az országos védelmi szervezet egyik tagja. A Haganán kívül még az Etzel és a Lehi nevű két földalatti mozgalom tagjai harcoltak az angolok ellen.

Fő cél a zsidó lakosság védelme volt, de ahogy mondják: a legjobb védelem a támadás, ezért alakultak a Hagana különböző szervezetei, köztük a Palmach (támadó csapatok) és a Paliam (a tengerészek, akiket már megismertünk).

Nagy örömmel léptünk be a Haganába. Itt Cipruson nem lehetett fegyverkezelést tanulni és gyakorlatozni, ezért először is Kápápot (botharcot) tanultunk. Körbeálltunk, mindenki kapott egy botot, és a parancsnok a kör közepén elkiáltotta magát:

– Hah!

Rátámadt valakire a botjával, és annak védekezni kellett.

A botozáson kívül megtanultunk sötét éjszaka észrevétlenül járni és kúszni. Ezeket a gyakorlatokat nagyon élveztem. Lassan, csendben kúsztunk az őrtorony alá, kinyitottuk a kerítést, és kívülről nevetve integettünk az ott posztoló angol őrnek.

Móric bácsival véletlenül ismerkedtünk össze. Alacsony, sovány, ősz hajú ember, érces, erőteljes hangon beszélt. Valamikor építészmérnökként dolgozott, de később a szakmáját kertészetre cserélte. Már idős volt, egyedül élt. A felnőtt táborában nem talált beszélgetőtársat, így átsétált a mi táborunkba.

A barakkunkból magyar beszéd hallatszott ki. Megállt, és kíváncsian figyelt.

Hilél, a vezetőnk vette észre, kérdően nézett rá, nem tudta, mit akar.

– Hallottam, hogy itt magyarul beszélnek – mondta az öreg, de Hilél egy szót sem értett belőle.

Én a közelükben ültem, és feltűnt, hogy nem értik egymást.

– Shalom – köszöntöttem Móric bácsit. – Én beszélek magyarul.

– Shalom – mondta megkönnyebbülten. – Én Mose Bernát vagyok, unatkozom a másik táborban, és hallottam, hogy itt magyar fiatalok laknak.

Így kezdődött a mi barátságunk, ami aztán hosszú évekig tartott.

Móric bácsi ezután gyakori vendég lett nálunk. Sokat beszélgettünk, kommunista meggyőződésű volt, azt mondta, azért készül Palesztinába, mert a fiatal zsidó államnak szüksége lesz kommunistákra. Ez a kíváncsító társadalmi rendszer.

Egyik nap azt ajánlotta, hogy csináljunk egy zöldebbé kert a kerítés mellett.

– Kertet? Hogyan? – csodálkozott Hilél.

– Megmutatjuk az angoloknak, hogy mi termőföldre változtatjuk a pusztaságot is.

– De itt nincs víz.

– Majd hozunk hordókban – javasoltam. – Móric bácsi azt mondta, hogy egy tette kész csapatra van szüksége, ő majd el irányít bennünket.

– Jó, akkor én gondoskodom szerszámról és magokról, a többi a ti dolgotok lesz.

Megígértem Móric bácsinak, hogy szervezek egy önkéntes csapatot olyan fiúkból, akik vállalják a kemény munkát.

Az ötletet lelkesen fogadták, sokan jelentkeztek. Végül összehoztuk a kertész-csapatot, mindenki büszkén vállalta. Hilél hozott ásót, kapát és zöldségmagokat. Szereztünk a konyhából két üres hordót, megtöltöttük vízzel, a kerítés mellett kiválasztottunk egy kis pusztát területet, felosztottuk ágyásokra, kitartó erőfeszítéssel megtisztítottuk a földet a kövektől és a nagy rögöktől. A trágyázás és az öntözés volt a legnehezebb. Móric bácsi szerint, mivel nincs semmiféle trágyánk, a vécélyukakból kell előhúzni.

Vödört kötöttünk egy hosszú bambuszbotra, így húztuk ki az emberi trágyát. Ezt természetesen azonnal le kellett takarni friss földdel, hogy ne lássák. A locsolás sem volt egyszerű. Hárman gurítottuk a hordót, és öntöttünk belőle vizet a vödörbe.

– Én ugyan nem eszem ebből a zöldségből – jelentette ki Bulis.

– Hát mi sem – nyugtattam meg. – Ezt az angoloknak csináljuk.

Nemsokára a nagy barna terület szélén megjelent egy zöld sáv. Büszkén mutattuk rá: így fogjuk kivirágoztatni a sivatagot.

Nyáron az angolok megengedték, hogy kis csoportokban fürödni menjünk a tengerpartra. Elöl egy páncélos kocsis haladt felfegyverkezett katonákkal, utána gyerekek fürdőnadrágban, mögöttünk még egy páncélos kocsis gépfegyverrel, így vittek oda bennünket. Mówisz fel is skiccelt egy gúnyrajzot, amelyen egy kis meztelen gyerek lohol két páncélautó között.

A napok lassan teltek. Elmúlt a nyár, beköszöntött az ősz.

Miután Sajó elhagyott bennünket, a csoport szerkezete fellazult; úgy látszott, hogy mire az ígéret földjére léphetünk, a kis közösség szét fog széledni.

Az UNO elosztási határozata után aztán bizakodni kezdtünk, hogy közeledik a felszabadulás. Golda Meir is meglátogatott bennünket. Meg kellett terveznem a jövőmet. Ha a csoport, amelyik eddig nekem a családot jelentette, feloszlik, akkor hova menjek? Tudtam, hogy a csoport nagy része ugyanezt fontolgatja. Elhatároztam, hogy megújítom a csoportot, szervezek egy garint (társadalmi szövetséget) belőle. Erecben majd új kibucot alapítunk együtt.

Beszéltem erről a csapatok vezetőivel. Megegyeztünk, hogy mindenki hoz majd magával olyan barátokat, akik hajlandók az új csoporthoz csatlakozni. Így szerveztük meg több összejeövetel után a Sorashim garint.

Az utolsó gyűlésen kidolgoztuk a szövetség fő szabályait:

1. A garin célja: közös életforma kialakítása, ami mezőgazdasági téren fedezi tagjai szükségletét.
2. Ha a garin mérete miatt nem lesz lehetőség önálló kibucot alapítani, csatlakozhatunk egy olyan társasághoz, amelyik nekünk megfelel.
3. 100 %-os gazdasági közösség.
4. Aki kilép a garinból, az nem támaszthat semmilyen követelést.
5. Minden határozat csak a közgyűlés többségének szavazata alapján lép életbe.

Erre a gyűlésre meghívtuk a mozgalom küldöttét, aki megáldotta és elismerte a Hanoár Hácioni nevében az új alakulatot.

Éppen amikor be akartuk lelkes énekkel zárni a gyűlést, Hilél megszólalt.

– Hásszu! – (Csend legyen!) Fontos hirdetés – kezdte mosolyogva. – Az angolok adtak kétezer certifikátot (beengedési okmányt) a ciprusi gyerekek részére.

– Ó! – álmélkodtunk, szóhoz sem tudtunk jutni. Tapsolni akartunk, de már előzőleg megmondták, hogy a tapsolás burzsuj szokás.

– Mikor megyünk? – tudakolta Gádzsó.

– Mivel ti itt már őslakosok vagytok – fejtegette Hilél –, úgy néz ki, hogy valamelyik első csoporttal indultok.

– Mikor tudjuk meg?

– Egy-két nap múlva minden kiderül.

– Ünnepeljük meg!

– Holnap este bulizunk!

Az utolsó ciprusi ünnepségen terülj asztalka várt ránk. Kolbász, friss zsemle, sokféle könnyű ital. Fogalmam sincs, miképp tudták mindezt beszerezni, de az asztalok roskadásig megteltek.

Lelkesen énekeltünk és táncoltunk.

Másnap megkezdődött a vizsgálat, és kimehattunk a kikötőbe. Mindenki egyéni engedélyt kapott.

Fourth Batch of children group

THE JEWISH AGENCY FOR PALESTINE
Immigration Department

הסוכנות היהודית לארץ-ישראל
מחלקת העלייה

CERTIFICATE No. 238/10. תעודה מס'

Name *Wolster Jizchak* השם

Date of Birth *16* יום הולדת

Sex *M* המין

Refugee Ship *א3/10* אניה המעפילים

Camp No. *65* מחנה מס'

Date of departure from Cyprus *17/10/1947* יום היציאה מקפריסין

Signature of the Representative *[Signature]* חתימת הנציג

Famagusta *16/10/1947* פמגוסטה

9.47-4090-093282.1

Estefelé hajóra szálltunk. Egy kis görög hajó volt. Összegyűltünk a fedélzetén.

– Nekünk már nem lesz tengeri betegségünk – jelentettem ki. – A Moledet után mi már öreg matrózok vagyunk!

Biztos voltam benne, hogy többé semmilyen tenger nem fog ki rajtunk!

A hajó elindult, és ránk borult a sötétség. Csak a csillagok igazítottak el, hogy hol az ég, és hol van a tenger.

De egyszer csak érezni kezdtem, hogy szédülök és a gyomrom kavarg. Mindannyian a korlát mellé álltunk, és kiadtuk a sok jó edelt, amit tegnap az ünnepségen fogyasztottunk.

– Nem kell a ciprusi kaja – mondta Bulis. – Tisztán megyünk az Erecbe!

Megérkeztünk a haifai kikötőbe. Eszembe jutott egy régi induló, amit a magyarok lelkesen énekeltek, amikor Horthy visszafoglalta Erdély egy részét:

„Édes Erdély, itt vagyunk!
Érted élünk és halunk!
Győz a szittya fergeteg,
A rohanó sereg!”

Ennek a dallamára költöttem egy új dalt:

„Édes Erec, itt vagyunk!
Érted élünk és halunk!
Győz a Noár Hácioni,
Az angolok menjenek ki!”

Az angolok azonban még nem igyekeztek kifelé. Elvittek bennünket Atlitba, egy kéthetes karantén-táborba. Ez nevetséges és felesleges volt, hiszen már csaknem tíz hónapot töltöttünk Ciprusban.

De ezt sem bántuk, a fő, hogy már az országban vagyunk.

Két hét után Rananába mentünk, egy befogadótáborba. Tulajdonképpen ez nem volt tábor, a sátrak a fák között, egy párdész (narancskert) közepén álltak. Tél volt, és a narancsfák telis-tele érett narancssárga gyümölccsel. Részünkre ez újdonság volt, naphosszat szedtük és ettük a narancsot.

Ranana egy kis helység volt, amit moshavának hívnak. Ez azt jelenti, hogy nagyobb, mint egy falu, de kisebb, mint egy város.

Kimentem sétálni a főutcára. Piros tetejű kis házakat láttam, virágos kertekkel körülvéve. Fiatal családok lakták.

Egy ház előtt furcsa hangokat halottam. Zongora szól! Valaki játszik rajta, és a dallamok kiáramlanak az utcára.

Emlékeztem, hogy kisgyerek koromban Ágnessel belopakodtunk Dezső bácsi zongorájához, és kiklimpíroztuk a Boci-boci tarkát.

A kis házban egy család lakik, apa, anya és egy gyerek. Nekem már évek óta nem volt családom. Nagyon szerettem volna újra családi körben élni. Végül ez is megtörtént. Nem rögtön, több éves küzdelem után.

De ez már egy másik történet.

A kondér

Felvonulás

Fourth Batch of children from 17/11/47

THE JEWISH AGENCY FOR PALESTINE
Immigration Department

הסוכנות היהודית לארץ-ישראל
מחלקת העליה

CERTIFICATE No. 238/10 תעודה מס' 238/10

Name Wolster Jizchak השם

Date of Birth 16 יום הולדת

Sex M המין

Refugee Ship א3/ח אניה המעפילים

Camp No. 65 מחנה מס'

Date of departure from Cyprus 17/11/1947 יום היציאה מקפריסין

Signature of the Representative [Signature] חתימת הנציג

Famagusta 16/11/1947 פמגוסטה

9.47-4090-0932821 נפס

A certifikát

A téli tábor

KÖSZÖNET

Hálás köszönettel tartozom Séder Katinak, aki magyarosította és szerkesztette ezt a könyvet.

Úgyszintén nagy köszönet jár szeretett unokatestvéremnek, Ágai Ágnesnek, aki stilizálta és átvizsgálta.

Nélkülük nem tudtam volna ezt a könyvet létrehozni.